

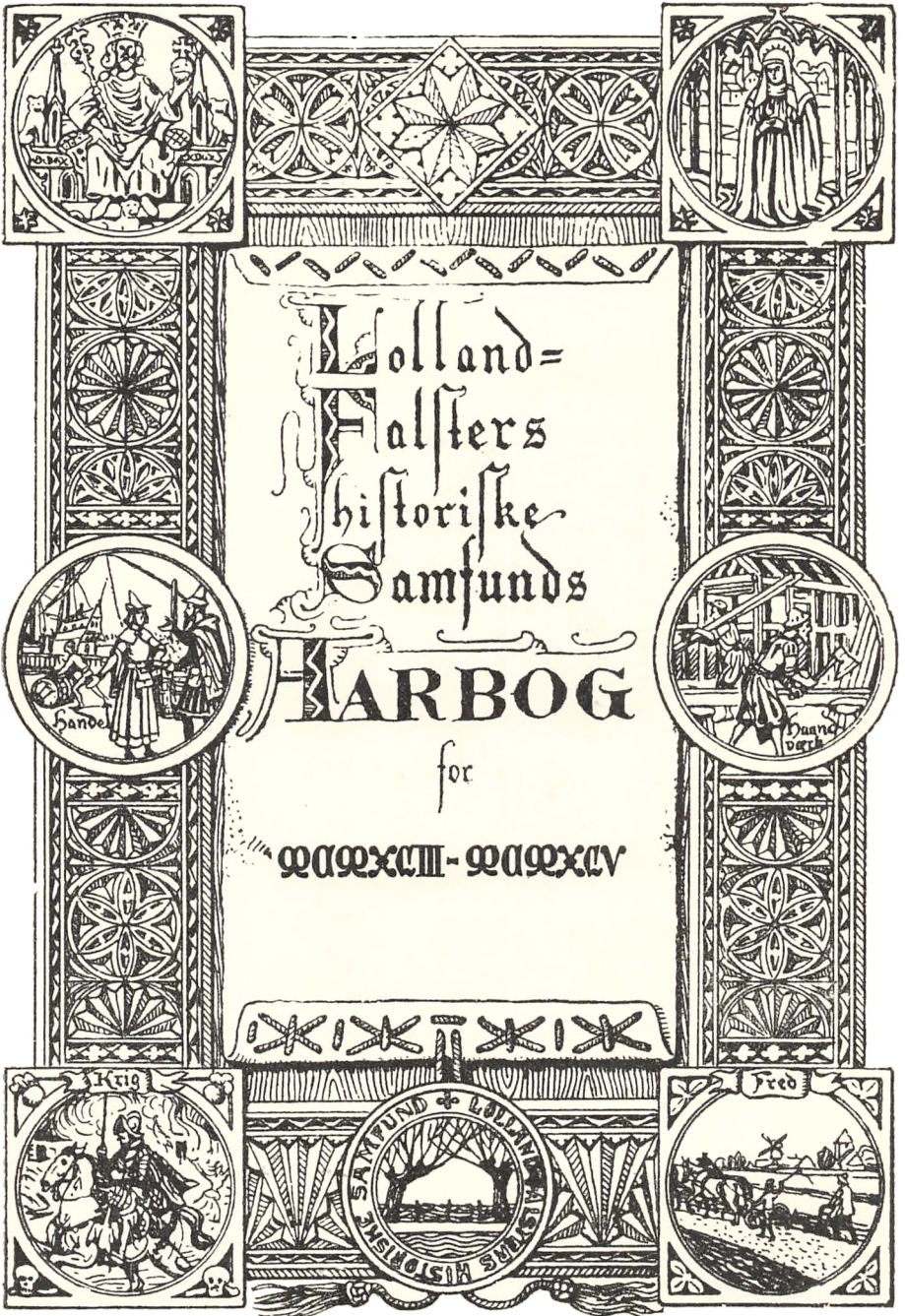
Redaktionsudvalg:

Rektor Willesen, Nykøbing F.

Lærer A. H. Bendsen, Bandholm.

Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested.

Manuskripter bedes sendt til sidstnævnte.

Indhold.

	Side
<i>Berg, R.</i> , Kontorchef: Kalkmalerierne i Nr. Alslev Kirke	391—399
<i>Bernild, Holger</i> , Redaktør: Da Nordjyderne var paa Lolland. Lidt Soldater- og Slægts- historie	109—113
<i>Christoffersen, C. V.</i> , Assistent i Post- og Telegrafvæsenet: Rødby—Femern Ruten gennem Tiderne	16—36
<i>Clausen-Bagge, N.</i> , fhv. Frimenighedspræst: cand. theol. Henrik Georg Clausen-Bagge (1823—1853)...	114—129
<i>Eske, L. Larsen</i> , Gaardejer: En falstersk Musikerslægt	260—264
<i>Galster, Georg</i> , Museumsinspektør: Møntfundet fra Lymose Skov	213—222
<i>Haugner, C. C.</i> , Redaktør: Fra Nakskovs Barndom og Ungdom	1—9
Hvorledes bliver man Lokalhistoriker?	251—259
<i>Hjelholt, Holger</i> , Arkivar, Dr. phil.: Czar Peter den Stores Besøg paa Falster	338—361
<i>Holck, Ida</i> : Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800—1870. To lol- landske Præstekoner	415—427
<i>Holtse, Niels</i> , cand. mag.: Af Østofte Sogns Historie. Erikstrup i 1680erne	50—77
Om Fællesskabet i Østofte-Bandholm og Stokkemarke Sogne	369—390
<i>Jørgensen, H. L. H.</i> , Forpagter: Gamle Pottemager Petersen i Skovalléen paa Søllestedsgaard	440—443
<i>Jørgensen, J.</i> , Adjunkt: Fra Sprogets Verden. Østlollandske Ord	141—145
<i>Jørgensen, Rich.</i> , Købmand: Svenske Krigsminder i Nakskov og Omegn	203—212
<i>Jørgensen, Svend</i> , Lærer: Helene Strange (1874—1943)	265—269
C. C. Haugner (1865—1944)	444—447

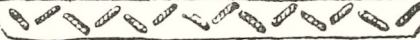
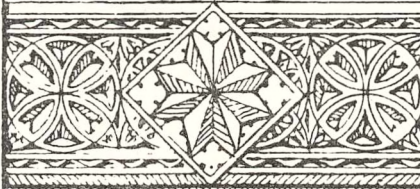
	Side
<i>Kring, L.</i> , Viceinspektør:	
Oldtidsfund paa Lolland-Falster i de senere Aar	223—227
<i>Larsen, Alfred</i> , Grosserer:	
Lidt om den lollandske Del af Slægten Suhr	228—250
Den Hunseby Præst Jens Olufsen Ribet og hans Strid med Knud Urne til Aarsmarke	400—414
<i>Ostenfeld, Elisabeth og Valerius, V.</i> , Bibliotekarere:	
Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944	293—337
<i>Pedersen, Niels P.</i> , Forretningsfører:	
Omkring Rødby Fjord	181—192
<i>Petersen, Carl</i> , Kontorassistent:	
Lollands sidste Haandpottemageri	130—140
<i>Petri, Axel</i> , Ingeniør, cand. polyt.:	
Udgravningen af Marie Grubbes Hus „Borrehuset“ ved Grønsund Færgegaard paa Falster	37—49
<i>Schmidt, August F.</i> , Forfatter:	
Fra den gamle falsterske Landsby	428—439
<i>Strandgaard, C.</i> , fhv. Kommunalærer:	
Bønned Slot	10—15
<i>Strange, Helene</i> , Forfatterinde:	
Politiske Skikkelser paa Falster. Folketingsmand D. N. B. Sidenius	78—87
Mordet i Sortsø	193—202
Prygleaffæren paa Valnæs (Fra Husmandshoveriets Dage).	362—368
<i>Stryhn, Peder H.</i> , Gaardejer:	
Optegnelser om Familien Stryhn	88—108
<i>Widding, Ole</i> , mag. art.:	
Indsamlingen af Dialektord paa Lolland-Falster	165—180
—————	
<i>Smaastykker</i>	146—151, 270—276, 448—452
<i>Fra Bogverdenen</i>	152—161, 277—286, 453—462
<i>Aarsberetning, Regnskab m. v.</i>	162—164, 287—290, 463—467
<i>Register</i>	I—XXIII

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXIII
1945

Række IV — Bind III

Register
Aarbog XXXI—XXXIII

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds

HARBOG

for

⊞⊞⊞⊞⊞

Indhold.

Bibliotekarerne <i>Elisabeth Ostfeld</i> og <i>V. Valerius</i> : Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944	Side 293
Arkivar ved Rigsarkivet, Dr. phil. <i>Holger Hjelholt</i> : Czar Peter den Stores Besøg paa Falster	338
Forfatterinden <i>Helene Strange</i> : Prygleaffæren paa Valnæs. (Fra Husmandshoveriets Dage)..	362
cand. mag. <i>Niels Holtse</i> : Om Fællesskabet i Østofte-Bandholm og Stokkemarke Sogne	369
Fhv. Kontorchef <i>R. Berg</i> : Kalkmalerierne i Nr. Alslev Kirke	391
Grosserer <i>Alfred Larsen</i> : Den Hunseby Præst Jens Olufsen Riber og hans Strid med Knut Urne til Aarsmarke	400
<i>Ida Holck</i> : Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800—1870	415
Forfatteren <i>August F. Schmidt</i> : Fra den gamle falsterske Landsby	428
Forpagter <i>H. L. H. Jørgensen</i> : Gamle Pottemager Petersen i Skovalléen paa Søllestedgaard	440
Lærer <i>Svend Jørgensen</i> : C. C. Haugner. 1865—1944	444
<i>Smaastykker</i> : Børneeksamen paa Pederstrup, ved <i>Frederikke Andersen</i> ..	448
Sagn fra Landet Sogn, ved <i>A. Johannessen</i>	450
<i>Fra Bogverdenen</i> , ved <i>Sv. Laursen</i> og <i>Svend Jørgensen</i>	453
H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder II. — C. C. Haugner: Nakskov Købstads Historie. — Wilhelm v. Antoniewitz: Frejlev Skoves Historie. — Mogens Seidelin: Den seidelinske Slægtsbog I. — Franz v. Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker I. — Aarbog 1944 udgivet af Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg. — Nordisk numismatisk Årsskrift 1943. — Aarbøger for nordisk Oldkyn-	

dighed og Historie 1942. — N. Clausen-Bagge: Grundtvigske Lægmands Ordførere. — Georg Hansen: Degnen. — Nak- skov Samfundets Aarbog 1944.	Side
<i>Aarsberetning</i>	463
<i>Uddrag af Regnskabet for 1943—44</i>	465
<i>Nye Medlemmer</i>	465
<i>Til Medlemmerne</i>	467
<i>Register for Aarbøgerne XXXI—XXXIII (Række IV) ved Svend Jørgensen</i>	I—XXIII

Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944.

Af Elisabeth Ostenfeld og V. Valerius.

I. Bibliotekets Historie fra dets Oprettelse 1794 til Reorganisation som Folkebibliotek 1923¹⁾.

Biblioteket i Kirken.

Folkebibliotekernes Historie her i Landet udspringer af Rationalisternes Oplysningsbestræbelser i Slutningen af det 18. og de første Aartier af det 19. Aarhundrede. Man ser Læsetrangen udfolde sig i Læsekredse, Læseklubber eller Læseselskaber, man ser Købstads-Lejebiblioteker, som — hvor lavt de end rangerede i Oplysningens Tjeneste — ikke maa underkendes; men især kunde man se det ganske enestaaende, at en enkelt Mand, Historikeren Suhm, liberalt aabnede sit eget Bibliotek for Offentligheden femten Aar før Det kongelige Bibliotek²⁾. Man kan saa udmærket tænke sig, at en og anden, som havde nydt godt af Suhms Liberalitet, naar han kom ud i Provinsen, ikke blot vilde savne dette Bibliotek til eget Brug, men ogsaa med Henblik paa Befolkningens Trang til Læsning baade af faglig og underholdende Art. Ideer til Afhjælpning af denne Trang havde allerede 1772 set Lyset, men i Praksis blev det i Provinsen de forskellige Stifts- og Skolebiblioteker, som lige til Begyndelsen af indeværende Aarhundrede saa godt som udelukkende forsynede et mere kritisk læselystent Publikum. Mens Skolebibliotekerne oprindelig kun var baseret paa at være Fagbiblioteker, var Stiftsbibliotekernes Virkeomraade tænkt for en større Offentlighed, om end de i de fleste Tilfælde var præget af deres Stiftere Præsterne og tillige var anlagt paa at være Studiebiblioteker for dem.

Stiftsbiblioteket i Maribo eller Provinsialbogsamlingen,

som man først sagde, er det ældste af de danske Stiftsbiblioteker, men det indtager i det hele taget en Særstilling i disse Bibliotekers Række³). Dets Stifter var ingen gejstlig Mand og — om end Søn af en Præst — saa lidet en Ynder af Standen og overhovedet af Embedsstand, at

Klaus Henrik Seidelin, Bibliotekets Stifter.

han i sit Testamente udelukkede denne som Kurator i sit Bo. *Klaus Henrik Seidelin*, som han hed, blev vel mest kendt som Forlægger, Bogtrykker og Bladudgiver; og især paa det sidste Omraade udfoldede hans Virksomhed sig, thi han var den fødte Journalist⁴). Ofte greb han Pen-
nen af ideel Oppositionslyst, ofte besat af en eller anden Idé til Almenhedens Tarv, som typisk Repræsentant for Oplysningstiden, som ægte Søn af Revolutionsaarhundredet, men formet af den hjemlige, lidt naive Radikalisme. Titlerne paa nogle af de Skrifter, han mente sig beføjet til at oversætte, taler deres tydelige Sprog: „Naturlig

Religions Katekismus“ af Bardt (1796), „Sokratiske Samtaler“ af Heinzelmann (1798)⁵) og „Udkast til et historisk Skilderie af den menneskelige Aands Fremskridt“ af Condorcet (1797). Af hans originale boglige Bidrag kan nævnes en Skildring af „Krigstildragelser imellem Danmark og England“ (1801), som vakte temmelig stor Opmærksomhed; ellers er det for det meste den for en Journalist naturligste Form, Artiklen, han anvender, spændende over de mest forskelligartede Emner, som f. Eks. Forslag til Versalbogstavernes fuldstændige Afskaffelse, lollandske Provinsialord og Talemaader, Indretningen af en Spar-somhedsovn o. m. a.⁶). Efter at Trykkeriprivilegiet 1805 var frataget ham, anbefalede han sig som Oversætter af Engelsk, Fransk, Spansk, Italiensk, Hollandsk og Russisk. Sine Udenlandsrejser vidste han at frugtbargøre paa mere end én Maade⁷). Han var dertil en varm Forkæmper for Legemsøvelser og selv en dygtig Svømmer⁸). Som Frihedsmand og Medstifter af Selskabet for Sandhed stødte han paa den Reaktion, som var fulgt efter den franske Revolution, men senere, da det var opportunt at holde paa Napoleon, taalte man bedre franske Ideer. En god Støtte havde Seidelin stedse i Københavns Politimester Etatsraad Haagen, og efterhaanden saa Kancelliet venligere til Pressen i det hele taget. Som Bogtrykker var Seidelin en ulykkelig Elsker af Antikvaen; ogsaa her var han forud for sin Tid. Af hans større Arbejder kan nævnes Olufsens „Oeconomiske Annaler“ (1797—1810), „Skandinavisk Musæum“ (1798 f.) og en Del af Videnskabernes Selskabs Skrifter. Holbergs „Peder Paars“ (1798) og Wes-sels udvalgte Digte (1801) begge i Serien „Danske Digtere“ fortjener vel ogsaa at fremhæves blandt de mindre Ting, men ubetinget Ros bør Seidelin have for den lille „Læsendes Aarvog“, en Slags Aarvog for Bogvenner, som kom fra 1799—1802. Naar han slog ind paa Bogtrykker-kunsten, saa var det, fordi han altid — som han selv siger — havde haft Lyst til en borgerlig Næring eller — med et andet af hans Udtryk — Næringsborgerens usubor-dinerede Stilling⁹). Han lærte sig derfor 1796 paa seks

Uger Bogtrykkerkunsten i Hamborg, hvad han just ikke fik Fagets Velsignelse for, og i de følgende Aar arbejdede han paa et Skriftstøberis Anlægning. I det Øjemed foretog han 1799 en Rejse til Tyskland, Holland og Frankrig. 1800 kom Officinet i Gang, men gik ikke straalende. Man læser det tilstrækkeligt tydeligt ud af den Udtalelse fra ham 1801, at „uagtet den Kunstiver, som ikke skal forlade ham, saalænge han maa blive i en Vej, hvori han har de største Prøver paa at have fundet værdige Mænds Yndest, gjør hans Afsky for litteraire Processer og for mere af samme Surdej ham dog til Ønske, ved et for en Køber og sig lige fordelagtigt Salg, at sættes i Stand til at gavne Fædrelandet paa en anden tryggere Bane“. Det blev da ogsaa som Bladudgiver („Politi-Vennen“ og „Dagen“) at han kom til at udfolde sig, men den ønskede trygge Bane kan man just ikke sige, at han derved slog ind paa. I Stedet for litterære Processer fik han juridiske, foranledigede af Censuren, og meget ofte stod han til Bødestraf. Til sidst blev Privilegiet ham frataget; men han fik det tilbagegivet kort før sin Død. Ogsaa Seidelins Liv, før han traadte offentligt frem, viser, at vi ikke har at gøre med en Mand af Dusinet. Allerede fra sine Drengaar var han gaaet sin egen Vej. Han var født i Gloslunde d. 6. Maj 1761 og var — som ovenfor antydet — Søn af Stedets Præst Hr. Hans. Skolegangen smagte ham ikke, og han stak derfor til Søs. Det fortælles imidlertid, at han havde sin Kaptajn tilbedste, fordi denne engang kom til at tale om Saxo Grammatica og derfor varmede Seidelins Rygstykker saa eftertrykkeligt, at han foretrak at vende tilbage til Skolebænken igen, dog kun paa Betingelse af, at han ikke nogensinde skulde smage flere Prygl. Det synes heller ikke at have været nødvendigt, for han stod sig altid godt, skønt han ikke var noget Dydsmønster, men afholdt af Kammeraterne¹⁰). 1780 blev han Student fra Nakskov Skole. Han rejste efter filosofisk Eksamen Aaret efter som Lærer til Vestindien; men da Faderen imidlertid døde 1790, bad Moderen ham om at vende tilbage, og de tog begge Bopæl i Maribo fra 1791—1795, hvorefter de flyttede til Kø-

benhavn. I „Læsendes Aarvog“ betegner Seidelin dette Ophold som „litterært Mag“. Hvori det har bestaaet i Enkeltheder, ved vi nu ikke, men 1794 er det, at han begynder det Værk, som han i denne Sammenhæng først og fremmest mindes for, nemlig Udsendelsen af Grundplanen for Provinsial-Bogsamlingens Oprettelse¹¹). Hvorledes Ideen er opstaaet hos ham, er umuligt at sige. Vi har i Indledningen indirekte fremsat nogle Formodninger. Da Planen var virkeliggjort, foranstaltede han den 1795 trykt tilligemed Listen over de første Gaver i Penge og Bøger, og det ses af Forordet (baade Bogens og Planens), at han ikke blot har haft Maribos Tarv for Øje, selv om han understreger netop de Vanskeligheder, en saadan lille Købstad har ved at skaffe sig Læsning til Dannelse og Kedsomheds Afhjælpning. Han har baade Kvinder og Børn i Erindring. En privat Bogsamling er imidlertid en kostbar Ting („Bøger ere i Danmark desværre altfor dyre, og blive det for os endnu mere ved Fraliggenheden fra Hovedstaden; snart hviler en skikkelig Penge i et Par Hylde Bøger“), Læsekredsen „lever kun af det Nyere“, som ydermere forsvinder efter Cirkuleringen, men en offentlig Bogsamling vilde afhjælpe alle disse Mangler. „Mange Familier og Personer her i Byen og blandt Provindsens Middelstand eje mere eller mindre betydelige Sæt Bøger, som, tilsammenbragt paa et Sted, strax vilde udgjøre en skikkelig Bogsamling; og vist nok vilde jeg gjøre mig skyldig i Fornærmelse, om jeg drog i Tvivl, at der jo findes adskillige iblandt os, som med Glæde ville bringe et Offer paa Fædrelandets Alter, ved at fremme med et Pengebidrag en Sag, saa vigtig for deres Hjem eller nuværende Opholdssted“. Ideen fik Succes om end ikke helt svarende til Seidelins — som han selv siger — „maaske altfor sangvinske Haab“, men i Skriftets Slutning nærer han dog den Tro, at de Dele af Lolland, som i første Omgang har stillet sig afvisende, nok efter den gode Begyndelse skal komme med, og han nærer det Haab, „at ikke alene denne Stiftelse vil opnaa sin Tilværelse til sand Nytte og Hæder for Lolland, men at endog andre Landsmænd efter vort

Exempel ville oprette lignende Stiftelser. O, den herlige Dag, naar den Danske Stat kan tælle et par hundrede offentlige Danske Bogsamlinger!“ Og m. H. t. en saadan Bogsamlings Størelse haaber han, at det aarlige Bidrag kan blive saa stort, at Overskuddet maa kunne strække til at anskaffe „de allerede værende Danske Skriverter, for tilsidst at have alt, hvad der er skrevet og skrives i Modersmaalet“. Det tør nok kaldes Sangvinitet! Men lad os holde os til det faktiske! Seidelins Opraab var dateret 27. Dec. 1794, og i det trykte Eksemplar 1795 ses det af Forordet (dat. 20. Aug.), at der allerede er en Bestyrelse bestaaende af Landsdommer Tøttrup, res. Kapellan H. G. Clausen og Købmand E. Sidenius. Man venter „kun paa Kirkedirektørernes Tilladelse til at opsætte Bøgerne i Maribo Kirkes saakaldte Jomfrukor, for da at indbyde samtlige Bogsamlingens Stifttere til at aflevere de paategnede Gaver, da der strax, naar Katalogerne ere trykte, kan begyndes med Udlaaning“. Jomfrukoret var Kirkens Højkor i den vestlige Ende; det havde sikkert faaet den ejendommelige Benævnelse, medens Klostret beboedes af Adelsjomfruerne, der havde særlige Stole i denne Del af Kirken. 1791—93 skiltes selve Korbygningen og et Fag af Kirkeskibet ved en Bindingsværksmur fra det egentlige Kirkerum og de indvundne Rum anvendtes til Landemodesal og Bibliotek, samt til Materialrum¹²). Bogudlaanet fandt dog først Sted i Februar 1796, efter at Efteraaret 1795 var medgaaet til yderligere Reklamering ved den trykte Plans Cirkulation i Provinsen. Man opnaaede uden Vanskeligheder Stiftamtmand Juel Winds og Biskop Blochs Tilladelse til at benytte Jomfrukoret til Opbevaringssted for Bøgerne; Bloch sender tillige sin Lykønskning til Foretagendet og lover det sin fulde Støtte, samt yder 10 Rd.. Seidelin og hans Moder, samt adskillige af Byens Borgere, først og fremmest naturligvis Bestyrelsen, men ogsaa andre som Købmand Krøjer, Dr. Wivet, Urmager Schmidt, Provst Stauning, Præsteenken Madam Stiftrup m. fl., en Del af Omegnens Præster, samt Historikeren N. D. Riegels, Højet paa Falster, yder forskellige

Bidrag¹³). Man gav baade Bøger og Penge; de førstnævnte var af højst ulige Værdi, men der var gode Ting imellem som f. Eks. Saxo (Stefanius') og andre betydelige historiske Værker som Huitfeldt (i Kvart og Folio) Svaning, Lyschander, Slange, men især Holberg, Pontoppidan og Suhm. „Danske Atlas“ og Dankwerts „Landesbeschreibung“ er de topografiske Hovedværker, mellem Klassikeroversættelserne kan nævnes Birgitte Thotts Seneca, mellem de opbyggelige Skrifter bl. a. Resens Bibel og Martinis „Alle christelige og dydelige Jomfruers Ærekrans“; om man vil henregne Arrebos „Hexaëmeron“ til denne Kategori eller til Skønlitteraturen bliver en Smagssag, men der er nok endda: Kæmpeviserne, (Holberg, Bording, Wadskiær, Ewald, Wessel, P. A. Heiberg, Baggesen og en Masse af Tidens europæiske Forfattere i Oversættelse¹⁴). Knap saa fremragende er den praktiske Litteratur; men den suppleredes snart ved Køb. Trykningen af ovennævnte Katalog trak ud til Foraaret 1797, men saa var Bogsamlingen ogsaa ude over de første Vanskeligheder. Den talte 1022 Bd. danske Bøger og 282 i fremmede Sprog + 120 Dubletter, altsaa ialt 1424 Bd.

Ved Starten blev 143 Rd. straks givet. Regnskabet ser forøvrigt saaledes ud pr. 11. Juni 1796:

Indtægt.

Af Bogsamlingens Stiftere givet strax..... 143 Rd.
Indkomne aarlige Bidrag for et Aar..... 155 —

Indtægts Beløb.. 298 Rd.

Udgift.

	Rd.	5 Mk.	Sk.
For den 17de Deel af Millots Verdenshistorie	17	—	4 —
For et Bogskab med Staaltraads Dørre.....	—	3 —	—
Til Smeden for Nøgler.....	1	—	—
En Protokol	2	—	3 —
Postpenge	38	—	—
Bogkjøb efter Boghandler Tikiøbs Regning..	5	—	5 —
Bogbinder Gronos Regning.....	3	—	3 —
For Bøgernes Stempling.....	1	—	2 —
For en Pengekasse.....	16	—	5 —
For et Bogskab.....	100	—	—
Bogkjøb efter Regning fra Hr. Tikiøb.....	—	—	14 —

Bogbinderregning	8 Rd.	5 Mk.	Sk.
Fragt og Udgivter ved Bogtransport.....	1 —	2 —	2 —
For det tredie nye Bogskab.....	14 —	5 —	—
	<hr/>		
Udg. Beløb..	221 Rd.	Mk. 12	Sk.
	<hr/>		
I Behold..	77 Rd.	Mk. 4	Sk.

Stedet fandtes ideelt for Bøgerne. „Koret eller Bogsalen er ikke allene rummeligt for en voxende Bogsamling, men ogsaa lys og tør, saa Bøgerne ikke kunne lide af Fugtighed. Disse ere alle opstillede efter alfabetisk Orden i dertil indrettede nye eensdannede Skabe med Dørre af flettet Staaltraad, under Laas og Nøgel.... Den hele Gavlvæg af Salen er alt beklædt med disse Bogskabe, og flere maae nu bekostes, for at kunne rumme saavel de nye Bøger, der næste Gang indkiøbes, som og de Bogga- ver, der endnu ventes fra flere Stiftelsens ædle Yndere. Salen har paa eengang vundet i Rum og Skiønhed, da de gamle Munkestole, som tilforn optog to til tre Gange saa meget Rum, som nu Bogskabene optage, paa alle Sider ere bortskaffede, Bøger ogsaa uden Tvivl frembyde et skønnere Syn, end hine skumle Mindesmærker om For- tidens Vankundighed. Efter en Deel Aar, naar ogsaa de øvrige Vægge ere bogklædte, vil man tro at træde ind i et Museum, i Stedet for i en gammel Klosterbygning. Og allerede nu kunne Landemodets Lemmer som Mænd af Smag og Venner af Oplysning, opholde sig med dobbelt Fornøjelse paa dette Sted, da Synet af Bøger i en Kirke ikke kan tænkes at være anstødeligt, og det umuligen kunde troes, at en Landemodesal vanhelliges ved at bruges til en Bogsal“.

Seidelin forlod — som nævnt — Maribo straks efter, at Bogsamlingen var blevet Virkelighed. I Altona søgte han siden at sætte et lignende Foretagende i Gang, men havde ikke Held med sig¹⁵). Derimod blev Provinsialbogsamlingen i Maribo ved med at være hans Hjertebarn lige til hans Død. Naar han ydede pekuniær Understøttelse til den, saa var det med den Klavsul, at der for Pengene ikke maatte købes nye Bøger („de forbistrede Romaner, Rø-

verhistorier og andet mere af samme Suurdej“), men derimod Bøger, der maatte komme for paa Auktioner i Stiftet¹⁶). 1810 skænkede han Biblioteket et Maleri af Digteren Tullin (forsvundet), samtidig med at han stillede en Boggave i Udsigt¹⁷). Biblioteket modtog baade Videnskabernes Selskabs og Selskabet til de skønne Videnskabers Skrifter, ligesaa Det kgl. Landhusholdningsselskabs, hvad Seidelin havde udvirket; men den smukkeste Gave, som han sørgede for, var dog et illumineret (farvelagt) Eksempplar af „Flora Danica“. Ogsaa paa anden Maade var han til det sidste virksom for Oplysning og Fremskridt.

Den 12. April 1811 indeholdt Lolland-Falsters Stiftstidende følgende Meddelelse af Bladets Redaktør, Kapellan og Bibliotekar ved Provinsialbogsamlingen, Schultz: „Dagens og Politivennens Udgiver, borgerlig Artilleri-lieutenant Litteratus *K. H. Seidelin*, hvis Hjerte slog saa varmt for sit Fødeland ialmindelighed, og for sin Fædreneprovins Lolland isærdeleshed er ikke mere. Fredagen den 5. April endte han næsten i en Alder af 50 Aar sit daadfulde Liv. Hvad han har gjort og virket for sit efterladte Barn, vor Provinsialbogsamling, er noksom bekendt“. Schultz opregner alligevel Seidelins Fortjenester i Enkeltheder, idet Præsten til sidst tager Luven fra Redaktøren. Vi kan imidlertid fuldt og helt medunderskrive den Passus, at „saaledes levede og virkede denne Hedenfarne for Lollands Vel. Held og Hæder følge hver den, der besjæles af hans Aand og efterligner hans Daad! Stedse skal hans Navn leve iblandt os!“¹⁸). En anonym Indsender satte ham en Maaned senere følgende versificerede Æreminde, som ganske er i Tidens og Seidelins Aand:

„Kort før din Død, Du i min Stambog skrev:
 At Feighed er en Moder til det Onde,
 Og til Din Død Din Mening tro Du blev:
 Thi Sandheden Du ei forlade kunde.
 Derfor nu blomstrer paa Din Grav:
 Den Mindeblomst, som Dyden gav!“¹⁹)

Kapellan *H. G. Clausen* (den senere bekendte Stiftsprovst ved Frue Kirke i København), der var Bogsamlin-

gens første Bibliotekar, kom paa Grund af Forflyttelse ikke til at fungere længere end et Aarstid. Noget Indtryk af ham som Bibliotekar er vi ikke i Stand til at danne os, men som fuldblods Rationalist og Frihedsmænd (han sang endnu som gammel Marseillaisen med Begejstring) var han sikkert en Mand efter Seidelins Hoved. Da han 1797 efterfulgtes i begge Embeder af *Claus Eichenbroch Schultz*, der var Bibliotekar lige til sin Død 1824, blev det en Mand, under hvem Biblioteket oplevede en Glansperiode.

Denne mærkelige Gejstlige, der skildres som en Mand under Middelhøjde med et rundt Ansigt, sort Haar og meget halt, vittig og udskejende²⁰), overtog 1807 det Aaret før af cand. jur. Johs. Nic. Høst oprettede Bogtrykkeri med tilhørende Privilegium paa Udgivelsen af Lolland-Falsters Adressecontoirs Avis (den senere Stiftstidende)²¹). Naar det trods Savnet af en Forhandlingsprotokol indtil 1814 og andet dokumentarisk Materiale ikke desto mindre er muligt at faa et detailleret og levende Billede af Tingenes Gang, skyldes det netop dette Blad, som af Schultz brugtes til Biblioteksmeddelelser og som Talerør for hans meget bestemte Meninger om, hvorledes Institutionen bedst skulde styres i det daglige.

De første Aar af Schultz' Bibliotekartid har vi desværre ingen Midler til at skaffe os Oplysninger om, idet Arkivmaterialet svigter, og Stiftsavisen nu ikke eksisterer førend med 3. og flg. Aarg. Man tør imidlertid gaa ud fra, at Tingene er gaaet deres rolige Gang efter de af Seidelin i Grundplanen opridsede Linjer. Schultz indtager den samme afvisende Holdning overfor Køb af andet end Nyttebøger, men han er klar over, at Udlaanet, som det første Aar efter Bibliotekets Aabning „især til Marieboes Indvaanere“ var temmelig stort²²), ikke kunde ventes øget uden Skelen til Underholdningslekturen. Et Par Aar efter (1799) haaber han derfor, at Publikum vil vide at værdsætte Ting som Smollett's Peregrine Pickle og Humphrey Clinker eller Rousseaus Nye Heloise, og inden mange Aar finder man i Katalogen jævnsides med den bedre Skøn-

litteratur ogsaa Datidens best sellers indenfor den lettere Genre: Henriette eller Husarrovet, Louise eller de ulykkelige Følger af Letsindighed, Vilhelmine og Manden med Voxnæsen o. a. af samme Skuffe, for, som Schultz undskyldende siger, han har maattet anskaffe slige Morskabsbøger, Romaner og Komedier „for nogenlunde at rette mig efter den herskende Smag“²³).

En Del Boggaver fik Biblioteket stadigvæk, saaledes fra den tidligere Sognepræst i Maribo, Stauning, 33 Bd., og fra mange andre enkelte Bøger. Schultz opfordrer ogsaa i Avisen Folk til at give gamle Bøger til Biblioteket i Stedet for at slagte dem eller sælge dem til Apotekeren eller Høkeren; og da Stiftsbiblioteket i Odense blev oprettet 1814 og derfor kunde notere adskillige Donationer i Bøger og Penge, benytter Schultz naturligvis Lejligheden til at fremsætte det til Efterfølgelse for Lolland-Falster²⁴). Regnskabet, som Købmand E. Sidenius førte lige til 1826, da det overgik til hans Søn Knud S., blev offentliggjort — saaledes som man i Grundplanen og senere i Lærde Efterretninger havde annonceret det —, først i Bogfortegnelsen 1797 (fra Oprettelsen til 11/6. 1796) samt i Tillægget 1799 (11/6. 96—11/6. 98). Forsinkelsen skyldtes, at man forgæves har ventet paa at komme i Besiddelse af Bøgerne fra Fuglse Herreds Læseselskab. Men hvad Grunden saa kan være, Regnskabsoffentliggørelsen opholder hermed indtil 1810, hvor Regnskaberne fra 1803 til dette Aar fremlægges paa én Gang, idet Undladelsen var blevet paatalt. Indtægterne, som væsentlig udgjordes af Kontingent, Indmeldelsesgebyr, Bogleje, Katalogsalg og Overdagspenge, svinger mellem godt 200 og 400 Rd. Udgifternes Hovedposter er naturligvis Bogkøb og Indbinding, men dertil kommer enkelte Aar Katalogtrykning og især i Begyndelsen Inventar. Balancen er god. Medlemstallet andrager i disse Aar et lille Hundrede. Seidelin havde oprindelig tænkt sig to af Byens ansete Borgere i Spidsen for Bogsamlingen, samt at en bogkyndig Mand frit vilde paatage sig at være Bibliotekar eller Bogværge, som det dengang hed. Man valgte imidlertid en Bestyrelse

bestaaende af Sekretær (senere Direktør), Kasserer og Bogværge. I Anledning af en Sag, som vi nedenfor skal omtale nærmere, paaberaabte Schultz sig Bestyrelsens Ret til at foretage Ændringer i Grundplanen til Bedste for Bogsamlingen og siger, at „som den første Bestyrelse selv forandrede efter Omstændighederne den 7.—8. (skal være 6.—7.) — 12.—13. Artikel i Grundplanen (sidstnævnte Paragraffer forlangte, at Laaneren skulde stille en laant Bogs Anskaffelsespris i Pant, og at der skulde føres en Udlaansprotokol; det ændredes til, at man forlangte en skriftlig Rekvisition), saa har denne i Henseende til adskillige smaa Ting gjort det samme. Paa samme Maade som Stifteren udnævnte den første Bestyrelse, saaledes udnævnte Hr. Assessor Tøttrup og Hr. Købmand Sidenius mig til Bogværge, og vi igen efter Hr. Assessorens Bortrejse sal. Dr. Wivet og Dr. Bræstrup efter Dr. Wivet²⁵). Seidelin ønskede i Grundplanen, at der skulde udfærdiges en dobbelt Fortegnelse over Bøgerne, men om dette er gjort, kan ikke konstateres. Endelig fritager han Bidragydere for Boglejen, som er sat til 2 Sk. ugentlig pr. Bog i 14 Dage og derudover 3 Sk., og Udlaanstiden fastsættes til 1 Time to Gange om Ugen (senere 3 efter Landboernes Begæring). Uformuende kunde af Bestyrelsen tilstaas gratis Boglaan, og den viste sig meget liberal i denne Henseende. Ikke-Bidragydere kunde ogsaa leje Bøger for 2 Sk. pr. Uge for hver Bog. Der var ingen Restriktioner m. H. t. Antallet af Bøger. Fremlaan var naturligvis forbudt. I Tillægget til Bogfortegnelsen 1797 (1799) samledes og præciseredes Udlaansreglerne; men i Aarenes Løb sker der naturligvis forskellige Ændringer især m. H. t. Kontingenter og Mulkter; de stadig forhøjede Overdagspenge viser, at Folk ikke var bedre dengang end nuomstunder. Som Helhed maa det siges, at Biblioteket fungerede paa et Grundlag, der i mangt og meget svarer til et Folkebibliotek af i Dag, og herfor maa man yde Bestyrelsens Medlemmer og ikke mindst Schultz fuld Anerkendelse.

Hans Styre skulde imidlertid ikke forløbe uden Modstand og Kritik²⁶). Det hele rejste sig i Begyndelsen af

1810 af en Bagatel, og der vilde maaske ikke være nogen Grund til at gaa ind paa Sagen, hvis den ikke i sit Forløb viste os noget af Biblioteket bag Kulisserne paa en mere levende Maade, end Akterne i det store og hele giver Anledning til. Det begyndte med, at en af Byens Borgere, Inspektør Højer, blev stødt paa Schultz, fordi denne efter Reglementet inddrev en Mulkt. Han udpønsede saa forskellige Anklager mod Schultz: At han havde indladt sig paa at udlaae Bøger til udenbys boende udenfor de fastsatte Aabningsdage, at han havde nægtet at udlevere Grundplanen og i Stedet henvist til Bogladerne, at der ingen Fortegnelse fandtes over Bøgerne, at Givernes Navne ikke offentliggjordes, at Schultz agtede at erstatte den alfabetiske Katalog med en systematisk og endelig det mest kriminelle Punkt: at der ingen Offentliggørelse af Regnskaberne havde fundet Sted. Højer fik Støtte af Pastor Boeck og Amtsforvalter Lunddahl, og ved Rundskrivelse indkaldte de nævnte Herrer til en „Generalforsamling“ i Klubstuen. Fra Byen gav 10—11 Møde, fra Landet et Par flere, og 40 havde indgivet skriftligt Votum, det var ca. Halvdelen af de indbudte; blandt de tilstedeværende var den yngre Sidenius, som nægtede at underskrive Resolutionen, og da den sendes Faderen, protesterer denne kraftigt imod, at man havde indsendt Klage til Kancelliet. Ved Stemme flerhed afgjordes det iøvrigt, at den halve Snes utilfredse aldeles ikke var berettigede til at sammenkalde til nogen Generalforsamling, og Bestyrelsen fik et stort Tillidsvotum. Mindretallet fremsatte sine Ønsker i tre Punkter: Bestyrelsen skulde bestaa af 3 Direktører og 4 (!) Bogværger, Landlaanere maatte ikke faa Bøger paa andre Dage end Byens Borgere, og endelig maatte Bogværgerne ikke være Bogkommissionærer (hvad man ansaa Schultz for at have været specielt for Landboerne). Saavidt Hr. Schultz i sin Avis.

For at Sagen kunde blive almindelig bekendt set fra et modsat Synspunkt, offentliggjorde Boeck i Iversens Avis for 3. Juli en Redegørelse. Forinden havde Schultz imidlertid bragt Regnskaberne fra 1803—09 (d. 11. Maj) og

nogle Dage efter en Satire: Samtale i den store Moguls Bogsamling, som utvivlsomt har slaaet Boeck koldt Vand i Blodet. Boecks Indlæg, der er meget langt, indleder ganske vist med Beklagelser over Schultz' Udfald og personlige Fornærmelser, men gaar derefter over til Sagen, Klagen over at de oprindelige Love skal sammenstykkedes af Katalogen 1796 med Tillæg. Ankerne er de samme som af Schultz refereret: Grundplanens Mangel, Smøleriet med Regnskaberne, fordi Schultz har været optaget af Udarbejdelsen af en systematisk Katalog, som burde være kommet forlængst, Laanet til de udenbys boende udenfor de alm. Aabningstider, hvorved Byboerne føler sig forfordelt, en Forøgelse af de indenbys Direktører til Gavn for Bylaanerne (mærkeligt nok anbefaler man specielt Rektor Bloch i Nykøbing) etc., men dertil kommer Anken over, at Bødekassen ikke skulde eksistere mere, at Schultz selv i 1798 har brugt Ordet Kontribuenten eller Interessenten, at der fra anden Side er blevet foreslaaet Forbedringer, uden at man har taget Notits deraf, at Schultz uberettiget har rost sig af Bogtallets Vækst, da dog H. G. Clausens Bibliotekartid udviste forholdsvis større Resultat. Endelig var der for Schultz saa meget mindre Grund til at bebrejde dem, at der var klaget til Kancelliet, som han jo gerne saa Bogsamlingen komme under dettes Kontrol (for at faa Flora Danica!).

Seidelin gav som den første (i Dagen, Nr. 114) Boeck Svar paa Tiltale ved en Omtale af Angrebet, der fremhævede, at Talen jo ikke var om et Læseselskab, og at Grundloven laa for alles Øjne og tydeligt forbød en saadan Indblanding af uvedkommende.

Et Par Dage efter lægger saa Schultz ud. Han beretter, at Boeck i Virkeligheden har fortrudt sin Optræden, og at Artiklen i Iversens Avis kun er skrevet for at redde Tilbagetoget; kun som Højers Straamand er han blevet saa haardt behandlet. Man formoder, at Misbilligelse fra de Herrer Gejstliges Overordnede laa i Luften. Schultz meddeler endvidere, at den originale Grundplan ikke fandtes ved hans Tiltrædelse, og at han derfor selv havde

købt den trykte Udgave. At hverken Boeck eller Højer har kendt dennes Eksistens, skønt de havde været Medlemmer i 10 og 13 Aar, er kompromitterende; Højer havde forøvrigt som Medlem ikke holdt sin Sti helt ren, men havde baade makuleret Bøgerne og tilladt sig at modtage nyanskaffede Bøger uindbundne, indtil det blev Schultz for meget af det gode. Saavel Boglisterne som Bogfortegnelsen laa fremme i Bogsamlingen. Adskillige af Giverne ønskede at være anonyme, og endelig vidste Hvermand, at Kassereren var reel nok. M. H. t. at man havde ønsket Bibliotekaren lønnet, siger han til sidst: „Var og burde det være Tak, fordi jeg som Bogværge har i en Tid af 13 Aar og for Intet anvendt og spildt for mig selv saamegen Tid paa (Bogsamlingens) indvortes Bestyrelse, fordi jeg uden mindste Hjælp har ved at opstille og ordne Bøgerne faaet saamangen en træt Arm, fordi jeg i Frost og Kulde, i Regn og Rusk, igiennem Skarn og Morads har gaaet saa mangt et mødigt Fjed, for efter Evne og døg med Fornøjelse at være Subscribenterne til Villighed og Tieneste og for paa den Maade meer og meer at ophielpe Stiftelsen og bringe den til dens nuværende Flor“. Her taler en Mand, hvis daglige Gang i Bogsamlingen med Aarene er blevet hans halve Liv, og som man derfor maa undskylde, naar man — utvivlsomt med nogen Ret — vil anklage ham for despotiske Misligheder. Der var jo 1798 lovet aarlig Regnskabsaflæggelse m.m. Hen paa Efter-sommeren holdtes en fredelig ordinær Generalforsamling, hvor Schultz forklarede Bøgernes Opstilling, og hvor Forsamlingen bl. a. vedtog, at nye Bøger ikke maatte udlaanes før 2. Aabningsdag efter, at de er opstillet og katalogiseret (en ganske praktisk Ordning, som gav Laanerne Lejlighed til at besigtige Nyanskaffelserne under eet), at $\frac{1}{3}$ af Indtægterne skulde anvendes til Køb af almenyttige Skrifter i fremmede Sprog, mest tysk, at Bibliotekaren var berettiget til at udlevere udenbys Laanere Bøger, udenfor de ordinære Aabningstider, samt endelig at der skal holdes aarlig Generalforsamling i Sept., og at Generalforsamlingen i givet Fald vælger Direktøren. Saaledes

endte denne Strid, den eneste, som har været mellem Laa-nerne, Bibliotekaren og Bibliotekets Bestyrelse i de 150 Aar. I det sidste Tiaar af Schultz' Tid forefalder der færre Ting af Interesse. 1813 beslutter Generalforsamlingen, vel for at lette Schultz Arbejdet, at udvælge to Bogvalgskon-sulenter for 3 Aar, nml. Pastor Boeck og Pastor Randrup, Taagerup, der skal forhandle hver Maaned. Uoverkomme-lige var Boganskaffelserne dog ikke; 1814 meddeles det, at der for 660 Rd. kun kunde anskaffes 37 Bøger, deraf 9 skønlitterære (lidt Heiberg, Oehlschläger, et Par An-tologier, Bruuns nye Drikkeviser og 1001 Nat). Ogsaa Kontingentets Forhøjelse afspejler Tidens alvorlige Penge-situation. 1814 afløste Oberstløjtnant Wichfeldt Dr. Bræ-strup som Direktør. I Aarene omkring 1820 udarbejdede Schultz, hjulpet af Boeck og Pastor Bjerre, Hunseby, en Katalog, hvis Trykning foretoges dels i København, dels i Maribo (af Schultz), og som straks forrykkede den øko-nomiske Status, saa at der i Udgivelsesaaet 1821 kom et Underskud paa 250 Rd., og man kunde i de nærmest føl-gende Aar hverken betale Boghandleren sit Tilgodehå-vende eller tænke paa Anskaffelsen af Bøger.

Allerede fra første Færd havde det irriteret Schultz, at Bøgerne stod opstillet alfabetisk; han fik dem snart an-bragt systematisk og begyndte at arbejde med Katalogi-sering. Han oplyser, at det skal udarbejdes efter Jena-Mønster²⁷⁾ og bedømmes af Prof. R. Nyerup; om det er blevet det, skal vi ikke kunne sige. Men inden det blev udsendt, havde Schultz som Tillæg til Stiftsavisen 12. Okt. 1810 givet Publikum en Forløber i Hænde, en „Rapsodisk Fortegnelse“. 1811 udkom hans „Videnskabelig Forteg-nelse over Provindsialbogsamlingen i Mariboe.... 1ste Deel.“ trykt i hans eget Officin. Den omfatter Litteratur og Litterær-Historie i videste Forstand, for Størstedelen Skønlitteraturen, og tæller 1246 Numre. Der havde været set hen til den med Forventning, men den vidtløftige Sy-stematik har sikkert skuffet. Den afløsende Katalog, be-stemte man, skulde bringe Underholdningslekturen i alfa-betisk og den oplysende Litteratur i systematisk Orden,

og da den første Kategori „havde vist Søgning“, skulde der begyndes med den. Dette bestemtes i 1817, men først 1821 forelaa 1. Del. Foruden Skønlitteraturen omfattede Katalogen Historie, Levnedbeskrivelser, Geografi og Rejsebeskrivelser, samt Statistik, Politik, Cameralvidenskabene, Handelsvidenskaberne samt Finansvæsenet. De følgende to Dele omfattede Matematik, Naturvidenskab og det, vi nu kalder praktiske Fag, samt Filosofi, Pædagogik, Sprog og Litteratur.

Foruden den Forretning, der stak i Katalogens Trykning, modtog Schultz nogle Gange Gratiale tildels for at afholde sine Udgifter til Skrivematerialer. Som nævnt havde Katalogen bragt Biblioteket i økonomiske Vanskeligheder; man tænkte en Overgang paa at starte en Indsamling, men valgte ikke at købe nye Bøger. Snart indsaa man imidlertid, at dette var en farlig Vej, og at det var nødvendigt med Nyanskaffelser („ellers tabte det al Interesse“). Men man var her i et Dilemma, fordi Lokalet trængte til Istandsættelse. Imidlertid løb man her an paa, at Stiftet vilde afholde de dermed forbundne Udgifter. Man kan jo ikke lade være med at mindes de meget lidt flatterende Billeder, som allerede Grundtvig og Molbech havde givet af Kirken og dens Omgivelser²⁸). Med Jomfrukoret var det saa galt fat, at man en Tid maatte standse Udlaanet, indtil der var sat Ruder i m. m. Pastor Boeck viste sig ved denne Lejlighed som en varm Ven af Bogsamlingen, som det ogsaa var at vente af en Mand, som til Lærer havde haft selveste Moldenhawer²⁹); i en Opsats lægger han Sagen frem. Mange er traadt ud, fordi der ikke var købt nye Ting, og Læsekredse var skudt op. Han ser ingen anden Udvej end, at Laanerne maa yde et ekstra Bidrag, men Givelysten hersker ikke mere; „fordi denne Aand ikke hersker, seer man, at (Bibliotekets) aarlige Indtægter tage af, at det faldefærdige Lokale snart truer med at begrave Bøgerne i Gruset“. Og han slutter med en Appel til Laanerne, som skylder Biblioteket saa meget, om at støtte det, saa det ikke gaar til Grunde, medens andre „gaa med Kiæmpeskridt frem ad til Fuldkom-

menhed i andre Provindser“. Han tegner sig selv som første Bidragyder med 10 Rd., men man valgte altsaa at se Tiden an.

Den yngre Sidenius var begyndt at bistaa Schultz med Udlaanet af Bøgerne, og i den næstældste af de bevarede Udlaansprotokoller, som gaar fra Begyndelsen af 1820-erne, er det mest ham, som fører Pennen. At udfinde Aarsudlaanet af disse Protokoller er desværre et temmelig haabløst Foretagende, men i Modsætning til de senere, som blot anfører den laante Bogs Katalognummer, faar man selve Bogen angivet og er derfor i Stand til at danne sig et Skøn over, hvad det var, som Folk berigede deres Aand med i hine Dage. Vi nøjes med et Par Stikprøver: Biskop Møller: Noget Teologi, Romaner i temmelig stort Tal (flere tyske end alm.), Münchhausen, Smollett, Syvs Kæmpeviser og en Heksebog (flere Gange). — Pastor Boeck: Clausens Prædikener og Gutfeldts Lejlighedstaler (utallige Gange), Biografier, Historie, Baggesen og Oehlenschläger. — Pastor Clausen-Bagge, Rubbeløkke: Lidt Oehlenschläger, Biografier og Knaldromaner. — Oberstløjtnant Wichfeldt: Topografi, indenlandsk Rejsebeskrivelse, lidt Historie og fransk Skønlitteratur. — Madam Schultz (efter Mandens Død): Altførtærende paa Underholdningslitteraturens Omraade og en gros-Aftager. — Endelig er det ikke uden Spænding, man slaar op paa den kendte Maribonit, Væver, Jurist og Forfatter Jørgensen Jømtou, der „ved forslugen Læsning af alt, hvad han kom over og bevarede med stærk Hukommelse (fik) stor Interesse for offentlige Forhold“³⁰) og blev Christian VIII's Raadgiver, men som efter hans Død faldt i Unaade og endte som Kværlant og Original. Man træffer bl. a. Homer i Selskab med Smollett, Madame de Staël, Scott og Ingemann, men der mangler heller ikke en jørgensensk Specialitet som Struensee. Han skænkede senere Biblioteket sine Digte med Dedikation, samt andre Skrifter.

1824 døde Schultz, og ikke længe efter trak en anden af Veteranerne sig tilbage, nemlig Kassereren Købmand Sidenius. Han efterfulgtes af Sønnen Knud S.. — Schultz

blev efterfulgt af Lærer *Berthelsen*, der ansattes „mod en recognition af 10 Rd. straks og 5 Rd. ved Aarets Afslutning“, naar han havde vist sig Stillingen voksen. Han modtog de følgende Aar forskellige „Recognitioner“, og fra og med 1835 tilstaaes der Bibliotekaren 20 Rd. aarlig i Løn. Berthelsens Bibliotekartid er ikke præget af store Begivenheder paa det rent biblioteksmæssige Omraade, men 1830 maatte man op med Penge til Bibliotekslokalets Istandsættelse (30 Rd.), det betonedes dog, at Beløbet var at anse som et Bidrag en Gang for alle; og en Opfordring til at betale det halve af de resterende Reparationsudgifter afvises ud fra den Formening, at det bør paahvile Stiftets Gejstlighed at vedligeholde Kirken og Jomfrukoret, samtidig med at det understreges, at Biblioteket har gammel Hævd paa Benyttelsen af sidstnævnte. Man kunde imidlertid tænke sig at tilstaa Landemodedeltajerne, der benytter Lokalet, nedsat Kontingent ved Bogsamlingens Benyttelse. Den ubetinget største Begivenhed i Berthelsens Bibliotekartid var dog Kong Frederik VI's Besøg i Maribo 1833, hvorunder der blev Lejlighed til at forevise Bogsamlingen for Monarken. Enkeltheder foreligger desværre ikke. Da Berthelsen 1837 døde, efterfulgtes han af Lærer *Ross*.

Foranlediget af Bibliotekarskiftet besluttede man sig til at revidere det gamle Katalog og trykke et Tillæg. Trykningen blev overdraget Schultz' Svigersøn Prokurator Larsen, der fortsatte Trykkeriet, og Tillægget, der betegnes som den alfabetiske Katalogs 4. Del, udkom 1839. 1844 ønskede Bestyrelsens mangeaarige Formand Wichfeldt at udtræde, og samtidig skulde der vælges en Efterfølger af Pastor Boeck, der ogsaa havde været et virksomt Bestyrelsesmedlem. Man valgte Major *Knap* og Pastor *Bergenhammer*, den sidstnævnte overtog Formandsposten Aaret efter.

Noget af det første, den nye Bestyrelse tænkte paa, var at revidere Lovene. Det havde allerede været fremme 1839, men 1845 gennemførte man Tanken. Ændringerne er ikke revolutionerende; man ønsker et Medlem mere i Bestyrel-

sen og indfører forskellige smaa Bestemmelser. Vi anfører nogle af de mere bemærkelsesværdige Afsnit: § 1. Bibliotheket i Maribo har det Øjemed, at skaffe Enhver af hvilkenomhelst Stand nyttig og underholdende Læsning. § 2. Alt hvad Bibliotheket ejer, eller kommer i Besiddelse

Lærer C. W. Ross.

af, tilhører Lolland-Falsters Stift, dog under den Betingelse, at det bestandig har sin Plads i Maribo. § 4. Bestyrerne er bemyndigede til at tilstaa beviislig Uformuende fri Adgang til Bibliotheket; dog maa en Bog have været i Bibliotheket 2 Aar førend den til disse Læsere kan udlaanes... § 11... Ingen Læser maa selv udtage Bøger af Reolerne, men et fuldstændigt Catalog er stedse i Bibliotheket til Læsernes Afbenyttelse. etc. etc. Prokurator Lar-

sen lovede at trykke Lovene gratis, hvis Biblioteket vilde lægge Papiret til, han var forøvrigt Frilæser mod at trykke Bibliotekets Meddelelser gratis. Man indførte nu ogsaa at samles til maanedlige Bogvalgsmøder, men et Par Aar efter ændredes de til at være kvartaarlige. Man havde endelig ogsaa følt Savnet af en tidssvarende Katalog og tænkte paa at trykke et midlertidigt Tillæg, der udkom 1848. Det er nu de danske Klassikere, som rykker frem, men de kan paa langt nær ikke klare sig for fremmede som Dickens, Bulwer, Marryat, Dumas og Sue o. l., selv om vi lader Etlar rykke til Undsætning. 1853 foreligger den nye Katalog, som omfatter halvottende Tusind Numre. For at klare den derved opaaede Underbalance paa Regnskabet vedtoges det at søge det classenske Fideikommis om 200 Rigsdaler til Dækning, og da dette afsloges, opsagde man Kontrakten med „Det danske Læseselskab“ og optog et Laan paa 150 Rd. i Nakskov Sparekasse. Derpaa fratraadte Knud Sidenius Kassererposten og blev afløst af Prokurator *Bruun*. For endvidere at faa Midlerne øget tilbyder man Medlemmer bosat i Byen at faa den nye Skønlitteratur tilbragt mod Ekstrabetaling af 1 Rd. Man gjorde ret flittigt Brug heraf lige til 1923. At man ogsaa paa anden Maade strakte sig vidt for at tjene Laarnerne ses af, at Nykøbing Katedralskole havde „Flora Danica“ (ukolor.) paa 10. Aar³¹).

Biblioteket i Raadhuset.

I Begyndelsen af 60'erne blev Kirken restaureret, og da man inddrog Koret, blev Bogsamlingen hjemløs³²). Fra Kirken flyttedes den imidlertid til et endnu mere centralt Sted, idet man indrømmede den Plads paa Raadhuset. Flytningen foregik i 1863 i Maanederne April—Juni, og Biblioteket fik Lokale i Stueetagen til venstre, den senere Politistation. Bekostningen var kun godt 26 Rd.. De 30 Aar, Biblioteket havde til Huse i Raadhuset, var en stadig Kamp med Underbalancen, som man forsøger at komme til Livs paa forskellig Maade; Bruun skaffede ikke alene et nyt Laan i Stand, men fik ogsaa Sparekassen interesseret i Bi-

blioteket, saa at man, ved at understrege dets videnskabelige Værd, fik den til at skænke Biblioteket 100 Rd. og give Tilsagn om en lignende Understøttelse i 5 Aar (1867). Sparekassen havde faaet Biblioteket til at reklamere lidt ved Omsendelsen af Kataloger i Stiftet. 1869 drejer hele

Lærer C. Willert.

Underskuddet sig kun om 3 Mark og 14 Skilling. Men Katalogudgivelse spøger stadig i Bestyrelsens Hjørner. Det bliver dog kun ved Tillæg 1857 og 69. Lærer Ross havde imidlertid overtaget Kassererposten, men Bruun blev siddende i Bestyrelsen til 1875. Ogsaa Bestyrelsesmedlemmet Agent Lorenz træder dette Aar tilbage, og der kommer flg. nye Ansigter: Provst *Jørgensen*, Rektor *Møller* og Redaktør *Dein*³³). Jørgensen bliver Formand, medens Ross stadig holder baade Bibliotekar- og Kassererstillingen. Underbalancen vokser fra Midten af 70'erne igen uhyggeligt, men daler i Løbet af 80'erne under Bibliotekar

og Kasserer *Willert*, der fulgte efter Ross, da denne 1878 trak sig tilbage efter en Funktionstid paa over 40 Aar. Paa sin sidste Generalforsamling foreslaar han, at der skal være 5 Medlemmer i Bestyrelsen, og da dette Forslag gaar igennem, vælger man som 5. Mand Lensgreve *Knuth*. Forhandlingsprotokollens Referater er i 80'erne ganske interesseløse bortset fra Regnskabsoversigterne, der viser en Bedring (1885 gaar Underskuddet, ved at Kommunen yder en Gave paa 50 Kr., ned til 2,37 Kr.) og de ved hvert Møde anførte Bogvalgsfortegnelser. Gennem dem kan man føle Tiden nogenlunde paa Pulsen, men Hovedparten af Anskaffelserne er Underholdningslitteratur. 1889 valgtes efter afdøde Lensgreve Knuth og Lærer Willert Pastor *Vater*, Hunseby, og Amtsstuefuldmægtig *H. Pedersen*, der blev Bibliotekar og Kasserer. Lensgreve Knuth maa mindes for i 1879 at have skænket Biblioteket 34 Bind ikke nærmere angivet Litteratur. 1888 modtog man fra Forskeren og Opfinderen Pastor Malling Hansen bl. a. hans Undersøgelser over „Perioder i Børns Vækst og Solens Varme“. I det hele taget maa man ikke glemme en Del Værker, som Biblioteket gennem Aarene modtog dels fra Private, dels fra Institutioner og dels fra Staten, og som naturligvis altid kom tilpas; det er „Flora Danica“s Fortsættelse, Brøndsteds „Rejser og Undersøgelser i Grækenland“, Thieles „Thorvaldsen og hans Arbejder“ m. m., Publikationer fra Samfundet til den danske Litteraturs Fremme, Fyns Stifts litterære Selskab o. a., Wichfeldt skænkede 1873 Wibergs Præstehistorie.

1889 begyndte man at søge Komiteen for Uddeling af Boggaver, og man fik (1894) Tegners Holbergudgave, men det var Pengeunderstøttelsen, man var ude efter. Den første Ansøgning gav intet Resultat, skønt man havde hele to Punkter at henvise til: Bibliotekets Flytning og — naturligvis — Affattelsen og Trykning af Katalog! Med den nævnte Flytning tænkes der paa det 1890 opførte Stiftsmuseum, idet der i Museets Love var en Paragraf, som indrømmede Biblioteket Plads indenfor dets Mure.

Biblioteket i Stiftsmuseet.

Flytteudgifterne kom man let over, idet Maribo Kommune afholdt de 282 Kr., som de androg. Der blev kun enkelte smaa Udgiftsposter til Biblioteket. Udlaanet begyndte 11. September 1890. Lokalet, som Biblioteket havde faaet Raadighed over, blev 1914 inddraget og erstattet med den saakaldte Folkemuseumssal. Man havde først tænkt sig, at Biblioteket kunde være tjent med at blive indrettet paa Museets Loft (!), derefter var den mindre „Fuglemuseumssal“ bragt paa Bane. Ross besøgte og besaa Biblioteket i sine nye Omgivelser og gav Provst Jørgensen gode Raad, bl. a. om „Flora Danica“. Biblioteket havde oprindelig tre Eksemplarer, men det ene (ukoloreret) gik 1891 til Nakskov Realskole efter Ministeriets Resolution, det andet ukolorerede Eksempel tog man tilbage, og Maribo havde saaledes god Grund til at værne om det sidste, der ogsaa som koloreret var det kostbareste³⁴). Der forefaldt i disse Aar iøvrigt ikke meget af Betydning; man behandler Andragender om Frilæsning, vælger Bøger o. s. v., et Par Medlemmer erstattes af andre, det er næsten alt. Aarligt tilbagevendende er ogsaa Ansøgningerne til Bogsamlingskomiteen. Der gik nogle Aar, inden de virkede, skønt man ellers med Variationer paa-beraabte sig, at Biblioteket udfyldte et Folkebiblioteks Funktioner. Det siges ogsaa (af Provst Jensen 1901), at Biblioteket „gør god Nytte, og at Interessen for det navnlig hos unge synes at være i Stigen“. Man tænkte sig ogsaa den Udvej til Forbedring af Status at ansøge Forlagene om at maatte faa historiske Værker enten gratis (det var dengang!) eller til nedsat Pris. 1896 modtog man endelig det første Statstilskud paa 100 Kr. Næste Aar blev det 150 Kr., 1898 og 1899 atter 100 Kr., men derefter falder det til 50 (1900—01), til 40 (1902—06), hvorefter det atter stiger (1907: 70 Kr., 1908: 80, 1910: 80) og 1913 til 100 Kr. Det første Tilskud brugte man især til Indkøb af historiske og etnografiske Værker, det sidste er vel et finere Ord for Rejseskildringer. Ogsaa Lollands Spare- og Laanebank, der støttede godt i Slutningen af 60'erne, begyndte man at

søge; fra 1913 gav den et aarligt Tilskud paa 100 Kr., der 1915 forhøjedes til 200 Kr.. Pekuniært set betød det Fremgang, som ogsaa kan spores i Bibliotekarlønningen. 1902 fik man et Sparekasselaan paa 100 Kr. for at kunne købe nogle Aargange af Illustreret Tidende.

Bogbestanden vedblev desuden at vokse ved Gaver. Saaledes skænkede Provst Jørgensen ved sin Bortrejse en Del historiske Bøger; senere gav Provst Jensen noget Theologi, Dr. Wilhjelms en Del Medicin og Naturhistorie, og Sagfører Waarø juridiske Værker.

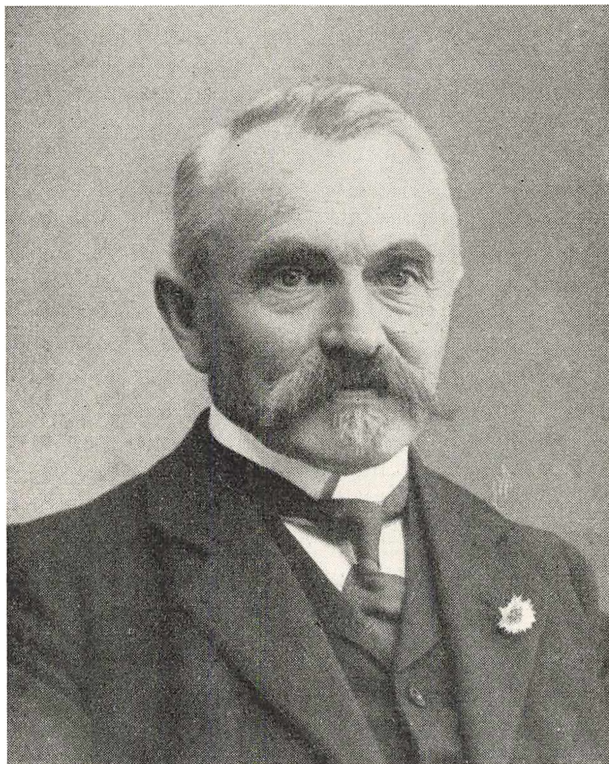
Med 1903 standser Forhandlingsprotokollen. Indholdet var allerede forinden blevet sparsomt og stereotyp, og til sidst er man henvist til nogle Notitser i Anledning af Skemaet til Bogsamlingskomiteen, indført med Provst Jensens travle eller sjuskede Pen. Var dette alt, hvad vi vidste om Biblioteket, saa kunde man ikke holde den Tanke fra sig, at det havde overlevet sig selv. Hvad med Folkebiblioteksfunktionen? Ja, Steenberg pointerer i en Skrivelse, at det overhovedet kun er for det store Frilæsertals Skyld, at Biblioteket har modtaget Tilskud. Men alt medens Folkebiblioteksarbejdet ude over Landet groede og blomstrede, gjorde Bibliotekets Bestyrelse et prisværdigt Arbejde, idet den havde Blikket aabent for den nye Tids Krav. 1899 startedes der med Amts- og Byraadets Sanktion en Læsestue, som man ikke havde Plads til paa Museet. Den fik Lokale i Raadhusets Stueetage i den senere Politistation. Her deponerede man et Par Hundrede Bøger, og Bøger, som var bestilt i Biblioteket, kunde her afhentes. Læsestuen blev holdt aaben 3 Aftener om Ugen fra Kl. 7^{1/2}—10^{1/2}, den var især lagt an paa unge Mennesker „af den arbejdende Stand“ og blev flittigt besøgt. Kustode Olsen fik 75 Øre for at føre Tilsyn, og for Lys og Varme tog Kommunen 1 Kr. pr. Aften, men samtidig ydede den et Tilskud paa 100 Kr., som nogenlunde dækkede Udgifterne. 1908 maatte man desværre lukke den p. Gr. af Lokaleets Inddragelse til Politistation.

Det var sikkert Steenbergs Pjece om Vandrebogsamlinger fra 1897, der gav Stødet til, at man prøvede at sætte

Læsekredse i Gang. Byens bestod til 1923, men Landets, som startedes 1901, mislykkedes. Kun et Par Sogne, Hillested og Landet, var interesserede. Det var jo ikke noget straalende Resultat, saa meget mindre som man havde foreholdt Landbefolkningen, at det i en officiel Beretning var fremhævet, at der netop paa Lolland var færrest Bog-samlinger. Man fortav ikke, at Biblioteket derved vilde faa „en lille Indtægt til forøget Udvidelse“. Vil man undersøge Bogbestanden, maa man have fat paa Katalogmaterialet. Der udsendtes 3 Tillæg til 1853-Katalogen, og desuden fandt der Publikation Sted i Lokalpressen samt ved selvstændigt udgivne Lister. 1889 sammenfattes alt dette i en Katalog omfattende Bibliotekets Vækst i de sidste 40 Aar; en Nyudgave 1901 fremlagde altsaa de sidste 50 Aars Tilvækst, og 1906 kom et 5-Aars Tillæg hertil. 1916 forelaa der atter et (3.) Tillæg, det sidste, som Biblioteket udsendte. Gaar man Tilvæksten efter indenfor de forskellige Grupper, vil man næsten ingen Fremgang finde m. H. t. Teologi, Jura og Medicin; en svag Stigning forekommer der indenfor Fagene Naturvidenskab, Kunst og Haandværk, og det samme gælder Samlingsgruppen Historie, Politik, Geografi og Rejser; men det er Skønlitteraturen, som fremviser en Stigning paa godt 2000 fra 1853 til 1916. Man kasserede jo nemlig ikke noget; men derfor maatte man ogsaa ved Bibliotekets Nyordning kassere et Utal af udlæste Bøger. Det er dog med en vis Veneration, man tager enkelte af dem i Haanden og læser Stifterens Navn i dem, eller den gamle Red. Deins i de smaa Romaner og Noveller, som han, med Hjælp af Bibliotekets engelske Leksikon, oversatte („Morskabslæsning for Hvermand“, „Marhilde og Klipperepublikken“, „Troldkvinden Maud“ og hvad de nu allesammen hedder). Ligeledes en Masse andre Tryk fra Mariibo eller med Relation til lolland-falsterske Forhold: Trojels og Rhodes lokalhistoriske Arbejder, Barfods Falsterske Gejstlighed, Assenius Naskovbeskrivelse, Publikationer fra de lærde Skoler og fra Seminariet i Vesterborg, adskillige Prædikener af Stiftets Gejstlige og Taler ved forskellige Lejligheder; Morgenstjernes

Opmuntringer til Lolland-Falsters Stifts Bondestand, Smidths Danske Haver m. m. Prokurator Høsts „Anekdoter og morsomme Indfald“ og Schultz' „Lystige Lollænder“ ikke at forglemme. I Sammenligning med Bogbestanden som Helhed er dette dog Kuriosa, ligesom alle de snurrige Ting, som man vil kunne finde indenfor Katalogernes forskellige Grupper: fra „En god Bønde hans Avl og Bjæring“ til „En Høi-Fornemme Madammes Kogebog“, eller Bøger om lige saa vigtige Sider af Livet som „Den Kunst at være lykkelig med Mænd“, „Betragtninger over det Spørgsmaal: Om det staar i vor Magt at forliibe os eller ikke“ og „Konsten at bestemme det Barns Kiøn, som man vil avle“, endelig — for ikke at glemme det aandelige — „Christelige Følelser udi hellige Sange paa disse alvorlige Tider (især paa begge „Grævernes Siæle-Forfatning (Struensees og Brandts))“, „De helliges Saar og Plaster“ o. s. v. Naar man tænker paa Bibliotekets saakaldte „gamle Samling“, saa er det alligevel andre Ting, som man boghistorisk set vil være tilbøjelige til at fremhæve blandt de 10.000 Bind, den anslaaes til. Stort set vil det være muligt at fremlægge i Original alle de Værker, som Lauritz Nielsen opregner i „Den danske Bog“ fra og med det 16. Aarhundredes Slutning; men Eksemplarerne er langt fra alle bibliofilt set ulastelige; fra et folkebibliotekarisk Synspunkt er det imidlertid en Fornøjelse af konstatere, at Bøgerne er blevet benyttet. Biblioteket kan rose sig af en Holberg-Samling, hvori Originaltrykket til Komedierne 2. Tome er Klenodiet. Til en betydelig Samling ældre dramatisk Litteratur findes der haandskrevet Katalog. Og endelig rummer Biblioteket en Del Haandskrifter, som dog ikke er af større Værdi³⁵). Alle disse gamle Ting kunde naturligtvis ikke tjene Befolkningen omkring og efter 1900 til megen Nytte. Hverken Ewalds Tidsregister, Pontoppidans Danske Atlas, Suhms Historie af Danmark, Millots Verdenshistorie eller Jöchers Compendiöses Gelehrten-Lexicon var længere det, et ydedygtigt og tidssvarende Bibliotek kunde være bekendt at stille frem paa sin Læsesal som de eneste Haandbøger. Man ser da ogsaa Afløsningen

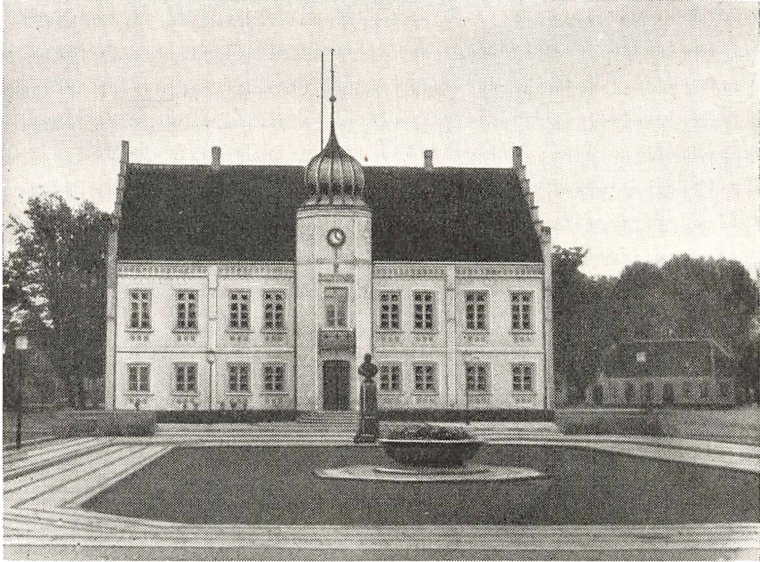
rykke frem efter 1900: Salmonsens, Trap, Opfindelsernes Bog, Danmarks Riges Historie, Biografisk Leksikon. Ligeledes bliver de gamle Tidsskrifter: Wielands, Riis' Spektatorlitteratur, Danske Magasin, Iris og Hebe, Københavns

Boghandler Chr. Dein.

lærde Tidender, Maanedsskrift for Litteratur, Goldschmidts Nord og Syd og fl. a. afløst af Tilskueren, Gads danske Magasin o. s. v.. Men Haandbøgenes Tal var dog alt for lille til at kunne opfylde de Fordringer, man maatte stille til et virkeligt Folkebibliotek, ligesom den Service, man kunde yde Laanerne i det trange Museumslokale, lod meget tilbage at ønske. Paa i alt Fald ét Omraade, nemlig Historie, især Personalthistorie, var Biblioteket fulgt godt med, og det skyldtes først og fremmest Formanden *Chr.*

Deins Interesse. Mere end nogen anden var han den, der forstod Tidens Krav og havde Forstaaelse af det forbilledlige i den Ordning af Folkebibliotekernes Forhold, som Biblioteksloven af 1920 hjemlede. Han var ogsaa den drivende Kraft, da Sagen blev optaget til Behandling af Be-

Raadhuset.

Knud Petersen fot. 1944.

styrelsen, og det var derfor ganske naturligt, at Chr. Dein (sammen med Amtsforsvalter Holck) gik over fra den gamle Bestyrelse i den nye efter Reorganisationen og fortsatte med at beklæde Formandsposten til sin Død 1928. Denne stille, konservative, men dog fremskridtsvenlige Mand staar som et udmærket karakteristisk Bindeled mellem Stiftsbibliotekets gamle og nye Historie.

II. Bibliotekets Historie fra 1923—45.

Det var vel Biblioteksloven af 1920, eventuelt ogsaa Svend Dahls Foredrag i Rødby 1921 (se Maribo Socialdemokrat 25. Nov. 1921), som vakte Interessen for Biblio-

tekets Nyordning henimod det folkebiblioteksmæssige i Lovens Forstand. Allerede 1921 forhandlede man med Bibliotekstilsynet om at skaffe Biblioteket en anden Bygning. Der var Tale om Raadhuset, om det gamle Børnehjem i Museumsgade og de gamle Skoler.

Bibliotekar Frk. Erna Vest Hansen.

Naturligvis standsede man ved Raadhusprojektet som det eneste rimelige, men Sagen trak i Langdrag ved Byraadsforhandlingerne. Da tager Bestyrelsen sig sammen til en sidste Kraftanstrengelse og sender Byraadet en Opfordring til at fremme Sagen. Der nedsættes 1923 et Udvalg bestaaende af Borgmesteren, Driftsbestyrer *Kolbye* og Byraadsmedlem, Redaktør *C. E. Christian-*

sen, som i Samarbejde med Biblioteksbestyrelsen — Boghandler *Dein*, Amtsforvalter *Holck*, Lærer *Christoffersen* og Lærer *Pedersen-Sejerbo* — gennemfører Sagen meget hurtigt. Midt i Juni kan man forelægge Byraadet en Betænkning, hvorefter Kommunen stiller den store Sal og den tilstødende vestlige mindre + Loftsrums til Raadighed for Biblioteket og paatager sig den første Indretning, samt fremtidig at yde Lokale, Lys og Varme + et aarligt Tilskud. Desuden har man udarbejdet Udkast til en Vedtægt. Projektet vedtages d. 4. Juli 1923.

Det var i Virkeligheden ret enestaaende for den Tid at afgive disse Lokaler, Raadhusets Festsal — intet mindre. Byraadet viste her en for den Tid ualmindelig Forstaaelse af et Biblioteks Betydning, naar det gik ind paa at afgive

Byens Festsal og bekoste alle Udgifter ved Istandsættelse og Inventar samt yde et efter Byens Størrelse betydeligt aarligt Tilskud. Der var dengang ingen af de mindre Byer, der havde tilsvarende Lokale.

Biblioteksdirektøren lykønsker Udvalget med Gennemførelsen af Sagen, og han føjer anerkendende til, at „det har for hele Bibliotekssagen stor Betydning, at der i en mindre By som Maribo tilvejebringes en saa tilfredsstillende Ordning“.

Udvalgets forberedende Planer blev nu ført ud i Virkeligheden, og med Indvielsen 9. Dec. 1923 af det nye Folkebibliotek med det gamle Navn „Stiftsbiblioteket i Maribo“ begyndte en ny Tilvæ-

relse for Seidelins gamle Provsialbogsamling til Ære for dem, der stillede sig i Spidsen for Bibliotekssagen, og til Gavn for den stedlige Befolkning.

Stiftsbiblioteket vedblev at være en selvejende Institution, men økonomisk hviler den paa Kommunens Tilskud, der heller aldrig har svigtet. men er vokset med Aarene fra Kr. 6500 i 1924 til Kr. 11.400 i 1944. For den Tid regnedes Lokalerne for ualmindelig gode, og der var ogsaa dengang helt god Plads. Allerede fra 1. Oktober blev Frk. *Erna Vest Hansen* ansat som Bibliotekar. Der var nok at tage fat paa med Nummerering, Klassificering og Katalogisering af hele Bogbestanden. Daværende Biblioteksinspektør Sv. Dahl var nede for at gennemgaa og sortere hele den gamle Bogsamling, og der blev kasseret en stor

Bibliotekar Frk. Ida Bachmann.

Del opslidte og lasede Bøger. Det var en svag Side hos den gamle Bestyrelse, at den ikke kunde lide, at der blev kaseret Bøger. Men det skulde ske. Biblioteksinspektøren pointerede stærkt: „Folk skulde lære at have Respekt for Bøgerne“.

Den 9. December var man færdig med den væsentlige Del af dette Arbejde, og Biblioteket kunde aabnes for Publikum. Lige fra Begyndelsen var Benyttelsen af Biblioteket god. Som det ses af Statistikken S. 45 er baade Laanertal og Udlaanstal vokset fra Aar til Aar. Arbejdet gik nu sin jævne Gang med Fremgang Aar for Aar.

Biblioteksforeningen.

Allerede inden Overflytningen til Raadhuset havde man bestemt, at der skulde dannes en Biblioteksforening. Den 5. Oktober 1923 udsendtes gennem alle lokale Blade et Opraab om Dannelsen af en saadan. Der tegnedes straks en Del Medlemmer, men først efter, at Biblioteket var blevet aabnet, tog det rigtig Fart; det blev udsat lidt med at konstituere Foreningen, og først den 5. Maj 1924 foretoges dette. Der var da ca. 300 Medlemmer. En Bestyrelse blev valgt: Amtsforvalter *Holck*, Redaktør *Christiansen*, Lærer *Pedersen-Sejerbo*, Maler *Rasmussen* og Boghandler *Dein*. Stiftsbibliotekets Vedtægter vedtoges. Siden da har Biblioteksforeningen virket til Støtte for Stiftsbiblioteket. Den har nu April 1944 315 Medlemmer.

Frk. Vest Hansen var den første uddannede Bibliotekar; hun var ganske alene om Arbejdet, kun med stedlig Medhjælp, der et Par Gange om Ugen tog Vagten paa Biblioteket, saa Bibliotekaren kunde faa nogle Aftener fri. Først i 1927 blev antaget en Elev, og nu i 1944 bestaar Personalet af 4. Frk. Vest Hansen gjorde et godt grundlæggende Arbejde; hun forstod i høj Grad at tale med Folk og at hjælpe dem til Rette, saaledes at Biblioteket hurtigt fik den Position i Byen, som det stadig har. 1931 tog Frk. Vest Hansen sin Afsked, fordi hun skulde giftes, og Bestyrelsen antog Bibliotekar Frk. *Ida Bachmann*. Frk. Bachmanns store Evner til at administrere og til at faa noget i

Gang viste sig snart; saaledes blev der startet Studiekredse og Foredrag, foruden at det indre Arbejde blev udbyttet fuldstændig, ligesom det bedste af den gamle Samling blev katalogiseret og bragt i Orden. 1940 søgte Frk. Bachmann Orlov for at rejse til Amerika. Som Vikar blev antaget Bibliotekar Frk. *Elisabeth Ostenfeld*, Aarhus, som Aaret efter blev fast ansat, da det viste sig, at Frk. Bachmann blev i Amerika.

1926 blev Børnebogsamlingerne paa Skolerne sammensluttet under Biblioteket, men først 1934 blev der oprettet en særlig Ungdomsafdeling paa Biblioteket ved at skille et Hjørne af Udlaanssalen af. Denne Afdeling har dog hurtigt vist sig at være for lille Vinteren igennem, hvor der er et meget stort Udlaan til Børn og Unge.

Bibliotekar Frk. Elisabeth Ostenfeld.

Biblioteksmødet 1931.

En stor Begivenhed for Stiftsbiblioteket var Danmarks Biblioteksforenings Aarsmøde, August 1931. Om Mødet skriver „Bogens Verden“: „Danmarks Biblioteksforening holdt sit Aarsmøde 1931 i Maribo i Dagene Søndag d. 2. og Mandag d. 3. August. Mødet var begunstiget af Vejret paa en for denne Sommer enestaaende Maade, og Biblioteksforeningen og Stiftsbiblioteket i Maribo havde tilrettelagt Mødets ydre Form paa fortrinlig Vis trods de store Vanskeligheder ved Indkvarteringen i den lille By. Det er første Gang siden 1920, at et Aarsmøde er afholdt udenfor

Centralbibliotekernes Kreds, og det maa siges, at Mariibo-Biblioteket paa de almindelige Købstadsbibliotekers Vegne bestod Prøven med Glans“.

Ved Mødet var der foruden de sædvanlige Beretninger Foredrag om: „En Overcentral for Folkebibliotekerne“ af Ovebibliotekar E. Bremerstent, „Aarets Biblioteksarbejde“ af Biblioteksdirektør Døssing og „Den nye Bibliotekslov“ af Landstingsmand, Borgmester P. Christensen, Helsingør. Mødet sluttede med en smuk og fornøjelig Tur i Automobileer, der var stillet til Raadighed af Byens og Egnens Bilejere. Ved en Kop Kaffe i Bangs Have tolkede Mødets Deltagere deres Glæde over Turen og Samværet, og Formanden takkede Byen og Biblioteksforeningen. Der var ca. 300 Deltagere.

I disse Aar — omkring 1930 — modtog Biblioteket adskillige Boggaver, hvoraf to særligt skal nævnes: Ca. 1000 Bind Skønlitteratur og Faglitteratur, deriblandt nogle meget værdifulde Holberg-Udgaver fra Boghandler Rye-Clausen og ca. 300 Bind klassisk Skønlitteratur fra Lærerinde Frk. Betty Lichtenstein.

Blinde-Biblioteket.

I 1936 aabnede Stiftsbiblioteket en Afdeling med Braille Bøger for Amtets Blinde. Det var et Forsøg, der dengang blev gjort med at begynde et saadant Arbejde udenfor København. Paa det Trykkeri, der er knyttet til Det kongelige Blindeinstitut, overføres hvert Aar en betydelig Række Bøger til Braille-Skrift, og det blev en Aftale med Institutet at overlade Stiftsbiblioteket et Eksemplar af disse Bøger. Det viste sig, at Forsøget faldt heldigt ud. Af Amtets ca. 25 Blinde har der gennemsnitlig været 16—17, der laante paa Biblioteket. Gang paa Gang har vi hørt, at det letter dem Adgangen betydeligt, at de kun behøver at tage Telefonen for at rekvirere, hvad de vil have af Læsning. Hvert Aar 1. September bliver der sendt et Katalog ud til alle Blinde i Amtet over Tilvæksten i Aarets Løb. Braille-Biblioteket bestaar nu af 252 Værker med ialt 623 Bind.

Hospitalsbiblioteket.

1943 paabegyndtes et Arbejde paa Maribo Amts og Bys Sygehus. Det har vist sig her som alle andre Steder, hvor man er begyndt dette Arbejde, at det er til stor Gavn og Glæde for Patienterne, som er meget taknemlige for, at

Udlaanet med Udsigt til Læsesalen.

Henriksen fot. 1944.

denne Opgave er taget op. I Aaret 1943—44 laantes der 2468 Bøger ud paa Sygehuset.

Samarbejdet med Skolerne.

Et andet Arbejde, som Biblioteket lægger stor Vægt paa, er Samarbejdet med Skolerne og Undervisningen af Eleverne i Afgangsklasserne. Dette har været Skik og Brug i mange Aar baade for Borgerskolens og den private Realskoles Vedkommende, og da den kommunale Mellemskole og Gymnasium blev oprettet, blev det ogsaa indført her, at Eleverne i 4. Mellemlasse ved Skoleaarets Begyndelse faar et Kursus paa 10 Timer paa Biblioteket i Haandbøgers Brug og Biblioteksbenyttelse. I de senere Aar har

Biblioteket paa samme Maade faaet Samarbejde med Teknisk Skole, Handelsskolen og Midtllands Ungdomsskole. Afgangsklasserne i Nabokommunernes Skoler bliver ligeledes inviteret ind, men dog kun til en kortere Gennemgang af Brugen af Biblioteker.

Eventyrtime.

Ismaël Kristensen fot. 1943.

I det hele taget arbejder Stiftsbiblioteket som Centralbibliotek for 8 Kommuner: Askø, Bandholm, Hillested, Hunseby, Slemminge-Fjelde, Stokkemarke, Vaabensted-Engestofte og Østofte. Foreløbig har 4 af disse: Bandholm, Slemminge-Fjelde, Stokkemarke og Østofte selvstændigt Bibliotek, og gennem dette kan de rekvirere fra Stiftsbiblioteket, hvad de ikke selv har. Stiftsbiblioteket udfører alt det tekniske Arbejde for disse Biblioteker, ligesom det hjælper det stedlige Udvalg med Bogvalget. I de andre Kommuner er stationeret Bogkasser, som kan ombyttes, saa ofte det ønskes. Hunseby Alderdomshjem faar en Bogkasse med ca. 25 Bøger om Maanednen.

I Aarenes Løb har Stiftsbiblioteket været medvirkende

til en Del Studiekredse, dels nogle, som Biblioteket selv har startet med Emner som Kunst, Samfundskundskab, Borger i Danmark, Hverdagens Psykologi, dels i Samarbejde med A. O. F., D. S. U., Dansk Ungdomssamvirke, V. U., Elektrikernes Fagforening, o. s. v.

Endvidere har Biblioteket ogsaa taget den Opgave op at faa afholdt en Række Foredrag hvert Aar, for Størstedelen af litterært Indhold. Der har været Foredragsholdere som Professorerne Kuhr, Ejnar Thomsen og Hartvig Frisch, Dr. phil. Topsøe-Jensen og andre, men ogsaa flere lokale Kræfter har hjulpet os, og det har vist sig, at disse Foredrag har vundet sig en fast stor Tilhørerskare.

Naar vi til Slut skal se tilbage paa den Tid, der er gaaet, og prøve at vurdere det Arbejde, der er præsteret i Stiftsbiblioteket, kan vi vel, uden at synes ubeskedne, udtale, at der er udført et solidt og godt Stykke Arbejde i Folkeoplysningens Tjeneste. Biblioteket har haft den Lykke, at det til Formænd har haft Mænd, som dels havde sat sig ind i, hvad der er den inderste Kærne i Biblioteksarbejdet, og som derfor handlede i nøje Overensstemmelse hermed, og som dels havde et saa vidt Udsyn, at de stadig var rede til at faa indført det bedste af det nyeste, der kom frem indenfor Biblioteksvæsenet. Desuden har Maribo Kommune vist sin aldrig svigtende Interesse ved først at give Biblioteket Lokaler i Raadhuset, den mest centrale Bygning i Byen, og da man nu er ved at „vokse ud“ af disse Lokaler, har man givet Haab om nye og bedre efter Krigen — og desuden har Byraadet ved at forhøje sit Tilskud Gang paa Gang vist Forstaaelse af, at det gjaldt Oplysningsarbejdet i Maribo. Nu er det Bibliotekets største Ønske og store Fremtidshaab at blive Centralbibliotek og snarest at faa nye, udvidede Lokaler, saa vi vedblivende kan gøre Arbejdet herfra paa en saadan Maade, at det er de gamle Traditioner værdigt.

Noter.

1) Dette Afsnit af Bibliotekets Historie er udarbejdet paa Grundlag af K. H. Seidelins „Plan til en offentlig Dansk Provinsialbogsamling i Mariebo“. Kbh. 1795; samt „Fortegnelse over de Bøger, som nu 20. Marts forefindes i den offentlige danske Provinsial Bogsamling i Mariebo... Med nogle Efterretninger Stiftelsen angaaende“. Kbh. 1796 og „Tillæg til den i Aaret 1796 trykte Fortegnelse over Bøgerne i den Mariboeske Bogsamling, med... Efterretninger Bogsamlingen betræffende.“ Kbh. 1799. Desuden er daværende Bibliotekar Frk. Vest Hansens Udkast til Bibliotekets Historie samt fhv. Bestyrer V. Kolbyes Rids i Forhandlingsprotokollen 1924—40 benyttet. Paa Grundlag af nævnte Udkast er Stiftsbiblioteket omtalt i Festskriftet „Aktieselskabet Diskonto og Laanebanken i Maribo“ 1929, S. 266 f. Endvidere er Stiftsbibliotekets Forhandlingsprotokoller, af hvilke den ældste 1795—1814 dog ikke eksisterer, dets Regnskaber, Kataloger, Udlaansprotokoller, Korrespondance etc. gennemgaaet. En vigtig Kilde har Meddelelserne om Bogsamlingen i Lolland-Falsters Stiftstidende været, især i de Aar, da Forhandlingsprotokollen svigter. J. R. Dein paatænkte at give et Udkast til Stiftsbibliotekets Historie „tilligemed de andre Provinsialbogsamlingers“, men opgav det paa Grund af Vanskelighederne ved, at den ældste Protokol ikke findes (se Lollandsposten, 6/2 1890). Til andet trykt og utrykt Materiale, der er benyttet i Enkeltspørgsmaal, henvises der nedenfor. — 2) Om Suhms Bibliotek se bl. a. J. Aarsbo: Bibliotekerne og Samfundet. 1935, S. 12—17 og Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm. 1898. Her omtales (S. 209 f.) bl. a. den franske Publicist Philiberts Plan til et offentligt Bibliotek med Filial-Biblioteker i Provinsen („Chois de nouveaux Opuscules“, 1772). 1790 bragte Abraham Kall en lignende Tanke frem i Minerva (3. Bd. S. 206 f.). Af lokale Læseselskaber kan nævnes „Det lollandske Læseselskab“, som eksisterede omkr. 1780, og som forestodes af Provst Satterup, Dannemarre. For dette findes trykt en Bogfortegnelse 1784; det udsendte ogsaa 1782 „Korte Afhandlinger over vigtige Sandheder“, hvori han selv bidrager med en Tale om Kærlighed til Fædrelandet. Andre Læseselskaber var Fuglse Herreds, som havde Pastor Trojel i Nebbelunde til Forstander, Nakskovs og Sønder- og Musse Herreds. Ogsaa Maribo havde sit Læseselskab, som Provinsialbogsamlingen i en Aarrække aftog udcirkulerede Bøger fra. — 3) Se Lauritz Nielsen: Danske Stifts- og Skolebiblioteker, 1925. — 4) Se Axel Linvald: En Journalists Genvordigheder. Bidrag til den københavnske Presses Historie 1799—1811 (Historiske Meddelelser om København, 2. Rk. 1. Bd. 1923—24). Hvad iøvrigt Seidelins Levned angaar, har jeg haft udmærket Hjælp i Meddelelser af Reservelæge Mogens Seidelin. — 5) L. Koch: Oplysningstiden i den danske Kirke. 1914. S. 262—63 (om Oversættelsen af „Sokratiske Samtaler“). — 6) Der

henvises til Ehrencron-Müllers Forfatterleksikon. — 7) Om Udenlandsrejserne se Minerva 1796, III, S. 301—29 og 1797, II, S. 273—89. Desuden Ms. i Kgl. Bibliotek: Ny kgl. Saml. 1806 8°. — 8) F. Nachteggall: Gymnastikkens Fremgang i Danmark. 1831. — 9) Læsendes Aarvog for 1800 og Ansøgning til Kancelliet 1804. — 10) Provst Holms Meddelelse til P. Rhode (Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie. Friis' Nyudgave 1859, S. 299 f.). — 11) Den første „Grundplan“ omsendtes i haandskreven Stand til Byens Borgere; den tryktes ikke blot for lettere at kunne cirkulere i Stiftet, men for at kunne virke smittende udover Stiftet. Forordet til den trykte Plan er dateret 20. August 1795. — 12) Jfr. Note 32. — 13) Det var naturligvis de besiddende Klasser af Borgerskabet, som støttede Foretagendet, foruden Omegnens Præster, Lærere og Agraarer (Godsejere, Forpagtere og Forvaltere). Af Borgerne bidrog kun tre, Organisten, Bedemanden og en Glarmester, med mindre end 1 Rdl. i Tilskud. — 14) Af de „rare“ Bøger findes bl. a. Vedels Oversættelse af Saxo, 1575 og Niels Jespersens Gradual, 1637 tilsyneladende ikke mere, men baade Grundplanen og Fortegnelsen af 1797 nævner dem. I den sidstnævnte er det Nr. 10 og 13 blandt Folianterne. — 15) Læsendes Aarvog for 1799. — 16) Lolland-Falsters Stiftstidende, 9/2. 1810. — 17) Smst. 2/1. 1810. — 18) Smst. 12/4. 1811. — 19) Smst. 10/5. 1811. — 20) Rhode: Samlinger. Anf. Udg. S. 357. — 21) Rhode: Samlinger. Anf. Udg. S. 37 f. og J. V. Christensen: Træk af den lolland-falsterske Presses Historie. Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1927. — 22) Fortegnelse... 1797. — 23) Stiftstidende, 2. Jan. 1810. — 24) Stiftstidende, 1. Nov. 1814. — 25) Stiftstidende, 2. Jan. 1810. — 26) Stiftstidende, 9. Jan. 1810 — 7. Sept. 1810, samt Iversens Avis, 3. Juli 1810 (Nr. 100). — 27) Dette saakaldte Jena-System, som forelaa i Allgemeines Repertorium der Literatur. Jena 1793 f. og som blev endeligt udformet af Ersch, lægger det 18. Aarhundredes filosofiske Systematik til Grund. Det gør Brug af et vidtløftigt og forvirrende System, og var forbilledligt for Tidens Encyclopædier. — 28) Grundtvig: Maribo (Saga. Nytaarsgave for 1812, Uddrag citeret i Haugner: Maribo Hist. I S. 152), men især Chr. Molbech: Ungdomsvandringer. 2. Del, 1815, S. 297: „Denne Lollands Stiftskirke seer yderlig forfalden ud; man seer Støttepiller halv nedfaldne, Vinduer sønderslagne, Kirkegaarden uryddelig...“. — 29) Aarvog for Lolland-Falsters historiske Samfund. Bd. 26. 1936, S. 85. — 30) Dansk biografisk Leksikon. Jørgensen Jomtou udgav en Bog om Struensee 1852. — 31) Ministeriet holdt sig af og til underrettet om de af Staten skænkede Bøgers Benyttelse. Man avterede derfor altid, naar Flora Danica var ledig, for at Værket ikke skulde staa ubenyttet længere Tid. — 32) Ved Flytningen solgtes nogle Skillerumsmaterialer, Gelænder, Portal og dobbelt Dør for 24 Rd. Det dækkede næsten Udgifterne ved Flytningen, som Bibliotekaren

foretog med 6 Drengene. Det kunde heraf se ud, som om Biblioteket paa denne Tid havde haft sit særlige og fra det øvrige Kor med Landemodesalen adskilte Lokale, men idet vi henviser til, hvad der allerede er nævnt herom, kan det tilføjes, at 1810 samledes Amtsdirektionen i Bibliotekets Lokale (Stiftstidende, 6/7. 1810) og 1835 henvises Amtsfattigdirektionen til Jomfrukoret (C. C. Haugner: Maribo Historie II, S. 108, jfr. I, S. 130). Men hvornaar man skulde have flyttet Reolerne fra Landemodesalen og indrettet Bogsamlingen i eget Rum i denne fra Kirken afsondrede Del, lader sig ikke bestemme. — ³³⁾ Red. Dein havde pudsigt nok set skævt til Biblioteket, fordi han som Boghandler havde sat en Læsekrede i Gang og derfor saa en illoyal Konkurrence i Stiftsbibliotekets. Hvad enten nu dette var skyldigt eller ikke, saa havde Dein kun 3 Medlemmer. Han anbefalede Biblioteket at søge offentligt Tilskud. — ³⁴⁾ Brev fra Ross til Provst Jørgensen af 24. Sept. 1890. — ³⁵⁾ Efteraaret 1944 realiserede Biblioteket Hovedparten af den gamle Samling, idet man kun beholdt endnu brugbare, lokalhistoriske, samt boghistorisk sjældnere Værker.

Uddrag af Regnskabet for ca. hvert 10. (efter 1923 hvert 5.) Aar.

Aar	Balance	Indtægt						Udgift						
		Kontin- gent	Ind- meld.	Kata- logsalg	Bog- leje	Mulkt og Restanc.	Andre Indt.	Ialt	Bøger	Ind- bind.	Tidsskr. og Aviser	Drift	Løn- ninger	Andre Udg.
Beløb i Rigsdaler								Beløb i Rigsdaler						
1803—04	249	178	36	7				249	249					
1813—14	421	251	39		4	104		250	175	18				56
1824—25	176	47	10	2		35		141	56	23	22			40
1834—35	176	130	3	1		6		99	60	24			15	
1844—45	235	97				3		115	37	59		46	20	
1855—56	165	64		2		4		137	64				25	
1865—66	159	93				2		210	124	18		38	30	
Beløb i Kroner								Beløb i Kroner						
1875—76	301	293		6		1		433	226	80		58	68	
1885—86	273	252		2		10		269	144	37		48	40	
1895—96	376	247		7		62		346	241	22		43	40	
1905—06	675	385		5		2	140	537	216	81	23	139	89	
1915—16	746	306		5		18	215	345	184	51		50	60	
1922—23									999	444				500
	Samlet Budget	Maribo Kom- mune	Land- komm.	Amt	Biblio- teks- foren.	Andre stedlige Tilskud	Stats- tilskud							
1923—24	6.978	6.500			433	200	728	8.339	1.576	985	39	3.423	2.315	
1924—25	13.829	6.000	85		600	150	6.030	13.481	2.929	1.767	183	4.018	4.082	
1929—30	15.430	7.400	140	50	750	200	6.420	15.382	2.846	1.521	240	5.274	5.499	
1934—35	17.308	8.800*)	150	100	600	200	6.660	17.277	2.766	2.009	404	6.860	5.237	
1939—40	20.019	9.000	295	500	500	650	8.201	19.277	3.793	2.139	488	6.931	5.924	
1943—44	26.043	11.424	650	500	765	1.475	9.816	25.616	3.171	2.158	619	8.185	11.050	

*) 8.200 + 600 (til Reorganisation af Børnebibliotek).

Stiftsbibliotekets Bestyrelse 1795—1945.

Aar	Formand	Kasserer			Bibliotekar
1795	F. Tøttrup, Etatsraad, Assessor	E. Sidenius, Købmand			H. G. Clausen, Res. Kapellan
?	Wivet, Stiftsfysikus	—			C. E. Schultz, Res. Kapellan
?	Bræstrup, Stiftsfysikus	—			—
1814	H. Wichfeldt, Oberstløjtn., Kammerh.	—			—
1816	—	—	J. F. Boeck, Sognepr., Konstitorialr.		—
1817	—	—	—		—
1825	—	—	—	O. C. Bierre, Sognepræst, Hunseby, Konsulent	—
1826	—	K. Sidenius, Købmand, Stænderdep.	—		K. Sidenius, Købmand
1837	—	—	—		N. Bertelsen, Lærer
1844	Knap, Major	—	P. Bergenhammer, Sognepræst		C. W. Ross, Lærer
1845	Bergenhammer	—	Knap		—
1849	—	—	C. H. Lorenz, Købmand		—

1854	—	P. Bruun Procurator, cand. jur.	—			—
1867	—	Ross	—	Bruun		—
1875	V. Jørgensen, Provst	—	J. R. Dein, Bogh., Redaktør	Chr. Møller, Skolebestyrer	A. W. Knuth, Lehnsgreve	C. Willert, Lærer
1889	—	Henrik Pedersen, Amtsstuefuldmægtig	—	—	D. C. Vater, Sognepræst, Hunseby	Pedersen
1891	—	—	Chr. Dein	—	—	Chr. Dein, Boghandler
1894	—	—	—	—	J. C. Høegh, Provst, Hunseby	—
1895	Simon Jensen Provst	—	—	—	—	—
1898	—	Chr. Dein	—	—	—	—
1899	—	—	—	J. P. Jørgensen, Lærer	—	—
1901	—	—	A. Rohde, Skolebestyrer	—	—	—
1903	—	—	A. Jensen, Læge	Wærum, Direktør	—	—
1907	—	—	A. Holck, Amtsforvalter	Nørgaard, Sognepræst, Bandholm	—	—
1920	Chr. Dein	—	—	J. P. Christoffersen, Lærer	Pedersen-Sejerbo, Lærer	J. H. Rosling, Lærer

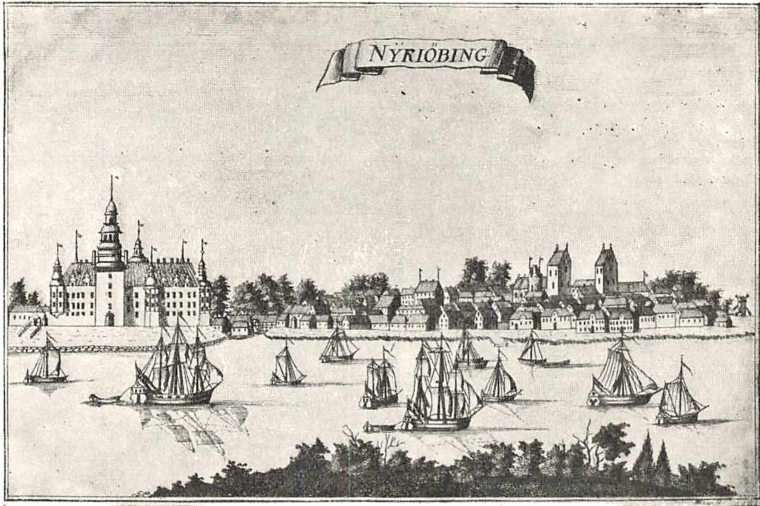
(Fortsættes paa næste Side).

Aar	Formand	Valgt af Byraadet		Almindelig Valg			Bibliotekar
1924	Chr. Dein	C.E.Christiansen	V. Kolbye	Chr. Dein	A. Holck	Sejerbo	ErnaVestHansen
1928	V. Kolbye	—	—	M. Lundbo, Lærer	—	—	—
1931	—	—	—	—	—	—	Ida Bachmann
1939	—	—	—	—	O. E. Sonne, Amtsforvalter	—	—
1940	—	—	—	—	—	—	Elisab. Ostenfeld
1942	—	—	—	F. Michelsen, Adjunkt	—	—	—
1943	O. E. Sonne	—	O. E. Sonne	S. Højby, Rektor	Olav Hansen, Dommerfuldmægtig	—	—
1944	—	—	—	—	—	E. Nielsen, Lærer, Østoft	—

Oversigt over Bogbestand, Laanertal og Udlaan.

Aar	Bogbestand	Antal Laanere	Antal Udlaan	Pag. %	Byens Indbyggertal ¹⁾	+ Oplandskommunernes Indbyggertal ²⁾
1796	1.022		„temmelig stort“			
1800		ca. 100			1801: 686	
1810	1811: 1.246 (alene Æstetik og Skl.)	— 125				
1820	1821: 5.522	62 (betalende ³⁾)	betydeligt ⁴⁾			
1830		42 —				
1840		48 —				
1850	ca. 7.500				1.667	
1860	— 9.000					
1870	— 10.000	65 —				
1880	— 10.500	1881: 86 —	1881: 2.643			
1890	— 15.000	1888: 89 —	4.644			
1900		112			1901: 3.838	
1910	— 16.000					
1920		ca. 150			1921: 4.442	
1924-25 ⁵⁾	15.462	844	15.975	32	1925—26: 4.871	20.281
1929-30	21.440	1.320	29.492	26	1930—31: 4.905	19.089
1934-35	24.516	1.724	32.150	30	1935—36: 4.705	19.608
1939-40	27.245	1.689	35.808	29	1940—41: 4.758	19.699
1943-44	29.353	1.843	45.183 ⁶⁾	29		

- 1) Fra og med 1923—24 medregnes Forstaden (Hunseby Sogn).
- 2) Disse Oplandskommuner er: Maribo Landsogn, Østoftø, Stokkemarke, Bandholm, Fejø, Femø, Askø, Hunseby, Vaabensted, Engestoftø, Fuglse, Bursø og Holeby.
- 3) Til Antallet af betalende maa føjes „Frilæserne“, som udgjorde ca. 10—20 pr. Aar.
- 4) Udlaansprotokollen er bevaret fra 1821; da Aar og Medlemsfortegnelse (hvor en saadan findes) gaar i ét, er det imidlertid ikke muligt at angive noget Tal; i Forhold til Laanertallet var det betydeligt.
- 5) M. H. t. de aarlige Tal henvises der til de statistiske Oplysninger i „Bogens Verden“ samt til Biblioteksarbejdet (fra 1940).
- 6) I Læseperioden 1940—42 steg Bibliotekets Udlaan til 52.632.

Nykøbing (efter „Danske Atlas“ 1767).

Czar Peter den Stores Besøg paa Falster

Af *Holger Hjelholt*.

Af de fremmede Statsoverhoveder, der gennem Tiderne har gæstet vort Land og været Genstand for vi Danks maaske lidt paagaende og maabende Nysgerrighed, hører Peter den Store til de berømteste. Han, der af Kong Frederik IV tituleres som den stormægtigste Czar udi det hele Rusland, vor elskelige kære Broder, Ven og Nabo, var under den store nordiske Krig Danmarks Forbunds-fælle i Kampen mod Sverige, og hans Komme til Danmark i Sommeren 1716 stod i Forbindelse med en planlagt dansk-russisk Landgang i Skaane for at prøve at genvinde de tabte gamle danske Sundprovinser.

De nærmere Aftaler om dette Foretagende blev truffet ved Forhandlinger mellem Kongen og Czaren omkr. 1. Juni i Nærheden af Altona, og den 3. Juni underskrevs her en Traktat med følgende Bestemmelser om den Hjælp,

der skulde ydes fra russisk Side: Czaren lovede at stille 40 Batailloner og 2000 Ryttere (evt. yderligere 2000 Dragoner), og af disse skulde Kongen sørge for Transport af 30 Batailloner og 1000 Ryttere fra Rostock til Sjælland, medens Czaren vilde lade Gardebataillonerne transportere paa sine egne Galejer. 1000 russiske Dragoner skulde ad Landvejen gennem Nordtyskland og Holsten marchere til Danmark og eskorteres af dansk Rytteri. Af Orlogsskibe vilde Danmark stille 18, Rusland 14. Kommandoen over de samlede Styrker skulde skiftevis for 8 Dage ad Gangen føres af Kongen og Czaren, men var den ene af dem alene paa Flaaden, førte han ene Kommando over denne, den anden derimod over Hæren.

Det var et stort Foretagende, der her var fastsat at skulle gaa for sig i Fællesskab, og mange Forberedelser maatte i Forvejen træffes, bl. a. med Hensyn til Transportskibene, der skulde overføre de russiske Styrker fra Nordtyskland ad Søvejen til Danmark. Adskillig Mistro raadede dog mellem de to Parter, og man møder under Forberedelserne flere Vidnesbyrd om, at man fra dansk Side ikke saa med større Tillid paa vor mægtige Allierede i Øst.

Der indløb i Forsommeren forskellige alarmerende Efterretninger om den svenske Flaades Bevægelser, og navnlig var man stærkt opskræmt paa Møn. Saaledes skrev den derværende Ridefoged Hans Pedersen den 6. Maj, at man den Dag fra Høje Møn havde set Fjenden, „24 Sejl stærk“, hvad der fremkaldte stor Frygt for, at kom den danske Flaade ikke snart i Søen saa stærk, at den kunde byde Fjenden Modstand, vilde han mulig trachte at besøge Møn, Falster og Lolland med Mord og Brand¹). Sidst i Juni befalede Kongen Medlemmerne af Admiralitetskollegiet at drøfte det Spørgsmaal, om de paa Reden færdig liggende danske Orlogsskibe og Fregatter i Forbindelse med de derværende russiske Skibe var af den „Force og Magt“, at de kunde konvojere en Transport fra Rostock eller andensteds til København og sikre den mod fjendtlige Overraskelser²). Admiralitetsherrene af-

gav den 29. deres Betænkninger, der enstemmig gik ud paa, at i saa Fald maatte Kongens Flaade være mindst 18 Skibe stærk³). Med de russiske Skibe kunde man ikke regne meget. Saaledes udtalte Admiral Christen Thomsen Sehested sig temmelig foragteligt om den russiske Marine, „som endnu er saa nye Krigsmænd, at man knap kender dem“, og han føjede til, at efter hans Tanker var det tilmed Czarens Interesse at se den danske Sømagt ruineret saa vel som Svenskens, „thi saa raader han ene for Østersøen“. Sehesteds uforgribelige Tanker var derfor, at man skulde søge at faa saa mange danske Skibe udrustede som muligt, mindst 18, „saa maa Englændere og Russere gøre, hvad de vil, saa kan Hans Majestæts Flaade agere og altid forrette, hvad Eders Majestæt behager at befale, men bliver Flaaden svagere, saa vil de fremmede raade, lige som det falder deres Interesse med eller imod“.

Lige saa lidt som Sehested satte Generaladmiral Ulr. Chr. Gyldenløve nogen større Lid til den russiske Søhjælp. Deres Skibe, udtalte han, var saa ilde forsynede med Søfolk, at han endnu aldrig havde hørt, at de havde turdet engagere sig med Svenskerne, om end de havde været dobbelt saa mange og stærke. Derfor kunde saadanne Skibe maaske lige saa vel være til Konfusion som til Assistance for Flaaden. Gyldenløve fæstede yderligere Opmærksomheden ved, at det jo var fremmede Skibe, og selv forudsat at Czarens Hensigt altid forblev overensstemmende med Kongens Interesse, var Skibene dog, som før sagt, med „hel slet Søfolk“ forsynede.

Omkring samme Tid som disse Drøftelser fandt Sted i København, var den russiske Galejflaade, der skulde bruges til Gardebataillonernes Overførelse, paa Vej mod Rostock. Den danske Kommandant i det fra Svenskerne erobrede Stralsund, Generalmajor Gerhard Christian von Stöcken, meddeler, at den 27. Juni om Eftermiddagen ankom 48 af Czarens Galejer eller „Champavien“ [?] i Nærheden af Stralsund⁴). Da Stöcken var uvillig til at lade Skibene gaa ind i Havnen eller russiske Soldater ind

i Byen, udtalte den russiske General, at han forbavsedes over hans Væsen, da det syntes, som tog han dem ikke for Allierede, men nærede Mistillid til dem! Afskeden mellem Russerne og Stöcken blev ogsaa meget kølig. Ved deres Ankomst var der blevet vekslet Kanonsalut, men den 30. sent om Aftenen forlangte den russiske General Lodser og lod de i Land opslaaede Telte tage ned, og om Morgenen den 1. Juli tog han bort „uden at skyde eller at lade noget sige“. Den 2. ankom Galejflaaden til Rostock, hvor den skulde forblive et Par Uger.

Samme Mistillid — eller skal vi sige samme forsigtige Adfærd — som Stöcken havde ogsaa Kaptajn Møller ved Gaabense Færge vist over for de russiske Officerer, der i Midten af Juni havde haft til Opgave at erkyndige sig om Indløbet ved Grønsund og Sundene mellem Møn og Kallehave. Gyldenløve skrev den 20. til ham, at han ikke alene billigede hans Adfærd, men ogsaa fandt det raadeligt, „at han herefter ved deres forventende Galejers Ankomst samme Metode bruger og dem lader betjene af vores Lodser, thi videre Efterretning kan de ikke behøve“⁵).

Et Par Dage efter Galejflaadens Ankomst til Rostock indfandt Czaren selv og hans Gemalinde sig der ligeledes. De russiske Tropper var ogsaa allerede for største Delen samlede i Mecklenburg, hvis Hertug var blevet gift med en Broderdatter af Czar Peter. At Troppernes Tilstedeværelse i Mecklenburg var en stor Byrde for dette Land, siger sig selv. I en Skrivelse 19. Juni fra den danske Udsending i Lybæk, P. Brandis, hedder det, at moskovitiske Tropper skal være marcheret ind i Rostock og „graverer“ Indbyggerne meget: „Hertugen af Mecklenburg skal være i meget daarligt Humør og allerede engang have haft Tvist (brouillerie) med sin nye Gemalinde“⁶). En halv Snes Dage senere skriver han om de russiske Tropper i Mecklenburg, at de „rører sig“ til Transport, hvortil der ogsaa anskaffes især meget Brød⁷).

Først nogle Dage efter Czarens Komme til Rostock udstedtes der kongelige Skrivelser til den russiske Feltmar-

skal Boris Petrowitsch Scheremetzew om forskellige danske Officerer, der havde at begive sig til Rostock for her at fremme Transporten af Czarens Tropper til Sjælland⁸). Af Skrivelserne omhandler den af 7. Juli Oberst

Czar Peter den Store af Rusland. 1672—1725.
(Efter Miniature paa Rosenborg, malet af Chr. Hornemann).

og Generaladjutant Poul Vendelbo Løvenørn, den af 10. Major J. A. Witte og den af 11. Juli Oberstløjtnant O. A. v. Bestenbøstel. I en Skrivelse 14. Juli fra Schoutbynacht Andr. Rosenpalm, der da var i Greifswald, hedder det, at han samme Dag har modtaget Kongens Ordre af 7. om at gaa Oberst Løvenørn og Oberst Møsting (han ombyttedes senere med Bestenbøstel) til Haande i alt, hvad de kunde forlange af ham til de russiske Troppers hastige Transport⁹).

Den 10. Juli gik Czaren med Galejeskadren fra Rostock

til Warnemünde¹⁰), og den 12. sender den danske Gesandt hos Peter den Store, Hans Georg Westphalen, en længere Beretning til den daværende danske Udenrigsminister, Oversekretær Christian Sehested¹¹). Efter at have omtalt et russisk Ønske om at faa overført 375 af Czarens Heste til Brug under den kommende Kampagne for Czaren, hans Ægtefælle, hans Ministre og Kancelli fortsætter Brevet med, at Czarens Galejer, hvori 14 Batailloner er indskibede, nu kun venter paa gunstig Vind for at gaa under Sejl til Lolland, „hvor de maaske vil være ankomne, med Czaren selv, før dette kan naa til København. Men hvis Vinden, som i Dag er Vest Nord Vest, vil fortsætte med at være kontrær endnu 2 Dage, saa vil vi se Czaren gaa herfra til Lands lige til København, og Galejerne vil følge, saa snart Vinden vil tillade det“. Westphalen bad til Slut Oversekretæren undskylde det eventuelt usammenhængende i Brevet, hvis Indhold skyldtes en Hjerne, der led under Virkningerne af et forgiftet Liv, et Liv „à la tartare“, hvilket han havde været nødt til at føre for at kunne gøre Czaren sin Opvartning. Man maa formode, at Westphalen hermed sigter til overdreven Nydelse af russisk Vodka.

Den 14. Juli, forstaar man af Westphalens Brev, vilde Czarens Taalmodighed med Hensyn til Opholdet i Rostock være opbrugt, og det blev ogsaa paa denne Dag, at han gik om Bord paa et lille Fartøj, Hukkerten Lasoser, og satte Kursen mod Danmark¹²). Et andet af Czarens Skibe, Snaven Prinsessen, sendtes et Stykke forud for at observere mulige fjendtlige Skibe og i saa Fald give Signal til den efterfølgende Hukkert. Turen forløb imidlertid uden Uheld, og om Aftenen kunde Czaren gaa i Land paa dansk Grund, i Gedesby paa Falster.

Der findes om Peter den Stores Ankomst til og Ophold paa Falster to længere Beretninger. Den ene er den levende Øjenvidneskildring, som den da 14—15-aarige Claus Seidelin, der senere blev Apoteker i Nykøbing, har givet i de Erindringer, han som en gammel Mand nedskrev, men hvortil man gerne vil tænke sig, at han har

brugt Optegnelser fra Ungdommen. Disse Erindringer har længe været kendte, og de blev i sin Tid i Uddrag trykt i Historisk Tidsskrift 3. Række 2. Bd. (1860—63). I alt væsentligt har de senere Fremstillinger af Czarens

Stiftamtmand, Gehejmeraad Henning Ulrich v. Lütow. 1649—1722.
(Efter Maleri paa Epitafium i Fuglse Kirke).

Ophold paa Falster bygget paa Seidelins Skildring¹³). Men ved Siden af denne uofficielle Beretning findes der, hvad man naturligt ogsaa maatte vente, en officiel samtidig Beretning fra Stedets Øvrighed, nemlig Stiftamtmand, Gehejmeraad H. U. Lütow, til Kongen om Besøget. Beretningen er dateret Nykøbing 16. Juli 1716, altsaa 2 Dage efter Czarens Komme, og den har — mærkeligt nok forøvrigt — hidtil ikke været kendt eller offentliggjort¹⁴). Takket være den sættes vi imidlertid nu i Stand til at fastslaa, at i det store og hele er Seidelins Skildring paa-

lidelig nok, men vi er ganske vist ikke i Stand til at kontrollere alle Enkeltheder i Seidelins Skildring gennem Stiftamtmandens Beretning. Thi Drengen og Gehejmeraadens har unægtelig betragtet „Hans Czariske Majestæts“ Besøg ud fra et forskelligt Stade, og den ene har været interesseret af visse Omstændigheder ved Besøget, den anden af andre. Jeg kan ikke andet end synes, at det egentlig havde været morsomst, om det var den officielle Beretning, som først havde været kendt, og om saa Seidelins Skildring var dukket op fra Gemmerne senere hen til at give større Liv og Farve til denne Embedsberetning. Jeg vil ogsaa i det følgende ved Gennemgangen af Besøget først anføre, hvad Lützow fortæller, hvilket desuden vil være rimeligt af den Grund, at det er den helt samtidige Kilde.

Ifølge Lützows Beretning ankom Czaren til „Landet“ (i Nærheden af Gedesby) den 14. om Aftenen silde mellem 9 og 10 Slet, og saa snart det blev bekendt, blev Amtsforvalteren med Ridefogeden udsendt for at bestille ham „Fordringskab“ til at komme til Nykøbing. Da Czaren imidlertid ventede paa en Del Galejer, der skulde komme bagefter, og som han havde givet Ordre til, naar Vinden blev føjelig, at gaa lige til København, og da det straks blev berettet ham, at fjendtlige Skibe var ude og var blevet observeret mellem Møn og Falsterbo og Bornholm, saa opholdt han sig noget i Gedesby, til Ordre blev givet og Lodser ordineret til at føre Galejerne ind mellem Falster og Lolland. Derefter kom Czaren med et lille Følge til Nykøbing den 15. om Formiddagen omtrent ved 10 Slet og blev ført op paa Slottet.

Der er i denne Embedsskrivelse et Par Ting, som vi ikke faar noget nærmere at vide om, og jeg formoder, at det er med velberaad Hu, at Lützow unnlader at tale derom. Han fortæller overfor Kongen intet om, hvor Hans Czariske Majestæt tilbragte Natten mellem den 14. og 15., og han unnlader at præcisere, paa hvilket Tidspunkt Amtsforvalter og Ridefoged udsendtes for at skaffe Czaren med Følge ind til Nykøbing, til det kongelige Slot og

til en standsmæssig Modtagelse ved Stedets fornemme Øvrighedspersoner.

Men med de Hensyn, som Embedsmanden her efter min Formening tager, kunde Claus Seidelin jo være lige glad. Ganske vist har han ikke været Øjenvidne til Czarens

Nykøbing Slot. Kobberstik, stukket af Hans Quist 1760 efter J. J. Bruns Tegning.

Ankomst, men den malende Skildring af, hvordan den skete, har sikkert omgaaende spredt sig fra Mund til Mund hos Falstringerne, der har gjort sig en særlig Glæde af at kunne lade den gaa videre. Czaren ankom, beretter han, om Natten $\frac{1}{2}$ Mil fra Gedesby sammen med Prins Menzicof og en Del andre russiske Fyrster og Generaler, og efter at være kommet i Land kastede de sig straks paa nogle løse Bønderheste paa Marken og red ind til Landsbyen. Her kom de ind hos Fogeden og Kromanden, det var samme Person, nemlig Jens Pedersen, og ham og hans Kone jøg Czaren ud af Sengen og sprang saa „med Støvlerne paa straks derudi, saa varm som den var“, hvorefter Jens Pedersen maatte skaffe Sengeplads til de andre, saa godt som han kunde. Derefter sendte han straks ridende Bud til Nykøbing med Meddelelse om

den store Begivenhed, og fra Nykøbing sendtes Bud til Lolland efter Stiftamtmanden samt Amtmand Georg Ernst von Reichou, for at de kunde indfinde sig at modtage Czaren. Amtsforvalter og Ridefoged forføjede sig til Gedesby med de Kareter, Vogne og Heste, de kunde skaffe i Nykøbing, Trommen gik, at Borgerskabet skulde samles for at paradere ved Czarens Indtog, og Byens „honnête Madamer“ beordredes op til Slottet for at tillave et Middagsmaaltid. Czarens Ankomst skete den 15. om Formiddagen Kl. 11, dog ikke i nogen af de Nykøbingske Kareter, men i en lille aaben Chaise, baaret af 2 Heste, hvilken han selv havde med sig.

Seidelin sætter altsaa Czarens Komme til Nykøbing en Times Tid senere end Lützow, men det er rimeligst her at holde sig til Lützows ganske vist omtrentlige Tidsangivelse: „ungefähr ved 10 Slet“. Større Uoverensstemmelse er der heller ikke i Angivelserne af Tidspunktet for Ankomsten til Gedesby: „om Aftenen silde“ og „om Natten“. At Kromanden og hans Kone har været gaaet til Sengs ved 9—10-Tiden, er ikke uforstaaeligt; Landboerne, som Befolkningen i det hele taget, gik dengang i højere Grad end nu tidligt til Sengs og stod tidligt op. De ridende Bud — fra Gedesby til Nykøbing og fra Nykøbing til Lolland — har vel galopperet af Sted i de tidlige Nattetimer, men Amtsforvalter og Ridefoged med deres Vogntros er dog formodentlig først i Dagbrækningen den 15. draget af Sted mod Gedser. Der har i Natte- og Morgentimerne raadet Uro og Travlhed — og hos Embedspersonerne nok ogsaa nogen Nervøsitet — i Anledning af Efterretningen om den store Begivenhed.

For Honoratiores og Embedsmænd blev Czarens Ophold i Nykøbing sikkert en Skuffelse, men saa meget større en Oplevelse blev det for den nyfigne Ungdom og for Menigmand. Lad os nu først se, hvad Gehejmerraaden fortæller om Opholdet, efter at Majestæten var blevet ført op paa Slottet. Her lod Czaren, skriver Lützow, straks derpaa anrette og opbære, hvad i Hast kunde tillaves, og tog saa „alene med sin Svite en liden Frokost“.

Derpaa befalede han, at der til om Eftermiddagen Kl. 3 skulde laves Maaltid til for ham, da han „ordentlig vilde spise“, hvorefter han gik ned til Stranden og steg i en lille Baad straks ved Vandmøllen neden for Slottet. Han lod sig i Baaden føre lidt ud paa Stranden, hvor en Chaloupe kom fra Galejerne, som da alt kunde ses ved Hasselø ca. $\frac{1}{2}$ Mil Vejs fra Byen ud til Gedser Siden. Czaren gik saa fra Baaden i Chaloupen, men tog først fra Færgebroen 2 Skippere med sig som Lodser og begav sig derpaa ud til Hasselø, hvor der er en snæver Passage mellem mange Sten. Her forblev han hele Eftermiddagen, indtil Galejerne var komne igennem, og med dem kom han herind og lagde sig her for Byen om Aftenen, omtrent, saa vidt man kunde skønne en 40 Stk., alle med mange Folk besat. Da man nu ventede, at han igen skulde have begivet sig op paa Slottet, „maatte man i den Sted fornemme, at han gik lige fra Færgebroen, som Galejerne blev tæt indlagt hos, op i næste (d.v.s. nærmeste) Værtshus i Byen“.

Inden vi dvæler ved Peter den Stores berømte Ophold i dette Værtshus, det saa bekendte „Czarens Hus“ i Nykøbing, skal jeg omtale, hvordan Seidelin skildrer de nu refererede Hændelser, og hvilke Træk han føjer til dem. Med Lützows Beretning, at Czaren spiste „alene med sin Svite“, stemmer det godt, naar Seidelin fortæller, at Czaren var misfornøjet med at skulle spise paa Slottet, da han hellere havde spist i et Værtshus, hvorfor han, da han fandt sin Kok paa Slotstrappen, gav ham en god Dragt Prygl, og da han endelig bekvemmede sig til at spise paa Slottet, vilde han spise alene, saa Lützow og Reichou maatte „retirere sig“. De fik altsaa ikke Fornøjelsen af at sidde til Bords med Kongens høje Allierede. Seidelin skriver om Czarens Udseende, at han lignede en Underofficer eller rettere en Bøddel, var høj af Vækst, klædt i en skiden Blaaklædes Klædning med Messingknapper, havde en stor, bred Hirschfænger som et Bøddelsværd ved Siden i et Lædergehæng oven paa Kjolen, store Støvler paa Benene, en lille Fløjlskasket paa Hovedet, „maade-

lige“ (d. v. s. ikke særlig store) Knebelsbarter, og en stor lang Spanskrørsprygl i Haanden, „men saa ellers ikke ilde ud“. At Peter den Stores Paaklædning ikke var særlig soigneret, ved vi ogsaa fra en anden samtidig Beskrivelse, der ligeledes dvæler ved den Huggert, „ligere

„Czarens Hus“.

et Bøddelsværd end en Kaarde“, som han bar i et Gehæng om Livet, og ved den store tykke Stok med en Læderrem i, som han havde i Haanden. Hvad Lützwow kalder „en liden Frokost“, benævner Seidelin Middagsmaaltidet, hvad der svarer til, at man paa det Tidspunkt plejede at spise til Middag.

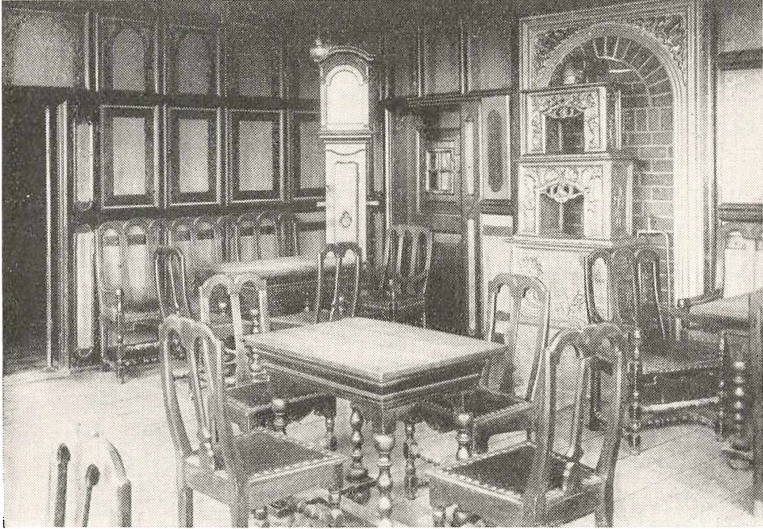
Fra Slottet gik Czaren ifølge Seidelin ned ved Hofsmiedien, men denne laa nu ikke ret langt fra Vandmøllen, hvor Lützwow siger, at Baaden laa. Paa denne Tur fik en og anden, der kom Czaren for nær, hans Stok at smage. Den omtalte Baad tilhørte ifølge Seidelin to Brødre Wendt, og den ene af disse bar Czaren ud i Baaden og modtog herfor 8 Skilling i Drikkepenge. Da de var naaet Byens Færgebro, gik han i Land paa denne, „hvor — efter Seidelin — dog intet andet forrettede, end at han paa alle

Sider rundt omkring betragtede Situationen“, hvorefter han atter gik i Baaden og sejlede ud ad Hasseløgab, at hente sine Galejer ind. Lützwow har, som anført, at Czaren fra Færgebroen tog et Par Lodser med sig. Tilbagekomsten til Nykøbing skete efter Seidelin om Eftermiddagen Kl. 5—6, hvilket Tidspunkt dog rigtigere hos Lützwow kaldes „om Aftenen“, og Seidelin fortæller derefter, at Czaren ikke vilde modtage det Aftensmaaltid, der paa Slottet var tillavet for ham, men at han traadte ind hos Postmester Iver Rosenfeldt, d. v. s. Lützwows „næste Værtshus“.

Czar Peter havde altsaa, som vi ser af disse Skildringer, og som vi ogsaa ved andetstedsfra, en vis Forkærlighed for at træde ind i Værtshuse og — trods sin Herskerstilling — Modvilje mod et officielt Modtagelsesapparat og alt, hvad dertil hørte. Det kan i denne Forbindelse nævnes, at da han senere — sidst i August — gæstede Stralsund, og dennes Kommandant, Generalmajor Gerh. Chr. v. Stöcken, ønskede 200 Rdl. godtgjort som Omkostninger ved Besøget, nægtede Kong Frederik IV at bevilge mere end Halvdelen, thi han vidste, at Czaren i den Slags ikke var af megen Facon!¹⁶). — Her i Nykøbing vilde Czaren nu ikke for anden Gang lade sig føre paa Slottet, men satte sin Vilje igennem og gik paa Værtshus. Herom skriver Lützwow, at Czaren satte sig i „ordinaire Stuen, hvor Gæsterne plejer at være, og lod stille Vagt for Døren, at ingen kunde komme ind til ham uden hans egne Folk og dem, som han vilde have til sig fra Galejerne, hvor han og lod bringe til sig, hvad paa Slottet for ham var tillavet“.

Trods den moskovitiske Vagt ved Døren til Gæstestuen slap dog en og anden ind og fik set Czaren spise, blandt andre Drengen Claus Seidelin, der fortæller, at Czaren spiste „med megen grace“, idet han, naar han havde smurt sig et Stykke Smørrebrød, altid bagefter slikkede Kniven ren for Smør. Der serveredes for ham Rug- og Hvedebrød, Smør, hollandsk Ost, Godtøl, Brændevin og Vin, og særlig Dantziger Pryssing hovede ham

godt. Endvidere fortæller Seidelin, at i hans Forældres Hus beværtedes mange af Czarens Herrer, og at Mandskabet fra Galejerne gik i Land i Byen og forsynede sig saa godt, at efter et Par Timers Forløb var alt Brød, Kød, Flæsk, Smør, Æg, Øl og Brændevin forbrugt. Mod Natten

Den gamle Gæstestue i „Czarens Hus“.

gik Czaren og Russerne igen om Børd i Galejerne. Herom hedder det i Lützows Beretning, at Czaren om Aftenen silde begav sig ud paa sin Galej uden at meddele, om han vilde komme paa Slottet igen eller ej, men at han dog først befalede Lützow at lade tilsige 4 à 6 dygtige Sømænd, som kunde lodse Galejerne videre fort omkring til Vordingborg, hvilke han ogsaa fik.

Lützow ender herefter sin Beretning med, at derpaa hørtes ej videre til Czaren, men at man saa ham nu til Formiddag — den 16. Juli — mellem 8 og 9 Slet at ro med alle sine Galejer herfra paa Vejen til Vordingborg, efter at Folkene paa Galejerne dog først havde forsynet sig med Ferskvand og købt i Byen, hvad de behøvede, „hvorved overalt blev holden god Justice, saa jeg ikke har hørt til nogen Klage“. Formodentlig maa Lützows

Udtalelser forstaas saaledes, at Folkene var i Land igen om Morgen den 16., og i hvert Fald fortæller Seidelin, at denne Morgen tidlig saa man ved Stranden nogle Tusinde Feltkedler med Ild under, hvortil de stjal alt, hvad der kunde brænde. De samlede dertil alt grønt som Nælder, Skarntyder o. l., som de hakkede smaat og kastede i Kedlerne, „skar saa en salt Sild smaa dertil i hver Kedel, og naar det havde faaet et Opkog, var Suppen eller Kaa-len færdig, som de hastig fortærede og gik med deres Kedler om Bord igen“. Mod Middag var den sidste russiske Galej ude af Synsvidde for de undrende Nykøbingensere. Den følgende Dags Eftermiddag ankom Czaren til København, hvor han modtoges af Frederik IV og siden blev kørt til Slottet, hvor der om Aftenen var Taffel¹⁷).

Det kan i Krigstider have sine Vanskeligheder at faa Betaling for udført Arbejde eller Erstatning for lidt Skade, og den store nordiske Krigs Tid er et godt Vidnesbyrd herom. Hverken Frederik IV eller Czaren var i den Tid villige Betalere, og gennem deres Samarbejde opstod desuden stundom Krav, som det vel ikke altid var let at afgøre, hvem af dem der havde at opfylde. Det er dette Forhold, der gør, at vi har endnu nogle, dog mindre vigtige Efterretninger om Czarens og hans Galejers Falster-Besøg ud over de to nu udførligt omtalte. Efter den store nordiske Krigs Afslutning opfordrede den danske Regering nemlig — i Februar 1721 — Folk til at fremkomme med deres eventuelle Fordringer om Erstatning for lidt Krigsskade, og det lod Folk sig ikke sige to Gange. Og-saa fra Falstringer (og Lolliker) indløb der adskillige Fordringer, og jeg skal omtale dem af disse, der staar i Forbindelse med Czarens Besøg¹⁸).

Kromand og Sognefoged Jens Pedersen i Gedesby søgte naturligvis ikke om Erstatning for hans og Konens spildte Nattesøvn den 14.—15. Juli, da Hans Czariske Majestæt sprang i deres Seng med Støvlerne paa. Derimod mente han — og nok med Rette — at kunne kræve Betaling for den Skade, der var tilføjet ham af Czarens

Søfolk, „som med 46 Galejer er her imellem Landene passerede d. 15. Juli Aar 1716, da de fortsatte deres Rejse til København“. Han havde samme Tid sin Færgebaad eller Fartøj liggende for Anker ved Hasselø, og hans Skibsbaad var lagt paa Land ved Byen. Denne Skibsbaad, der var ganske ny og havde kostet ham 8 Rdl., tog Russerne, og den vilde Jens Pedersen gerne have Erstatning for. Yderligere havde han et Tilgodehavende for Forplejningen af to russiske Officerer fra November 1716; de var med deres Fartøj strandet under Møn og skulde fra Gedser transporteres videre til Rostock. Medens deres Mandskab indkvarteredes og forplejedes hos Bønderne i Gedesby, logerede og spiste Officererne hos Kromanden.

I Lützows Beretning omtales det, som vi har set, at de russiske Galejer forsynedes med falsterske Lodser, og disse Folk kunde ogsaa godt tænke sig at faa noget Vederlag for deres Arbejde. I Efteraaret 1716 henvendte Amtsforvalter Ditlev Teichman sig til Søetatens Generalkommissariat om Betaling af 12 Rdl. til 3 Lodser, der havde lodset de russiske Galejer, og han fik til Svar, at skønt det ikke vedkom Kommissariatet, skulde de 12 Rdl. dog denne Gang godtgøres ham, „mens deslige herefter ej videre“¹⁹). Teichman og Lodserne glædede sig dog for tidligt, for en Maaned Tid senere meddelte Kommissariatet, at det ikke kunde lade Regningen betale, men at man burde henvende sig herom til den russiske Ambassadør²⁰).

Saafrømt de paagældende er gaaet til Ambassadøren med deres Krav, har de sikkert faaet en lang Næse, og da der i 1721 fremkommer Fordring om Betaling af 12 Rdl. Lodspenge, fristes man til at antage, at det er samme Regning, skønt den nu præsenteres af 8, ikke af 3 Mænd. De nævnte 8 er Husmænd i Gedesby, og de beretter, at Sognefoged Jens Pedersen af Czaren fik Befaling til, da Galejerne d. 15. Juli ankom fra Rostock til Gedser, at skaffe forfarne Søfolk og Lodser til at lodse samme Galejer ind til Nykøbing. Herfor mener de, at de hver bør nyde 1 Rdl. i Lodspenge. 2 af dem blev desuden ved Ny-

Foroven: Underskrifterne paa en Ansøgning, dat. Gedesby 12. Apr. 1721, til Stiftamtmanden over Lolland-Falster fra 8 Husmænd (der er kun 7 Underskrifter) om Erstatning for deres Lodstjeneste ved de russiske Galejer i Juli 1716.

Forneden: Kromanden i Gedesby, Jens Pedersens Attest 14. Apr. 1721 paa ovennævnte Ansøgning: „Efter Hans Csarische Maysds til mig gifne ordre, at jeg lodtzer til ermeldte Galeier af de beste søefarne folck schulde forschaffe, som jeg efter suplicanternis forre-giunde og hauer giort, huor for de ingen lodtz penge hauer bekommet, huilket jeg her med testerer“. (Bil. i Pk. Indk. Breve til Overkrigssecretairen. Indsendte Relationer om lidt Krigsskade .. 1721).

købing af de moskovitiske Søofficerer kommanderet til at følge med til Sjælland til Nyord ved Møn, hvor de fik Forlov, hvorefter de paa egen Bekostning maatte rejse over Færgestedet og over Landet hjem. Dette bør for hver af dem, antager de, honoreres med 2 Rdl., saaledes at den samlede Regning, som sagt, bliver paa 12 Rdl.

Et adskilligt større Beløb mente Skipper Conraed Uhtregt i Nysted sig berettiget til, men han fulgte ogsaa med Moskovitterne fra først til sidst — baade paa deres Færd fra Mecklenburg til Danmark om Sommeren og paa deres Tilbagetransportering til Rostock om Efteraaret.

Han maa have haft mange Oplevelser at fortælle om, men hvad vi faar at vide i hans Redegørelse for, hvilke Beløb han har at kræve, er nærmest kun ydre Fakta. Allerede den 8. Juni blev der — til Brug for den forestaaende russiske Transport — lagt Beslag paa hans Jagt, som han da laa med i Rostock. Og selv blev han med Magt taget fra sin Jagt for at følge med en moskovitisk Hukkert ad Gedsers til — nogen Dato herfor opgiver han ikke — for at pejle Dybet langs Landet igennem Haslegab og til Nykøbing, „og blev ikke engang spurgt, om jeg vidste Vejen eller ej“. Saa snart Dybet var pejlet, maatte han straks med Chaloupen om Bord igen og med Hukkerten til Sejls til Warnemünde. Her sattes han paa Kommandour-Galejen og maatte saa lodse hele Galejflaaden ind ved Gedsers gennem Haslegab og til Nykøbing, hvor han førtes over paa Czarens egen Galej og fulgte paa denne til København. Fra København maatte han paa egen Bekostning rejse til Rostock til sin Jagt, som han „formedelst Moskovitternes ubændige Medhandling“ fandt i en sørgelig Tilstand. Det ene Anker og det ene Tov var borte, Sejlene i Stykker og Redskabet spoleret, „for det var ingen Søfolk, de havde sat paa Jagten, men Soldater, og hvorledes de omgikkes baade med den ene og med den anden, er ikke snart at sige“. Han havde saaledes store Udgifter for at faa Jagten repareret, saa han kunde følge med den øvrige Transportflaade til Københavns Red. Efter Omtale af Opholdet her nævner han, at han endelig den 28. Oktbr. med den russiske Transport blev klar — d. v. s. Tilbagetransporten af Russerne til Mecklenburg, efter at Foretagendet mod Skaane var blevet opgivet for det Aar.

Noget Vederlag for sine mange Udgifter havde han hidtil ikke opnaaet trods gentagne Forsøg. Han og andre med ham havde saaledes, skriver han, nogle Gange i Rostock og København søgt Hans Czariske Majestæt med Bønskrift om Betaling eller, som han betegnende føjer til, „noget til Betaling“, „men vi fik ikke en Skilling“. Saa var han blevet henvist til den danske Gesandt, Westphalen,

hos Czaren, „hvor vi heller intet har faaet hidindtil“, og ogsaa andensteds havde han nogle Gange henvendt sig, „men ej heller faaet noget der“. Nej, det var saa vist ikke saadan i Krigens Tid at opnaa Betaling! Efter Opgørelsen over, at han nu i alt har godt 350 Rdl. til Gode, ender han med det Hjertesuk, at han derover med Kone og Børn er kommet udi største Fattigdom, ja færdig at gaa med Tiggerstaven i Haanden.

I en adskilligt mere summarisk Skrivelse end Skipperens fra Nysted opgør Christen Jensen fra Stubbekøbing sit Tilgodehavende fra Sommermaanederne 1716 til 112 Rdl. Christen Jensens Fartøj var ligeledes blevet beslaglagt den 8. Juni i Rostock til Transporten, og han selv var blevet tvunget til at gøre Lodstjeneste paa Galejerne til København. Russerne havde spoleret hans Fartøj slem, en stor Baad, som han ikke gerne vilde miste for 40 Rdl., var blevet ham frataget, og i 4 Maaneder i den bedste Sommer havde han intet fortjent til sit fattige Ophold eller til de af Kongen „allernaadigst“ paabudte Skatter og Udgifter.

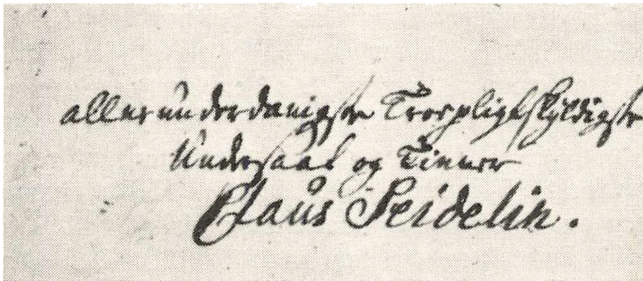
Ogsaa en anden Stubbekøbing-Borger, Købmand Alexander Montros, havde maattet afgive sit Fartøj til Russernes Tjeneste. De beslaglagde Fartøjet den 5. Aug. i Lybæk, og i Decbr. skriver Montros til Søetatens Generalkommissariat, at efter Aftalen skulde han maanedlig have haft 72 Rdl. rede Penge, men han havde aldrig faaet en Skilling²¹). I Rostock var han blevet henvist til at søge at faa sine Penge i København, og derfor spørger han nu, om „vores allernaadigste Konge“ vil betale dem, eller om det kunde være venteligt, at Czarens Ambassadør vilde lægge Pengene ud. Herrerne i Generalkommissariatet har næppe fundet nogen af Delene ventelig, saa vidt ses, svarede de slet ikke Montros paa Henvendelsen, og Penge fik han i hvert Fald ikke dengang. I 1721 kommer han igen med sin Fordring om Betaling og gør nu nærmere Rede for, hvilke Rejser hans beslagtagne Galiot maatte gøre for Russerne. Paa den sidste af disse Rejser havde den Czarindens Gods om Bord og gik med den

øvrigte Transport til Rostock. Her maatte den imidlertid forblive efter de andre Skibe, da ingen turde udlosse den, før Fyrst „Rapin“ (d. v. s. Repnin) kom, og efter hans Ordre blev den saa losset den 1. Novbr. og kom et Par Dage senere endelig tilbage til sin Ejer i Stubbekøbing.

Den her omtalte Tilbagetransportering af Czarindens Gods ved en falstersk Galiot leder naturligt Tanken hen paa, at Falstringerne ogsaa havde set noget til Czar Peters Gemalindes, Katharinas, Hidrejse til Landet. Medens Peter, som vi har set, tog den hurtige Sørejse fra Rostock til Falster, valgte hans Gemalinde sammen med de russiske Ministre og Hofpersonalet, at rejse til Lands først til Lybæk, derefter over Heiligenhafen til Femern og videre over Laaland og Falster til København. Til Lybæk ankom hun midt i Juli²²). Den danske Udsending Brandis i Lybæk skriver den 19. fra Neustadt (i Holsten), at han er rejst derhen og med Møje har skaffet Forspand, Kvarterer og „honneurs“ til Czarinden, og den 24. fortæller han yderligere, at han i Forgaars kom tilbage fra Cismar Amt, hvor han havde hjulpet hende med Forspand til Heiligenhafen²³). Hun vil nu, mener han, utvivlsomt være i København, hvad der for saa vidt var rigtigt nok, da hun indfandt sig i Hovedstaden den 23.

Katharinas Ankomst til Nykøbing maa efter ovenstaaende Angivelser om hendes Rejse antages at være sket omkr. d. 20., og denne Dag anføres ogsaa i Kirkebogen for Veggerløse som Dagen for hendes Komme til Nykøbing Slot²⁴). Claus Seidelin fortæller, at da hun ankom med Færgen til Byen, stod Stiftamtmanden og Amtmanden paa Færgebroen for at modtage hende. Men hun viste sig ligesom Czaren ikke meget naadig eller affabel mod Stedets Øvrighed. Da hun imidlertid blandt de mange Tilskuere ved Stranden fik Øje paa Præsten i Veggerløse, „der som en gammel graahærdet Mand saa venerabel ud, bøjede hun sig dybt ud af Kareten, som førte hende til Slottet, for at hilse paa ham, thi hun ansaa ham nok for dette Lands Patriark“. Seidelin fortæller

videre, at hun — i Modsætning til Czaren — fandt Behag i Opholdet paa Nykøbing Slot, og at Byens Madamer skiftedes til her at lave Mad til hende. Naar Seidelin siger, at hun opholdt sig 5 Dage i Nykøbing, passer dette dog ikke. Han siger for øvrigt selv, at hun kom „nogle Dage“ efter Czarens Bortrejse, der jo foregik den 16., og den 23. om Aftenen var hun, som sagt, i København. I

Claus Seidelins egenhændige Underskrift paa en Ansøgning til Kongen 16. Marts 1757. (Bil. til Smaal. Miss. Nr. 20, 27/5 1757).

et Brev den 25. fra Generalkommissariatet til Amtsforvalter Gundelack i Vordingborg Amt omtales den store Kørsel, som Kongens Bønder nu har haft med Hendes Czariske Majestæt og Suite²⁵). Opholdet paa Falster kan ikke have strakt sig over længere Tid end et Par Dage, da hun senest d. 22. maa være brudt op paa Rejsen til København.

Som nævnt i det foregaaende, forlod Czaren og hans Gemalinde samt de russiske Tropper sidst i Oktober Danmark, uden at den paatænkte Landgang i Skaane var blevet sat i Værk. Der var under Peter den Stores Ophold her i Landet opstaaet adskillige Misstemninger mellem de Allierede, men helt opgivet var Tanken om et fælles Foretagende mod Skaane dog ikke. En af de danske Officerer, der havde været behjælpelig baade ved Russernes Hidførsel og Tilbageførsel, Major Joh. Albr. Witte, skriver i et Brev 12. Novbr. fra Steinhorst i Holsten, at den 10. ankom Czaren, Czarinden og det hele Følge til Lybæk, og da der ikke var videre for ham at

gøre, gjorde han Dagen efter sin „underdanige Revenance“ før sin Afrejse²⁶). Czaren og hans Gemalinde lod da begge „paa det høfligste betakke Deres kongelige Majestæt saavel som Hendes Majestæt Dronningen og det ganske kongelige Hus og høje Herskab for alle de honneteter (fransk honnêteté = Høflighed, Erkendtlighed), som de havde mødt i Danmark“. Endvidere bad Czaren Witte forsikre Kong Frederik IV om, at naar denne vilde befale, skulde han holde sine Tropper parat til Tjeneste for at angribe Skaane til Foraaret. Selv fik Witte for sin ringe Persons Vedkommende foruden Czarens Portræt i Guld og 6 Par Sobler Forsikringen om, at Czaren havde været fornøjet med ham, baade hvad angik de russiske Dragoner, som han havde bragt ind i Landet, og de andre, han havde bragt ud af Landet. Med Hensyn til de omtalte Dragoner, der bragtes herind ad Landvejen, kan i øvrigt lige nævnes, at der paa deres March i sin Tid i August holdtes saa god Justits, at ikke „et Menneske af Tropperne er gaaet enten til højre eller venstre Side at gøre den allerringeste desordre“, og ikke en Høne eller det allerringeste blev stjaalet under Vejs²⁷). Major Witte kan altsaa forhaabentlig kun have været tilfreds med sin Forbindelse med Moskoviterne og deres høje Herskab.

Hvorvidt Czaren og Czarinden ved deres Omtale af de „honneteter“, d.v.s. Æresbevisninger, som de havde mødt i Danmark, ogsaa har tænkt paa den Modtagelse, der beredtes dem i Juli ved deres Komme til Falster, faar staa hen. Særlig affable viste de sig jo i hvert Fald ikke over for Stedets høje Embedsmænd, der anstrengte sig af bedste Evne for at give dem en honnet Modtagelse. Men de Czariske Herskabers Komme skabte i hvert Fald Befolkningen en uforglemmelig Oplevelse, og Czarens Hus i Nykøbing og den Tavle, som Postmester Rosenfeldt lod opsætte med Indskriften: „Ihre Czarische Maiestät zu Moscovien Peter Alexewitz hat hier gespeiset Anno 1716 di 15 Julj“, vil til sene Tider holde Erindringen herom levende.

Noter.

Om Peter den Stores Ophold i Danmark i 1716 og om det planlagte dansk-russiske Landgangsforetagende mod Skaane henvises i Almindelighed til 8. Bd. (udkommet 1927): „Carl XII i Norge, Peter I i Danmark 1716“ af det af Generalstaben udgivne Værk „Bidrag til den store nordiske Krigs Historie“.

Om Peters Komme til Falster se navnlig afdøde Landsarkivar G. Hornemanns Afhandling: Peter den store paa Falster 1716 (i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1913, S. 1 ff.) og „Apotheker Claus Seidelins af ham selv forfattede Levnetsbeskrivelse“, trykt i Uddrag i Historisk Tidsskrift 3. Rk. II (1860—63), S. 269 ff., og senere fuldstændigt i Bd. XXII (1915) af Memoirer og Breve, udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist. Om Claus Seidelin kan ogsaa henvises til Mogens Seidelin: Den Seidelinske Slægtsbog. I (1943). S. 200 ff.

Det i min Fremstilling benyttede utrykte Materiale findes i Rigsarkivet.

1) Søetatens Generalkommissariat. Indk. Sager 1716. — Se ogsaa Skrivelse 13/5 fra Amtmanden paa Møn C. G. Moltke. Smst. — 2) Admiralitetets Registerbog over kgl. Missiver 1714—16, S. 750, kgl. Ordre 26/6 1716. — 3) Skrivelse 29/6 1716 til Kongen fra Admiralitetet i Pk. Krigskancelliet. Indk. Sager Søetaten vedk. 1716. — 4) Krigskanc. Memorialer 1716: Skrivelse 1/7 1716 fra G. C. v. Stöcken. — Det er ikke lykkedes mig at faa oplyst, hvad „Champavien“ betyder. — 5) Admiralitetets Kopibog 1715—16, S. 901. — 6) Tyske Kanc. U. A. Relationes aus Lübeck 1710—16. — 7) Smst. Skrivelse 30/6 1716. — 8) Gehejmeregistratur 1716, Fol. 320 (sml. Fol. 315 og 326). — 9) Krigskanc. Indk. Sager Søetaten vedk. Krigskanc. kgl. udfærdigede Sager 1716 II Nr. 1471 og 1501. — 10) Beyträge zur Geschichte Peter des Grossen, herausgegeben von H. L. C. Baumeister. II (1776), S. 30. — 11) Skrivelsen findes i Tyske Kanc. U. A. Relationes aus Lübeck 1710—16. — 12) Det Anm. 10 anførte Værk S. 31. — 13) Dette gælder saaledes Gerh. Hornemanns før nævnte Afhandling: „Peter den store paa Falster“ (i Loll-Falsters hist. Samfunds Aarb. 1913), det gælder endvidere Omtalen i 8. Bd. af de af Generalstaben udgivne Bidrag til den store nordiske Krigs Historie og Omtalen i 2. Bd. (fra 1935) af min Falsters Historie. — 14) Den findes i Tyske Kanc. U. A. Rusland A II. 20. Den vil blive trykt ordret i Danske Magazin. — 15) Orion. Hist.-geograph. Maanedskrift. Red. af T. Becker. 4. Bd. (1841), S. 176 f. Sml. Loll-Falsters hist. Samf.s Aarvog I, S. 16 Anm. — 16) Krigskanc. Refererede Sager 1716 Sept. Promemoria (Skrivelse 2/9 fra Stöcken) og Refererede Sager 1716 Okt. (19/10 Nr. 6). — 17) Gehejmeregistratur 1716, Fol. 331 b. — 18) De findes i Pk. Krigskanc. Indk. Breve til Overkrigssecretairen. Indsendte Relationer om lidt Krigsskade.

Besvarelser af Overkrigssecretairens Circulaire til Stiftamtmand og Magistrater af 15. Febr. 1721. — ¹⁹⁾ Søetatens Generalkommissariat. Correspondence Protocol 1716 (Skrivelse 14/11). — ²⁰⁾ Smst. (Skrivelse 19/12). — ²¹⁾ Søetatens Generalkommissariat. Indkomne Sager. Nov.—Dec. 1716 (Skrivelse 9/12). — ²²⁾ Skrivelse 16/7 1716 fra Generalmajor M. Kragh, Wismar, (i Overkrigssekretærens indk. Breve) udtaler, at Czarinden passerede gennem Wismar d. 15. — P. Brandis omtaler i et Brev 17/7 1716 (Datoen rettet fra den 16. til d. 17.), at Czarinden kom „Gestern“ (Brevet i Relationes aus Lübeck 1710—16). — ²³⁾ Relationes aus Lübeck 1710—16. — ²⁴⁾ Loll-Falsters hist. Samf.s Aarbog I (1913), S. 16 Anm. — Skønt Horne-mann her anfører d. 20. Juli som Ankomstdagen og d. 23. som Dagen for Katharinas Komme til København, har han alligevel fastholdt, at Katharina blev „hele fem Dage“ paa Nykøbing Slot. — ²⁵⁾ Landetatens Generalkommissariats Kopibog Litr. N.N., Nr. 278 (25/7 1716). — ²⁶⁾ Krigskanc. Memorialer. — ²⁷⁾ Smst. Skrivelse 16/8 1716 fra Witte.

Prygleaffæren paa Valnæs.

(Fra Husmandshoveriets Dage).

Af Helene Strange.

I Forsommeren 1844 blev der pludselig stort Røre paa Vestfalster, hvorfra det hastig spredtes videre og blev kendt næsten over det ganske Land.

Godsejer eller, som han mest kaldtes og blev skrevet for, Proprietær Heinrich Hansen, Valnæsgaard, Vaalse Sogn, havde nemlig paa det allerubarmhertigste gennempryglet en af sine Husmænd, Peder Rasmussen Lollænder, saa denne nu laa til Sengs og var i en meget daarlig Forfatning af den stedfundne Behandling. Men dette var dog ikke det mest opsigtvækkende. At en Herremand — og særlig Hansen fra Valnæs — pryglede en af sine forslidte og underkuede Arbejdere, var ikke noget usædvanligt eller uhørt, men det, der gav Begivenheden Værd og Interesse, var, at Husmanden ikke ydmyg og taknemmelig vilde finde sig i Pryglene, han havde faaet, men havde anmeldt Sagen for Politiet, saa Øvrigheden nu havde faaet Fingre deri. Hvor meget der saa egentlig vilde komme ud af det hele, var naturligvis ikke godt at vide, men blot det, at Husmanden turde mukke og vove at anmelde en Herremands Opførsel var alligevel noget, der hørte til Sjældenhederne, og med spændt Opmærksomhed fulgtes Sagen saavel paa Falster som flere andre Steder.

Selve Begivenheden var foregaaet Tirsdag den 13. Juni 1844 ude paa Valnæs, hvor Peder Lollænder sammen med flere andre Lejehusmænd var tilsagt til Hovarbejde

og den Dag skulde læsse Gødning. Denne Peder Lollænder boede i et lille Hus, der sammen med nogle andre Smaahuse kaldtes „Grøftestykkerne“ og laa paa Vester Kippinge Grund, men hørte ind under Valnæs. Til Peder Lollænders Hus var der en Jordlod paa ca. 3 Tdr. Land, og som en af sine Ydelser i Lejen skulde han udføre visse Dages Hovarbejde paa Herregaarden. Den øvrige Tid kunde han ogsaa faa Arbejde ude paa Valnæs, men da Hansen var en meget daarlig Betaler, kom han der ikke mere end højst nødvendigt. Herover var Herremanden meget forbitret, da Peder Lollænder var en rask Mand, som han gerne vilde have til at arbejde for sig.

Da Peder Lollænder et Par Timers Tid havde læsset Gødning, kom Hansen ud ved Møddingen og spurgte, hvorfor han ikke kom paa Arbejde hos ham uden paa de tvungne Hovdage. „Fordi jeg kan tjene mere andre Steder“, svarede Peder Lollænder, „og saa fordi Herren altid plejer at trække os Husmænd noget af i det, vi er akkorderede om, og særlig trak mig 5 Mark af sidst, da jeg skulde have Regnskab“.

Skønt alt dette var bevislig sandt, blev Hansen dog ganske rasende over at høre disse Sandheder af en ussel Husmands Mund, og med en stor Knippel, som han altid førte med sig, fo'r han ind paa Peder Lollænder og begyndte at prygle løs paa ham.

„Saa jeg skylder dig noget — og saa jeg har bedraget dig!“ raabte han gentagende, og hertil svarede Peder Lollænder vedblivende Ja.

„Saa skal jeg i hvert Fald ikke bedrage dig nu“, forsikrede Hansen bandende, idet han lod Slag efter Slag regne ned over Mandens Ryg.

Til sidst befalede han ham at gaa over i Kornhuset, men det vilde Peder Lollænder ikke. „Jeg ved nok, det er for at give mig endnu mere, at jeg skal derhen“, sagde han, „og derfor vil jeg ikke. Skal jeg have flere Prygl, er det bedst, jeg faar dem her“.

Da Hansen ikke selv kunde faa ham af Sted, kaldte han paa sin Broder, der var Gaardens Gartner, samt For-

valteren, „den altid til alt saadant tjenstfærdige Jessen“, og de tog saa Peder Lollænder ved hver et Ben og slæbte ham paa Ryggen fra Møddingen hen over den stenlagte Gaardsplads op til Kornhuset. Herremanden gik bag efter og lod sin Knippel suse ned over den ulykkelige Mands Krop, der nu næsten var helt blottet, idet hans gamle Bukser og Skjorte straks var flaaet i Laser.

Da de havde faaet Peder Lollænder op i Kornhuset, blev han ret for Alvor pryglet igennem, og under Mis-handlingerne havde hans høje Jammerskrig lydt vidt omkring. Efter Torturen kunde han næppe røre et Lem, men blev dog befalet at gaa ned for at læsse Gødning igen. Ordren prøvede han at adlyde, men kunde nu knap løfte Greben, og Hansen, der stadig holdt Øje med ham, blev paany rasende ved at se, hvor langsomt og daarligt Arbejdet nu gik, og efter atter at have slaaet ham nogle Gange, trak han ham ud i Porten og stillede ham op ved Siden af Lænkehunden. Her forlod han ham, og den forpinte Mand besluttede nu at flygte bort fra Gaarden og søge til sit Hjem. Dette lykkedes ham ogsaa, og efter at hans Kone havde faaet ham i Seng, gik hun op til Præsten, Pastor Næsted i Vester Kippinge, og bad ham følge med sig hjem, hvilket han ogsaa straks gjorde. Da Præsten hørte og saa, hvorledes det var fat med Peder Lollænder, lod han ufortøvet hente Lægehjælp til ham, ligesom han ogsaa senere sammen med Sognefoged Jens Madsen i Vester Kippinge hjalp ham tilrette paa forskellig anden Maade, saaledes at Sagen blev anmeldt til Øvrigheden.

I flere af Landets Blade blev der skrevet meget om Pryglehistorien, og særlig tog „Kjøbenhavnsposten“ sig varmt af den mishandlede Husmands Sag. Ude omkring i Befolkningen vakttes der ogsaa stor Medfølelse med Peder Lollænder, og selv om han end ellers ikke var særlig fint anskrevet Mand og Mand imellem, ønskede man dog af et oprigtigt Hjerte, at han maatte faa en klækkelig Erstatning for de Pinsler, han havde lidt. Hansens raa og tyranniske Optræden overfor dem, der stod under

ham, havde mangfoldige Gange vakt berettiget Harme, og at han nu kunde faa en lille Kapsun paa sig og for en Gangs Skyld komme til at mærke, at han ikke kunde behandle sine Arbejdere, ganske som han lystede, kunde de heller ikke andet end glæde sig over.

Imidlertid lod det til, at Sagen skulde dysses ned. I den Anledning spørger saa „Kjøbenhavnsposten“, om der virkelig ikke paa Falster fandtes nogen Øvrighed, der af Menneskekærlighed vilde bringe Sagen for det rette Forum, eller i Mangel heraf en Menneskeven, som vilde gøre det.

Stiftamtet beordrede saa Politimesteren til at undersøge Sagen. Det gjorde han ganske vist ogsaa, men paa den mærkværdige Maade, at han ikke indkaldte Husmanden til at afgive Forklaring i Sagen. Da dette kom Sogneforstanderskabet for Øre, klagede det til det kgl. danske Kancelli med Bøn om, at Sagen maatte blive gjort til Genstand for offentlig Undersøgelse og Paatale. Men Svaret fra det høje Justitskollegium blev et Afslag „paa Grund af de lokale Øvrigheders Erklæring“, og fordi Peder Lollænder „var sagsøgt af Proprietair Hansen for utilbørlig Optræden“.

Der var dog en „Menneskeven“, som vilde tage sig af Sagen, og denne Menneskeven var den bekendte Politiker Hans Rasmussen i Egense. Ham var det, der havde bragt Sagen frem for Offentligheden, og han gjorde mere end det. Sammen med Sognefoged Jens Madsen, V. Kippinge, henvendte han sig til Proprietær Hansen for at faa Sagen ordnet paa en retfærdig Maade, og de to Mænd optraadte med stor Bestemthed og lagde et saadant Tryk paa Herremanden, at denne omsider fandt det klogest at indgaa paa Forlig, hvis vigtigste Vilkaar var, at Proprietær Hansen forpligtede sig til at give Peder Lollænder et Hus med 3 Tdr. Land i livsvarig Fæste og desuden Fritagelse for Hoveri samt 50 Rdlr. i Erstatning for Svie og Smerte.

For Peder Lollænder var det stolte Dage, da han fik Hævn over Herremanden, og han stod nu paa sit Livs

højeste Tinde. Til „Kjøbenhavnsposten“ indsendte han følgende Artikel, som andre maa have skrevet for ham:

„Da Deres Blad med saa megen Varme har anvendt Publicitetens Vaaben med Hensyn til Pryglescenen paa Vald næsgaard, at jeg holder mig overbevist om, at den derved i Publicum med rette vakte og nærede Uvillie mod Proprietair Hansen ikke lidet har bevirket derhen, at han, efter at Sagen af mig var anhängiggjort ved Falsters Birks Politiret, tilbød mig taaleligt Forlig, saa er jeg opfordret til at meddele Dem, at jeg har fundet mig foranlediget til at lade Sagen falde paa de Vilkaar i det Væsentlige: at Hr. Hansen inden 30. hujus og under Tvang af en daglig Mulkt for min og Kones Livstid og uden Udgift for mig giver Fæstebrev paa det Huus med Jordlod under Vald næs, som jeg beboer, fri for Indfæstning, Pengeafgift, Hovarbejde eller anden herskabelig Præstation. Dertil betalte Hr. Hansen mig strax contant 50 Rd. og overtog Udgifterne til Læge og Apotheker i Anledning af min Cuur og Helbredelse. Jeg vidste ikke, hvorvidt den overklagede Behandling kunde have Indflydelse paa min Arbejdsførhed, og det var vistnok i sin Orden, at jeg, uden Hensyn til Sagens Følger for Hr. Hansen, hvis den var bleven gennemført, ved at indgaa det af ham tilbudte Forlig, erhvervede saadanne Fordele, som kunne bidrage til at opveje min mulige og sandsynlige Ulempe; thi da kun min personlige Arbejdskraft er Middelet til at skaffe min Familie Underholdning, saa hverken kunde eller burde jeg lade oeconomiske Hensyn være uænsede. Da iøvrigt Hr. Hansen ret vel kjender Værdien af afgiftsfri Besiddelse af et Huus med 3 Tdr. Land Jord, og han ikke plejer at renoncere paa den størst mulige Fordeel af sine bortfæstede eller bortlejede Ejendomme, tør man vel antage, at bemeldte hans Concessioner tildels motiveres ved Frygt for et mindre heldigt Udfald af Sagen. Vel føjede det sig saa forunderligt, at de Vidner jeg, før end Hr. Hansen begyndte nogen Retsforfølgelse mod mig, havde begjært indkaldte og afhørte, af Dommeren først

determineres til Examination senere end de Vidner, Vederparten attraaede førte som Basis for hans Operation mod mig, men at selve denne bagvendte Begivenhed, der gav Hr. Hansen en øjeblikkelig Fordeel, ikke bevirkede, at han underkastede sig Sagens retlige Tilvebringelse, retfærdiggjorte uden Tvivl hin Slutning, ligesom vel ogsaa den Omstændighed, at Vederparten maatte frafalde det af ham tilstævnte tvende Vidnesbyrd af hans tvende Medhjælpere Gartner Hansen og Forvalter Jessen, har bidraget en Del til at bevirke hans forsonlige Sindelag.

Hvorom Alting er, saa leverer denne Sag et ikke uvigtigt Bidrag til Bedømmelsen af den hoverigjørende Huusmands Stilling og til at vise, til hvilken Yderlighed den mindre humane Husbonde, uden Frygt for at den Lidende skal finde offentlig Understøttelse, tør vove at benytte sin Overvægt.

Jeg beder den ærede Redaction at forunde disse Linier Plads i „Kjøbenhavnsposten“ og bevidner den og de øvrige Blade, som have taget sig af min Sag, min uskrømmede Tak for det Bidrag, de have ydet til den for mig i oeconomisk Henseende taalelige Afgørelse.

Vester Kippinge paa Falster, den 12. September 1844.

Ærbødigst Peder Rasmussen Lollænder.

Hermed var Sagen for saa vidt sluttet, og fra at være Dagens Helt sank Peder Lollænder atter tilbage til at være den sølle Husmand ude paa Kippinge Grøftestykker. Senere kom der ogsaa andet, som ikke stillede ham i nogen flatterende Belysning, men det vedkommer ikke denne Sag. Her drejer det sig kun om den mishandlede Hovarbejder, der var klog og stærk nok til at hævde sin Menneskeret overfor en brutal og ondsindet Herremand — og som desuden ogsaa var heldig nok til at faa den Støtte, han behøvede for at faa sin Ret gjort gældende.

Som et muntert lille Slutningsnummer kom der saa i Lolland-Falsters Stiftstidende et aabent Brev fra Godsforvalter Strange, Vennerslund, til Godsejer Hansen, Valnæs.

Til Hr. Proprietær Hansen paa Valdnæsgaard.

„Skjøndt Sagen ikke er meget betydelig, finder jeg mig dog paa Grund af særegne Omstændigheder foranlediget til ad denne Vej at mindes deres Velædelhed om mit Tilgodehavende for den af mig efter Rettens Requisition afholdte Synsforretning over det Hus, som i Følge Forliget blev overdraget Peder Rasmussen Lollænder i Livsfæste, samt for denne Forretnings Afhjælpning i Nykjøbing.

Jeg kan ikke tænke mig anden Grund til, at De hidtil har undladt at betale Beløbet, end Ærgrelse over Udfaldet af den nok som bekendte Pryglehistorie, men det kan dog næppe findes billigt, at jeg foruden de to Rejser, jeg alt har maattet foretage i denne Anledning, endnu skulle foretage en tredje for i Deres Hjem at kræve den ringe Betaling for mit Arbejde.

L. Strange, Vennerslund.

Antagelig har Hansen derefter betalt Stranges Tilgodehavende, og dermed har vist sidste Akt af Prygle-Dramaet paa Valnæs været udspillet.

Kilder: „Kjøbenhavnsposten“, „Lolland-Falsters Stiftstidende“ og en Del mundtlige Beretninger.

Om Fællesskabet i Østofte-Bandholm og Stokkemarke Sogne.

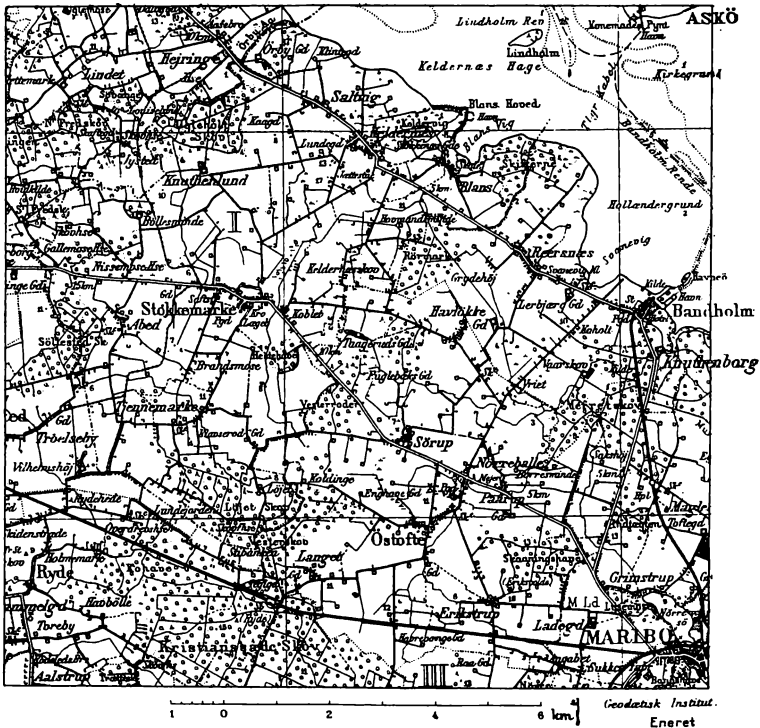
Af *Niels Holtse.*

Under Fællesskabet var det dyrkede Areal i den danske Landsby betydeligt mindre end nu. En Bys Agerjord omfattede dens højere liggende Jord, hvad enten det nu var et sammenhængende dyrket Omraade eller flere adskilte Banker, saaledes at Agrene havde bekvemt Afløb til Moserne og Lavningerne, der dengang henlaa sumpede og overgroede med Ellekrat og andre Buske. Det almindeligste her i Landet var at have Byjorden delt i tre store Marker, hvor Sædsiftet saa var: Vintersæd, Vaarsæd, Græs. Det er det saakaldte Trevangsbrug, der bl. a. brugtes overalt paa Falster og Østlolland og ogsaa fandtes i Østofte og Stokkemarke Sogne; men disse Sogne er et Blandingsomraade, hvor man ogsaa træffer den paa Vestlolland udbredte Skik at have 4 eller 5 Marker, idet en Mark ogsaa et Aar saaedes med Bælgfrugt.

En Mark var imidlertid ikke lutter dyrket Jord, idet der var mange Ting, man maatte gaa uden om. For Saltvig-Markernes Vedkommende har Landmaalerne i 1682 noteret alt, hvad der stod i Vejen paa Agrene. Der ses at have været: 38 Pletter med store Sten, 7 Pletter med Buske, 7 smaa Skove, 16 „Dyveler“ eller Vandhuller, hvoraf mange laa tværs over flere Agre, 11 Pletter med Buske og gamle Stød, 8 fritstaaende Pile og Skovæbletræer og ikke mindre end 74 Egetræer enkeltvis eller i Grupper paa indtil 4.

En Mark deltes i et passende Antal *Agerskifter*, for at alle Gaardene kunde faa Del i dens forskellige Boniteter. Skifterne deltes derfor igen i *Agre*. I nogle Byer havde de

fleste Agerskifter nøjagtig saa mange Agre, som der var Gaarde i Byen, og var solskiftede, d. v. s. den Mand, der havde den sydligste eller østligste Gaard i Byen, fik den sydligste eller østligste Ager i hvert Skift, den næste Gaard, Nr. 2 o. s. v. Paa Lolland var det dog almindeligere, at Agrene var fordelt uregelmæssigt imellem Gaardene som ved Lodtrækning. Begge disse Systemer kendtes i Østofto og Støkkemark Sogne. Da hver Mark og hvert Agerskifte havde Navn, træffer man et stort Antal Stednavne i de gamle Matrikler; for disse Sognes Vedkommende alene bliver det, naar Enge og Skovparter tæles med, næsten 1000 for Størstedelen nu glemte Navne. Ganske vist fik ved Udskiftningen hver Gaardlod sit Navn, der i Reglen toges fra et af de Agerskifter, den kom til at ligge paa; men det var kun de færreste af disse Navne, der naaede længere end til Papiret.

Østofte-Bandholm Sogn.

*Erikstrup*¹⁾ i det sydøstlige Hjørne af Sognet havde sine 4 Marker: Østermark, Søndermark, Vestermark og Nørreemark liggende paa begge Sider af Vejene fra Lade-gaarden og Østofte; den lavere Jord Sydvest for Byen og Syd for Søndermarken var Overdrev. Det var en regel-mæssigt solskiftet By, hvis 11 Gaarde havde hver en Ager i bestemt Rækkefølge i næsten alle Agerskifterne. Gaardene var ansat ens i Landgilde og var omtrent lige store, nemlig paa ca. 21 Td. Ld. hver.

Erikstrup-Mændene var Fæstere under Maribo Kloster og derfor hoveripligtige til Ladegaarden. Dette vedblev de at være, da baade Ladegaarden og Byen kom under Knuthenborg.

Langet var en lille By, der laa som en Rydning helt omgivet af Skov, og Agerskiftenavne som Ryddeland, Pommerud, Pøleholt, Østerhave og Vesterrud fortæller, at det var gammel Skovjord.

Byen havde 4 Marker: Nørreemark, Store Nørreemark, Østermark og Søndermark, senere kaldet Ellebrønde-mark. Store Nørreemark var paa 43 Td. Ld., de andre paa godt 30 hver. Flere af Agerskifterne var egentlig kun Rydninger, der hver tilhørte en bestemt Gaard, som paa denne Maade kunde have indtil 16 Agre liggende samlet. Men ogsaa i Skifter, hvor alle Gaardene har Agre, kan nogle af Gaardene have flere Agre liggende samlet foruden at have Enkeltagre forskellige Steder i Skiftet. Agrene var i det Hele taget fordelt uregelmæssigt mellem Byens 8 Gaarde. Et af Skifterne i Østermark dyrkedes af Bønder fra Østofte, og til Gengæld havde 2 Langet-Bøn-der saa lidt Jord i Østofte Troldsmark. Gaardene var heller ikke lige store, men varierede fra 21 til 10 Td. Ld. I 1680-erne hørte 6 Gaarde til Maribo Kloster og 2 til To-strup, det senere Christianssæde, og senere kom de alle under dette Gods.

Østofte. Ogsaa denne Bys Jord dyrkedes med 4-aarigt Sædskifte efter den gamle Matrikels Opgivelser; men

senere berettes, at Sædsiftet alligevel skulde være 3-aarigt. Landmaalerne giver følgende Undskyldning for Fejltagelsen: „Efterdi denne Byes Marker bestaar udi adskillige Marker, Tofter, Vænger og Haver, vi det umulig kunde udfinde²⁾“. Byen havde nemlig 5 Marker. Møllemarken laa Nord for Byen og Øst for Tørvemosen. Den var paa ca. 80 Td. Ld. Paa den anden Side Tørvemosen laa Slettensmark eller Slettemark, som kun var en smal Mark langs Mosen; denne Mark saaedes sammen med Kammersmark, der laa i Vinklen mellem Østofte By og Vejen til Erikstrup. Tilsammen udgjorde de to 150 Td. Ld. (Haugner angiver fejlagtigt Marknavnene som Kammersmark *eller* Slettemark³⁾). Den fjerde Mark hed Troldsmark eller Troldshøjmark, en stor Mark paa ca. 140 Td. Ld., som laa i Vinklen mellem den vestlige og den sydlige Gren af Byen. Den sidste Mark kaldtes Bøstemark (Haugner fejlagtigt Bastemark) og laa i Byjordens sydøstlige Krog omgivet af Skov paa alle Sider, mod Vest laa nemlig Hestehaven paa den lave Jord omkring Skørringevejen og mod Øst Erikstrup Hestehave og Skovhaver, og mod Nord en lille Skov, som skilte den fra Kammersmark. Bøstemarken var paa 62 Td. Ld. og skulde efter den senere Indberetning, omtalt ovenfor, dyrkes sammen med Møllemarken. Et stort Antal Vænger og Skovhaver med lidt Pløjeland laa i Skoven ved Hestehaven og den Skov, som skilte Slettensmark og Troldsmark fra Langet Byes Jorder, f. Eks. Stolpeholt, Egehaven og Beskerud. Deres Arealer er regnet med under de Marker, de dyrkedes sammen med. Agerfordelingen var uregelmæssig; Bønderne kunde have op til en halv Snes sammenhængende Agre, men alle Gaardene havde dog Jord i alle Byens Marker. Dertil kommer saa et vist Fællesskab med de omliggende Byer; det er allerede nævnt, at Østofte-Bønder havde Jord i Langet Østermark. Flere af dem havde ogsaa Agre i Sørup Bys Marker eller i Paarup Vænger og navnlig i de 3 Marker, som hørte til Havlykke og Nørreballe, f. Eks. havde den største af Gaardene i Østofte knapt 40 Td. Ld. bestaaende af 143 Agre, der laa

paa 76 forskellige Steder, de fleste af dem rundt omkring i Østofte Marker, men nogle af dem i Sørup og Paarup og adskillige rundt om i Nørreballe-Jorden, bl. a. helt oppe ved Vriet.

I 1680-erne var der 23 Gaarde i Østofte, hvoraf de største var paa over 30 Td. Ld. og de mindste paa ca. 10. Desuden hørte der lidt Jord til Kapellanboligen og Degneboligen. 13 af Gaardene hørte til Maribo Kloster; af disse laa 2 til Kirken, som ogsaa ejedes af Klosteret. Dette var bl. a. Tilfældet med den ovenfor omtalte Gaard, der havde meget Jord i Nabobyerne. 2 andre Gaarde hørte til Præstegaarden. Fæsterne af disse Gaarde kaldtes Kirke-tjenere, og Gaardene kaldtes „Kirkegaard“ og svarede Landgilde til Kirken og Præsten. 7 Gaarde hørte til Halsted Kloster, og 2 ejedes af Havlykkegaard. Endelig var der Præstegaarden, der matrikuleredes under Østofte, men kun havde lidt Jord i Møllemarken og Slettensmark. Dens meste Jord laa forskellige Steder i Nørreballe-Markerne, 4 Td. Ld. laa i Paarup Vænger og 4 Td. Ld. i en Rydning, der kaldtes Sibberud og laa i Skoven Vest for Sørup Markerne (jvf. Side 375). Hele Østofte kom som Sognets øvrige Byer, undtagen Langet, under Aarsmarke, det senere Knuthenborg, og Bønderne fra denne By kom til at gøre Hoveri paa Vaarskov.

Koldinggaarden laa i en Rydning paa et Par og tyve Td. Ld. helt omgivet af Skov. Jorden var delt i 4 Marker, som kaldtes Østermark, Vestertoft, Nørretoft og Gnærød (eller Knærød), kun Østermark, der var den største, var delt i Skifter. Gaarden var i 1680-erne Fæstegaard under Maribo Kloster, senere under Øllingsø.

Paarup er en Udflytterby eller „Torp“ fra Østofte og har Navn efter den Mand, som først tog Jord her. Hans Navn er ogsaa bevaret i Navnet paa en af de gamle Marker, Paamarken, der laa paa Banken Nord for Byen og antagelig er Byens ældste dyrkede Jord. Et andet olddansk Mandsnavn, Toste, er bevaret i Marknavnet Tosterud, d. v. s. Tostes Rydning; denne Mark var skilt fra Paa-

marken ved den store Mose, Karsemosen, som fra Paarup By strækker sig i nordøstlig Retning op i Skoven. Sædskiftet i Paarup var 3-aarigt, og Jorden bestod foruden af disse 2 lidt større Marker af et Antal smaa Vænger. Skaanshavemarken f. Eks., som Haugner angiver som Mark³⁾, var ikke en Mark i sædvanlig Forstand, da den kun havde 35 Agre, og kun 2 Gaarde havde Part i den, men Munkevænge, Melvang el. Mellemvang og 17 andre Vænger var besaaede med samme Kornsort som den, og tilsammen har de udgjort den tredie Mark. De maa antagelig have ligget Syd for Byen. Flere af dem tilhørte Nørreballe-Mænd. Andre Vænger dyrkedes sammen med en af de andre Marker, f. Eks. blev Hjelmvænge, der laa Vest for Byen, og hvori Nørreballe-Mændene havde Tofter, dyrket sammen med Paamarken. Den af Haugner under Paarup anførte Hellingegaards³⁾ Mark findes ikke omtalt i Matriklen. Agerfordelingen var ganske uregelmæssig som i Østofte, kun en af Bønderne var Lodtager i alle Markerne, men de havde alle Jord udenfor de egentlige Paarup-Marker. Paarup havde 8 Gaarde, hvoraf de 4 var paa godt 30 Td. Ld. og de andre paa ca. 20. De 2 største, gl. Matr. Nr. 1 og 3, var efter den Tids Forhold store Bøndergaarde, paa hver 33 Td. Ld. og over 10 Td. Hartkorn hver. De havde saa godt som altid deres Agre ved Siden af hinanden og var maaske den delte Adelsgaard, som skal have ligget i Byen. Bønderne var Fæstere under Maribo Kloster og kom i 1686 under Aarsmarke; men ogsaa under Knuthenborg gjorde Paarup-Mændene Hoveri paa Maribo Ladegaard, undtagen een, der gik paa Vaarskov.

Nørreballe-Havlykke Fællesmarker. Mellem Nørreballe, Sørup, Havlykke og Paarup laa 3 store Fællesmarker, der fra Nørreballe strakte sig vifteformigt mod Nord, og som 5 Byer havde Part i. Den østligste kaldtes Vrietsmarken og strakte sig fra Nørreballe og Paarup op til Vriets Mose ved Vaarskov. Den omfattede det Højdedrag, som Bandholm-Vejen fulgte, og var paa godt 150 Td. Ld. med 22 Agerskifter og over 600 Agre. Et af Skif-

terne kaldtes Mølleagreene, og paa det stod Paarup Mølle. Paarup-Mændene var Lodtagere med 45 Td. Ld., Nørreballe-Mændene med 30, Havlykke-Mændene med 57, Østofte-Mændene med 19 og Sørup-Mændene med 1½, men intet Agerskift tilhørte een bestemt By, deres Agre var blandede mellem hinanden, selvom Havlykkeagreene var i Flertal i de nordligste Skifter og Nørreballes eller Paarups i de sydlige.

Vest for Vrietsmarken laa Mellemmarken, som naaede fra Nørreballe By op Øst for Havlykke By til Havlykkegaards Jord. Med sin sydlige Del laa den paa samme Højdedrag som Vrietsmarken, men op mod Havlykke dannedes den af et langt Højdedrag mellem Moser. Ad denne lange Banke gik den gamle Vej fra Havlykke, og den er sikkert et gammelt Bosættelsesomraade; Matrikulkortet viser nemlig en Række nu forsvundne Kæmpehøje paa Strækningen fra Havlykke Skole til Syd for Nørreballe Fattiggaard. I Havlykke By skal have ligget en Kæmpehøj⁴⁾, og den samme Banke fortsætter nordpaa over Havlykkegaards Jord op i Skoven Rørmarken. Her ligger endnu 10 Høje, og der er Spor af mindst 6 til. I denne Mark, som var paa over 130 Td. Ld., havde Paarup kun ganske faa Agre; de fleste tilhørte Havlykke-Mændene, der havde hele Agerskifter for sig selv, men dog ogsaa havde deres Agre blandet mellem Nørreballe-Mændenes i Skifterne ved Nørreballe. 6 Sørup-Mænd var Lodtagere med 3—4 Td. Ld. og Østofte-Mændene havde ikke stort mere. Derimod havde Fuglebækgaardene en halv Snes Td. liggende i 4 af Markens 12 Skifter.

Den tredie og største af disse Fællesmarker hed Fuglebækmarken. Den var paa over 190 Td. Ld. og laa Vest for Mellemmarken adskilt fra denne ved lange Mosestrækninger; det var en meget lang Mark, idet et Agerskift gik tværs over Landevejen mellem Nørreballe og Sørup, og herfra strakte den sig Nord paa over Fuglebæk op Vest for Havlykke By. Agerskiftenavnene Graaruds Agre og Okiermose Agerskift samt Engen Okier Mose viser, hvor langt den naaede mod Nord. Graarud laa

nemlig, hvor nu Havlykke By, Havlykkegaard og Skoven Rørmarken grænser til hinanden, og „Okkermosen“ er endnu Navnet paa en Mose lige indenfor i Skoven. Marken har været godt 3 km lang. Ogsaa i denne Mark var Havlykke største Lodtager med over 100 Td. Ld., derpaa fulgte Nørreballe, Fuglebæk, Sørup og Østofte, ligesom et Par Paarup-Mænd havde nogle faa Agre. I de fleste større Skifter var deres Agre blandet mellem hinanden, men til Marken hørte 20 Vænger og Indtægter i Skovene rundt om, hvor en Gaard kunde have indtil en halv Snæs Agre samlet.

Nørreballe havde 7 Gaarde, ingen over 30 Td. Ld. De 4 hørte i 1680'erne til Maribo Kloster, og den ene af disse hørte til Kirken. De tre andre hørte under Halsted Kloster. Ogsaa 6 af Nørreballe-Bønderne kom under Knuthenborg og blev da hoveriagtige til Havlykkegaard, men en af dem forblev under Kronen og hørte under Baadesgaards Gods.

Havlykke var en betydelig større By paa 17 Gaarde, men kun et Par havde lidt over 20 Td. Ld., de andre mellem 10 og 20. Præsten Jacob Jacobsen siger i 1624, at i Begyndelsen var denne By den bedste i Sognet, men nu blandt de ringeste, da 5 store Gaarde var nedbrudt og Jorden lagt under Havlykkegaard⁶). De resterende Gaarde var alle Fæstere under Havlykkegaard og vedblev naturligtvis at gøre Hoveri der, ogsaa efter at Havlykkegaard kom under Knuthenborg, blot fik de efterhaanden Hjælp af alle de omliggende Byer, der tidligere var Klostergoods.

Fuglebæk er nu Navnet paa en Gaard, men var oprindeligt Navnet paa en lille By med 3 Gaarde, der hørte under Maribo Kloster. De to forsvandt dog inden 1700, og den tiloversblevne kom under Knuthenborg. Fuglebæk-Manden gjorde da Hoveri paa Havlykkegaard.

Sørup er en Torp eller Udflytterby, antagelig fra Østofte. Et langt Moseterræn strækker sig fra Taageruds-

gaarden Syd paa til den nu udtørrede Sørup Sø og videre gennem Østofte Tørvemose. Lige Syd for Søen havde Mosen sit smalleste Sted, og her gik Vejen over vestpaa. Det er da rimeligvis Vadestedet, der har bestemt Byens Beliggenhed; den gamle Landevej gik gennem Sørup By, og Byens Gade i øst-vestlig Retning viser endnu, hvor den gik. Byen havde 4 Marker, som imidlertid ikke dækkede al den Jord, Sørup nu omfatter. I Syd er taget fra Østofte Marker og i Nordøst fra Fuglebæksmarken. Navnene Nørremark, Østermark og Søndermark forklarer Beliggenheden. De var ikke ved naturlige Grænser skilt fra de tilstødende Byers Marker eller fra hinanden. Paa den anden Side Søen og Moserne laa derimod Vestensøs Mark (skrevet Vester Sysse Mark) og Gammelrud. Gammelrud stødte op til Østofte Slettemark. Ligesom de andre Byer havde Sørup udenfor sine Marker et Bælte af indhegnede Skovrydninger, kaldet Rudder, Vænger eller Haver. Disse laa hovedsagelig i Skoven Vest for Vestensøs Mark: Kysevænge, Massehave, Klavsens større Rud, Kyserud, Rønnerud, Nye Rud, Møllerud og flere. Mens de andre Byers „Rudder“ er blevet Agerland, er Sørups imidlertid blevet Skov igen, men Skoven kaldes endnu Sørup Roder eller Vesterroder. Det dyrkede Areal var 306 Td. Land.

Agerfordelingen var ogsaa i denne By uregelmæssig. Der var 20 Gaarde, men kun et Par af dem havde over 20 Td. Ld. Flere havde under 10. Nogle af Gaardene hørte til Maribo Kloster, og af disse svarede een Landgilde til Hillested Kirke. Andre hørte til Halsted Kloster, og et Par til Havlykkegaard. I Løbet af 1690'erne kom de under Aarsmarke, og Sørup-Mændene blev Hovbønder til Havlykkegaard.

Taagerudsgaarden. I Skoven norden for Sørup „Rudder“ laa Sibberud, en Skovhave med en Rydning paa 4 Td. Ld., som hørte til Østofte Præstegaard, og hvis Navn endnu er bevaret for den Del af Skoven. Østofte-Præsten Jacob Jacobsen fortæller 1624, at Ruddet hed

saadan, fordi en adelig Jomfru, Sibille, havde skænket det til Præstegaarden⁶). Det har imidlertid som en Mængde andre Rydninger Navn efter den Mand, der tog Land her: Sippe, Sibbe eller Sebbe er et gammelt Mandsnavn. Der boede f. Eks. i 1610 en Mand i Stokkemarke, som hed Sebbe Skomager⁷). Norden for Sibberud laa en anden Rydning, som maa være meget gammel, da der ogsaa i dens Navn er bevaret et olddansk Mandsnavn. Det var „Tokerud“, men denne Rydning blev bebygget og udvidet til en Gaard, Taagerudsgaarden. Dens Areal var i 1682 knapt 30 Td, Ld. fordelt i 4 Marker, der kaldtes Bjergetmark, som var den sydligste, Søndermark, der vist laa mellem Gaarden og Bjerget Mark, Nørremark, som laa lige Nord for Gaarden, og endelig Duerod, der var delt i 2 Skifter, Holmen og Kasseholt. Desuden var der en Rydning, der kaldtes Nørre Indtægt, hvori nogle Agre kaldtes Korsvejens Agre. Denne Indtægt maatte opgives som Pløjeland, fordi Jorden var sur, og Træerne hindrede Væksten; men Korslykkegaard Nord for Taagerudsgaarden har sikkert sit Navn fra den gamle Indtægt. Taagerudsgaarden hørte til Stokkemarke Kirke, og kom sammen med denne under Knuthenborg. Taageruds-Manden gjorde da Hoveri først paa Knuthenlund, senere paa Havlykkegaard.

Ifølge Hoveriforeningen for Havlykkegaard havde Taagerudsgaarden i 1792 kun 18 Td. Ld. dyrket Jord i tre Marker og kunde aarligt høste 28 Tdr. Vintersæd, 20 Tdr. Vaarsæd og 14 Tdr. Ærter. Dens Hartkorn var godt 8 Tdr. Ager og 4 Tdr. Skov. I 1830'erne udvidedes den med godt 6 Tdr. Hartkorn fra Sørup.

Havlykkegaard. Den nordlige Del af Østofte Sogn var skilt fra den øvrige Del ved store Moser. Fra Aaen i Merritskov og Vriet Syd for Vaarskov strækker sig en stor Mose, Stangmosen, op til Havlykkegaard og videre som en smal, dyb Lavning helt op til Rørmosen ved Reersnæs—Kældernæs-Vejen. Havlykkegaard er uden Tvivl bygget ved et gammelt Vadested over denne Mose,

som forøvrigt i 1680'erne dannede en Sø ved Gaarden. Et endnu ældre Vadested kan dog konstateres længere Nord paa ved Hjælp af Kæmpehøjene. Gaardens Jorder var hovedsagelig en Fortsættelse af det lange Højdedrag, som Mellemmarken og Havlykke By laa paa; det gamle Skel til Reersnæs gik langs med den ovenfor omtalte Lavning fra Havlykkegaard til Rørmosen, mens det nuværende Skel krydser Lavningen.

Jorderne blev drevet efter Trevangsbruget, og Markernes Navne var: Rørmosemarken, der var den nordligste og har givet Navn til Skoven, Rørmarken. I denne Skov finder man endnu Spor af de gamle Agre. Den var paa ca. 30 Td. Ld. og delt i 10 Agerskifter, hvoraf flere laa „imellem Skov“. Uglevængemarken laa Nord for Stangmosen og har givet Navn til Skoven Uglevænget. Den var paa 25 Td. Ld. og en Del laa meget sidt og i Skoven. Nye Mark var den største, nemlig paa godt 40 Td. Ld., og det oplyses, at „Stangmosen ligger mellem Nye Mark og Uglevænge Marken“. I 1792 kaldtes den Møllemarken efter Havlykke Mølle og har ligget mellem Havlykkegaard og Havlykke By. Det var Gaardens bedste Jord, og Navnet er mærkeligt, da „Nye Mark“ er plejer at betegne forholdsvis sent opdyrket Land. Forklaringen er rimeligvis, at det er den Jord, som blev taget fra Havlykke By. Til disse Marker kom et Par Vænger, saaledes at det dyrkede Areal naaede op paa 100 Td. Ld. I 1771 opgives det dyrkede Areal til 152 Td. Ld., men da havde Gaarden ogsaa faaet 38 Hovbønder og 27 Husmænd til at dyrke Markerne.

Vaarskov er opstaaet som en Rydning i Overdrevet. Forstavelsen Vor-, der findes i flere Stednavne, er det samme som Ore-, der findes i Oreby, Ganløse Ore o. fl. og betyder Overdrev. Endnu 1682 hedder det om Gaarden, at Hartkornsansættelsen 15 Td. er for høj, da „Jorden er svigagtig formedelst alt Tilliggende er Skovjord“⁸⁾. Til Gaarden hørte 58 Td. Ld. fordelt i 3 Marker: Knuppestentemark, Østermark og Langager Mark. Hver

Mark var delt i 4 eller 5 Skifter, og om de fleste hedder det, at de „ligger i Skoven“ eller „under Skov, saa at Træerne hindrer Væksten“. Det ene Skift i Langagers Mark hed Kirkemark Skift og havde 18 Agre, hvoraf imidlertid kun Nr. 7—9 og 15—18 dyrkedes af Vaarskov, Resten af Bønder fra Havlykke, Paarup og Nørreballe. Gaarden var i gammel Tid Fæstegaard under Maribo Kloster og kom i 1685 sammen med Bandholm under Aarsmarke. Under Knuthenborg blev den Hovedgaard, som dreves ved Hovbønder, nemlig Bønderne fra Østoft By.

Bandholm. Ogsaa i Bandholm herskede Trevangsbrugget. Nørremark eller Strandmarken var paa ca. 100 Td. Ld. og omtrent dobbelt saa stor som hver af de andre. Den var delt i 13 Skifter og har naaet fra Svanevigen om til Hundsa. De to andre Marker var Søndermark og Vestermark. Skellet mellem dem laa i Nærheden af den nuværende Vej til Østoft. Det sydligste Skift i Vestermark kaldtes Koholt Agrene og var „ond Havrejord, der ligger i Skoven“. Til Vestermark regnede Bandholmerne ogsaa Nyrud, der laa ved Aaen i Skoven Syd for Søndermark. Bandholm By talte 12 Gaarde hver paa godt 15 Td. Ld. De har ligget paa begge Sider af Gaden fra Alderdomshjemmet ned til Baneoverskæringen, dog saaledes at Gaden gik sønden om den nuværende Dyrslægegaard.

Agrene var fordelt temmelig uregelmæssigt mellem Gaardene, selvom der synes at være Spor af et Solskifte. Forholdet kompliceres noget ved Fællesskabet med *Bandholmgaarden*, der laa, hvor nu Knuthenborg Slot ligger. Den var paa 34 Td. Ld., hvoraf de 12 laa samlede ved Gaarden, medens Resten var spredt paa 19 forskellige Steder i alle Bandholmsmarkerne. Til Bandholmsgaarden hørte Røde Mølle Vænge, ved Aaen omtrent hvor den løber under Skibevejen. Baade Bandholms Bønder og Bandholmsgaarden hørte fra gammel Tid under Maribo Kloster, men allerede 1623 blev Bandholmsgaarden

købt af Aarsmarke, og i 1685 kom ogsaa Byen under dette Gods. Som Fæstebønder under Knuthenborg maatte de 7 af dem gøre Hoveri paa Bandholmsgaarden og de 3 paa Knuthenborg Avlsgaard.

Reersnæs havde sin Jord omsluttet af naturlige Grænser. Vestgrænsen mod Stokkemarke Sogn udgjordes af side Skovstrækninger samt de to Moser Maglemosen og Rørmosen, der nu afvandes af det Hovedvandløb, der danner Sogneskillet. Mellem de to Moser ligger et Højdedrag, som den gamle Vej til Blans fulgte. Nu gaar Landevejen sydligere udover Rørmosen. Skillet mod Havlykkegaard er omtalt under denne Gaard. Mod Bandholm udgjordes Skillet af de Lavninger, som løber mellem Bandholm Skole og Reersnæs gamle Skole ned til Uglevæng, saaledes at Svanevigbanken hørte til Reersnæs.

Byen havde 5 Marker, men Sædskiftet var 4-aarigt. Norden for Byen laa Maglemosemarken mod Vest og Øjestensmarken mod Øst. Østermark laa langs Skillet til Bandholm, og i denne Mark laa bl. a. Agrene ved Lerbjerget, d.v.s. Banken ved Reersnæs Mølle, deraf Navnet Lerbjerggaard. Sønden Byen laa endelig Nye Mark og Skrie Mark (= Skrigemark? — Markbogen har: Schrie March), der dyrkedes under eet (Ikke som Haugner skriver: Nymark *eller* Schriefermark)⁹). I 1797 omtales Marken som Skreiidemark. Nye Mark stødte op til Østermark, og Skrie Mark maa have naaet op til Rørmosen, da det sidste Agerskift kaldtes Rørmose Agerskift. Adskillige Agerskifter har Navne, der tydeligt fortæller, at de er opstaaet ved Skovrydning. Det gælder en hel Række i Maglemosemarken som Ebberud, Lutzerud, Bjerrerud, Lærud og norden i Øjestensmarken Gammelrud, Langerud, Hyldestubbe Agre og Siellestubbe Agre. Flere af disse beskrives udtrykkelig som „ond Havrejord, der ligger i Skoven“. Et Par af dem kunde kun dyrkes et Par Aar i Træk og maatte saa hvile i 6 Aar. I samme Mark findes nogle Skifter, hvis Navne ender paa -tofter: Bugstofferne, Kopperetofferne og Tygestoffer. Toftejor-

den plejer ellers at være den bedste Jord nærmest Byen, men disse Skifter maa ligesom Ruderne være Skovrydninger, da det udtrykkelig siges, at „Bugstofferne ligger i Skoven“ og „Kopperetofferne ligger i Skoven ved Stranden“. Det Skift, som i 1682 kaldtes Gammelrud, kaldes ved Udskiftningen i 1803 Gammeltoft. Det var en dyrket Plet paa Bankerne ved Stranden, og Navnet overførtes paa den Gaard, som nu kaldes Reersnæsgaard eller Nakkegaarden.

Reersnæsjorden var solskiftet, men dog ikke saa regelmæssigt som Erikstrup, idet Agerskifternes Størrelse ikke var tilpasset efter Gaardenes Antal. Der var 23 Gaarde, men den ene, den østligste, var en Dobbeltgaard, der havde baade den første og den 24. Ager i de Skifter, hvor der var flere end 23 Agre. De Agerskifter, der var sene Skovrydninger, havde som Regel netop 24 Agre. Flere Skifter var betydelig større, f. Eks. havde Rørmose Agerskift 71 Agre, og Gaardene havde da hver 3 Agre, men paa 3 forskellige Steder i Skiftet. Dobbeltgaarden havde dog 5 Agre. Man træffer ikke her det Fænomen som i Ovensognet, hvor en Gaard kunde have eet eller flere Vænger for sig selv.

Kort Tid efter Matrikuleringen 1682 besluttede Reersnæs at indføre Trevangsbruget, idet Maglemosemark og Østermark blev slaaet sammen¹⁰). Men i 1760 gik de tilbage til det 4-aarige Sædskiye¹¹).

Gaardene var omtrent lige store, 17—18 Td. Ld., og ansat ens i Landgilde til Herskabet. Bønderne var Fæstere under Maribo Kloster og altsaa hoveripligtige til Ladegaarden. I 1697 kom de under Aarsmarke, og 100 Aar senere ser vi, at de 5 vestlige Gaarde (d.v.s. nuværende Matr. Nr. 5, 6 a, 14 a, 1 a og en nu nedlagt) gjorde Hoveri til Havlykkegaard, Resten til Bandholmsgaarden. Gaardenes Antal var da kun 17. Ved Udskiftningen i 1803 sank Gaardenes Antal til 15, idet Byen maatte afstaa 92 Td. Ld. af Østermarken til Bandholm.

Reersnæs grænsede ikke som Sognets øvrige Byer op til de store Overdrevsbælter, hvoraf de nuværende

Skove, Merritsskov og Christianssædeskovene er Rester. Men Reersnæs-Mændene havde i gammel Tid Ret til at lade deres Kvæg græsse paa Merritskov, hvor ogsaa Bandholm, Paarup, Vaarskov, Maglemer og Grimstrup havde fælles Græsgang. Ligeledes laa Vriet ved Vaarskov som Fællesgræsning for Bandholm, Reersnæs, Nørreballe, Vaarskov og Havlykkegaard, indtil Reersnæs-Mændene i 1636 blev forment Adgang. Fra Meritskov blev de fortrængt før 1682¹²⁾, og efter den Tid var de henvist til den Skov, der fandtes nordligst i Bymarkerne.

Stokkemark Sogn.

Medens der i Østoft-Bandholm Sogn kun var to solskiftede Byer, fandtes der i Stokkemark Sogn kun een By, hvor Solskiftet ikke var indført, nemlig Stokkemark By, og man finder i dette Sogn kun meget svage Spor af Markfællesskab mellem flere Byer.

I *Blans* herskede Trevangsbruget. De tre Markers Navne var Vestermark, Søndermark og Maglemosemark, denne sidste laa paa Højdedragene Øst og Syd for den Lavning, der skyder sig ind i Landet fra Blansvig, og stødte op til Maglemosen, der er omtalt under Reersnæs. Et Par af Agerskifterne havde Navne, der fortæller, at der paa den Tid laa Stendysser (Stenstuer Skift og Store Stenstue Skift). To andre Skifter viser, at Marken naaede helt ud til Stranden, hvor der nu er Skov, idet de havde Navn efter de to Næs, der ligger Øst for Blans Vig, Hindernæs og Alkenæs. Navnet Bierre Agerskift og Koberre Toft minder om Navne i Reersnæs Maglemosemark. Det dyrkede Areal omfattede kun ca. 380 Td. Ld., da den sydlige Del af Blans Bys Omraade, d.v.s. det meste af Jorden Syd for Hovedvandløbet laa hen som Overdrev, den blev først opdyrket efter 1816. Jorden var fordelt paa 14 Gaarde, der som Regel havde hver en Ager liggende i en bestemt Rækkefølge i Skifterne. Flere af Gaardene var kun Halvgaarde, men disse havde alligevel

lige saa mange Agre som Helgaardene, men de var saa kun halvt saa brede.

Stokkenæsgaarden laa yderst ved Færgestedet. Den staar i de gamle Jordebøger altid opført under Stokkemarke By og ikke under Blans. Den laa heller ikke i Jordfællesskab med Blans, men havde sine egne 4 Marker paa ialt 49 Td. Ld. (Østermark, Mellemmarken, Maagelundsmark og Holtenmark), hvoraf i hvert Fald de 3 sidste laa paa den høje Grusaas mellem Blans Vig og Kællevigen, hvis yderste Ende kaldes Blanshoved, og som strækker sig helt op til Stokkemarke og Tjenemarke. Ad denne Aas gik den gamle Vej til Kældernæs og videre ind i Landet. I 1703, da Slægten Lund kom til Stokkenæs blev Gaarden delt i to¹³).

Kældernæs havde næsten al sin Agerjord liggende Nord og Vest for Byen (ialt 316 Tdl.), da den Jord, der nu kaldes Kældernæs Skov, dengang var Overdrev. Sædskiftet var 4-aarigt, og Markerne hed Næsemark, Nørremark, Lille Vestermark og Store Vestermark. Kældernæs-jorden var fordelt mellem Gaardene paa en ejendommelig Maade, idet de fleste Agerskifter havde 11 Agre fordelt paa 11 Gaarde, altid i samme Rækkefølge. Nogle af Agrene var kun halvt saa brede som de andre, da de tilhørte Halvgaarde. Men foruden disse 11 sandsynligvis solskiftede Gaarde, var der 10 andre Gaarde i Byen, hvoraf nogle ganske vist var meget smaa, og de havde deres Agre liggende uregelmæssigt fordelt i Skifter, som de solskiftede ingen Lod havde i. Nogle af disse Skifter ser ud til at have været Rydninger ovre ved Ugleholtskoven. Et stort Skift paa 20 Td. Ld., der hed Omhegningen, tilhørte helt dem, og desuden brugte de 30 Td. Ld. i Stokkemarke Maglemark, der laa lige Syd for Kældernæs-jorden.

Saltvig Vest for Kældernæs havde ligeledes 4-aarigt Sædskifte og var en regelmæssigt solskiftet By. Ifølge Matriklen bestod Byen af 9 Helgaarde og 2 Halvgaarde, men Agerskifterne var ligeligt fordelt paa 10 Helgaarde. Det var efter den Tids Forhold store Gaarde paa godt 27 Td. Ld. hver.

De 4 Marker hed Toftemark, der laa Nord for Byen langs Kældernæs-jorden; et Skift i denne Mark kaldtes Kapelagerskift og har ligget ved det gamle Kapel ved Stranden. Snedemark laa Vest for Toftemarken. Jordsmark laa paa begge Sider af den nuværende Landevej og Vestermark Syd for langs Kældernæs Vestermark.

Stokkemarke dyrkede sin Jord i et 5-aarigt Skifte i følgende Orden: Vintersæd, Vaarsæd, Bælgrugt, Vaarsæd, Græs. Jorden, der var ret vidtspreddt, var delt i 6 Marker, hvoraf de to dyrkedes under eet. Paa den under Stokkenæs omtalte lange Aas mellem Blanshoved og Stokkemarke havde Byen to Marker, yderst ved Kældernæs-Jorden laa Maglemark og nærmest Byen Aatofte Mark. Dette lange Højdedrag med den lette Jord mellem de store Moser er et gammelt Bosættelsesomraade, hvor der tidligere fandtes mange Kæmpehøje. Agerskiftenavne som Stenhøjs Skift, Højstens Bol, Stenstue Skift, viser, at disse Skifter har ligget i Nærheden af Højgrupper. De to Marker var delt i 32 Agerskifter, hvortil der ofte knyttede sig ejendommelige Navne som Hønsespjælds Skift, Kringelborgs Skift, Suleurternes Skift, Skrukkebols Skift, Tammetange o. s. v. I et stort Skift paa 71 Agre, der kaldtes Stokkeleds Urterne, gik man endog saa vidt, at man gav særlige Navne til nogle af Agrene. De 6 første kaldtes Blans Baals Agre, (nok = Blans Bol), de to næste Stokkeleds Stampeagre, de tre næste Tøndespuns Agre, de 4 næste Plovskærs Agre; Agrene Nr. 54—60 kaldtes Jomfrubol. I Diesagerskift hed den sidste Ager Naalehuset. Syd for Byen laa Lillevang paa Terrænet omkring Tjenemarkevejen mellem Brandsmosen og de lave Jorder ved Hestehaven. Hertil hørte en lille Rydning Truneholt langt inde i Overdrevet Øst for Hestehaven, som senere gav Navn til en Udflyttergaard. Paa Banken Vest for Brandsmosen og Surholt Mose laa Vestermark og Nørremark klemte inde mellem disse Moser og Tranemosen. Østermark, endelig, laa Øst for Tørvemosen, der kaldtes Lungemosen. Den saedes sammen med Vestermark. Flere af Gaardene havde ogsaa Jord i nogle Vænger. Det

store Overdrev, Stokkemark østre Skov, begyndte straks ved den østlige Ende af Byen og naaede over til Sørupmarkerne og Havlykkegaardsmarkerne. Østermarken, Truneholt, Taagerudsgaarden og Sibberud laa som smaa dyrkede Pletter inde i dette store udyrkede Omraade.

I Modsætning til Sognets andre Byer havde Stokkemark en uregelmæssig Agerfordeling. Alle Gaardene var dog Lodtagere i alle Markerne, men langt fra i alle Skifterne, da de færreste Skifter havde saa mange Agre, og Gaardene desuden undertiden havde flere sammenhængende Agre. De to sidste Gaarde i den gamle Matrikel nævnes altid for sig selv i de gamle Jordebøger som „Stokkemarkegaardene“. De var uden Tvivl opstaaet af en Gaard, som var delt, for de havde altid deres Agre ved Siden af hinanden og som Regel havde de flere sammenhængende Agre. Det maa i saa Fald have været en meget stor Gaard, da de var paa over 33 Td. Ld. og 10 Td. Hartkorn hver. I et Skift paa 43 Agre, der kaldtes Tofterne vesten Præstegaarden, havde de de 18 sidste Agre, og Bygningerne har da rimeligvis ligget nær ved Præstegaarden. Der var 33 Gaarde foruden, men de 5 var ganske smaa — nogle faa Td. Ld. — Resten gennemsnitlig paa en Snes Td.

Tjennemark Syd for Stokkemark laa klemt inde mellem Skove, der baade fra Syd og Nordvest næsten naaede ind til Byen. Agerjorden, som var paa ialt 240 Td. Ld., var delt i 4 Marker. Nørremark var kun en Fortsættelse af Stokkemark Lillevang. Østermark og Vestermark var begge omgivet af Skov paa de tre Sider. Den fjerde Mark hed Holten og laa paa den Banke, der strækker sig op mod Abed By, og som den gamle Vej imellem de to Byer fulgte. Det var en smal Mark mellem Brandsmosen og Skoven, og selve Marknavnet vidner om, at der ogsaa paa Banken har staaet Skov. Agerskiftenavne deri som Gammelrud og Rydelandene vidner om det samme. Det var „ond Havrejord i Skoven“; det samme gjaldt om Maglebøgevangen. Et Skift bar det pudsige Navn „Sue-

fingeren“. Tjennemarke talte 15 Gaarde, hvoraf de 12 var solskiftede, de 6 var kun Halvgaarde, der maatte nøjes med Agre, der var halvt saa brede som Helgaardenes. 3 Halvgaarde laa udenfor Solskiftet og havde deres Jord mere samlet, men det var gennemgaaende daarligere Jord, bl. a. et Par Rudder. Helgaardene var paa en Snes Td. Ld. og Halvgaardene fra 8—14 Td. Ld.

Løjet's to Gaarde laa for sig selv Syd for Tjennemarke, helt omgivet af Skov, og havde hver 4 Marker. Den ene var paa 25 Td. Ld., og dens Marker hed Smidsrud, Nørretoft, Egerud og Røddekær. De var paa ialt 80 Agre, men var ikke delt i Skifter. Den anden Gaard havde 24 Td. Ld. i Markerne Bjergemark, Nørremark og Egerud, Toften og Hætten med ialt 100 Agre. Paa flere af Markerne var der Træer, Sten, Buske og „Stune“.

Abed. Saa godt som al Abeds Agerjord laa Nord for Byen, mens de lave Jorder Syd for var Overdrev og for det meste skovklædt. Markerne kaldtes Østermark, Tofte-mark, Mellemmark med Indtægterne og Vestermark, hvortil hørte en Del Vænger. Det dyrkede Areal omfattede 187 Td. Ld. Byen havde 11 Gaarde. Den største var paa 21 og den mindste paa 14 Td. Ld., og de var solskiftede. Kun i Indtægterne og Vængerne havde de flere sammenhængende Agre. Forøvrigt havde de Gaarde, som havde Agre i Indtægterne, ingen i Vængerne og omvendt.

Kyllingegaarden Vest for Abed var allerede nedlagt i 1680-erne og al Jorden udlagt til Græsning, men den havde været paa 13 Td. Ld. i 4 Marker, Østermark, Bjerremark, Hauffmark (d. v. s. Havemark) og Tofte-mark, med Abed Skift, ialt 87 Agre.

Skovhusene, norden for Abed bestod af en Samling Gaarde, der ligesom Løjet-Gaardene og Kyllingegaarden laa udenfor Fællesskabet. Deres Arealer varierede fra 32 til 17 Td. Ld., som gerne var delt i 5 Marker ligesom i Stokkemark By, nogle af Gaardene havde saaledes 2 Bygmarker, mens andre havde 2 Udlægsmarker.

Ugleholtgaarden var oprindeligt 2 Gaarde, men den ene var i 1682 øde, og Jorden brugtes under den anden, saaledes at Landmaalerne ikke kunde finde Skel imellem dem. Deres samlede Areal var 25 Td. Ld. i 4 Marker. Haugner kalder fejlagtigt den øde Ugleholtgaard for Stoufsgaard¹⁴). Stoufsgaard var imidlertid Navnet paa Gaard Nr. 5 i Skovhuse, der ogsaa laa øde.

Brekorpe var en lille Landsby paa 5 Gaarde, der har ligget ca. $\frac{1}{2}$ km Sydøst for Knuthenlund. Til Byen hørte 87 Td. Ld., som var delt i 5 Marker, hvoraf den ene, Tangerne, var meget lille. Brekorpegaardene laa i Fællesskab og havde Agrene liggende i en bestemt Rækkefølge i Agerskifterne, som det var almindeligt i Sognet, men de var ikke ene om deres Jord, da Ugleholtgaarden havde Part i flere af Skifterne. Haugner nævner Marknavnene for alle Skovhusegaardene, Ugleholtgaarden og Brekorpe, men for Brekorpes Vedkommende har der indsneget sig nogle Misforstaaelser¹⁴). Byens Marker kaldtes Nørremark, Østermark, Højholt, Lammesnid og Tangerne. Svingelstykkerne, som Haugner kalder en Mark, var blot et Agerskift i Nørremarken, og Flyggerud, der ogsaa ifølge Haugner skal have været en Mark, var et Vænge, der oven i Købet tilhørte en Stokkemark-Mand. I 1729 blev hele Brekorpe By, Ugleholtgaarden og flere Skovhusegaarde nedlagt og Jorderne lagt under det nyoprettede Knuthenlund, og kun et Par af de gamle Navne findes paa Matrikelskortet over Knuthenlund, det er Højholt og Tangerne Sydvest for Gaarden.

Ørbygaarden var i ældre Tid 2 Gaarde, men i 1682 havde den ene længe været øde, og al Jorden brugtes til den anden. Der var ikke Skel imellem dem. Arealet omfattede 52 Td. Ld. fordelt i 4 Marker; Vestermark, Toften, Mellemmarken og Strandmarken.

Alle Stokkemark Sogns Bønder var i gammel Tid Fæstere under Halsted Kloster, men var indtil 1686 fri for

Markhoveri. Efter det Aar maatte de arbejde dels paa Halsted Kloster, dels paa Baadesgaard eller Søllestedgaard¹⁵). I 1720-erne kom den nordlige Del af Sognet med Stokkemark By under Knuthenborg, og disse Bønder blev hoveripligtige til det nyoprettede Knuthenlund. I 1771 var endogsaa Taagerudsgaarden i Østofte Sogn henlagt til dette Hovgods, som omfattede ikke mindre end 78 Bønder og 71 Husmænd. Gaardens Areal var da 200 Td. Ld. Stokkenæsgaardene ved Blans hørte ved denne Tid til Havlykkegaards Hovgods, men de blev senere lagt under Knuthenlund, idet de blev byttet med Taagerudsgaarden. Abed og Tjennemark kom ikke under Knuthenborg, men forblev under Søllestedgaard. Løjetgaardene kom under Øllingsø, ligesom den nærliggende Koldinggaard i Østofte Sogn.

Fællesskabet varede endnu i over 100 Aar efter den store Matrikulering i 1680-erne, men der skete dog enkelte Forandringer i de Aar, f. Eks. blev der i næsten alle Landsbyerne nedlagt flere Gaarde, hvis Jord blev fordelt paa de øvrige. Hovedgaardenes dyrkede Arealer udvidedes stærkt, medens derimod Landsbyernes snarere synes at være formindsket. Da de store Landboreformer begyndte, tog man ogsaa fat paa Forbedringer paa Knuthenborg Gods, hvorunder de fleste af de omtalte Landsbyer hørte. I Aarene 1778—82 lod Greven foretage en Reform af Fællesskabet. Den omtales som „Jorddelingen“¹⁶) og bestod i, at alt Markfællesskab mellem flere Byer ophævedes. Dette bevirkede, at de tre store Fællesmarker i Østofte Sogn (jvf. Side 372) deltes paa tværs, saa at Havlykke fik den nordlige Del, mens Paarup, Nørreballe og Sørup delte den sydlige. Samtidig blev Fuglebæksgaarden udskiftet for sig selv. Dernæst blev der foretaget en Nydeling af Jorden indenfor hver Landsby paa Godset, saaledes at Byjorden overalt blev delt i 4 Marker, og hver Bonde fik sin Jord samlet paa 3 eller 4 Steder i hver Mark. Paa Hovedgaardene samt i Bandholm By beholdt man dog Trevangsbruget, indtil Kobbeldbruget blev indført godt 20 Aar efter. Det var et Fremskridt at faa sin Jord

samlet paa 16 Steder i Stedet for paa f. Eks. 50. Samtidig blev alle Gaardene i samme Landsby gjort ens i Hartkorn.

Men det er absolut en Misforstaaelse, naar Haugner¹⁷⁾ kalder denne Reform for „de store Udskiftninger“ og derved henlægger disse til et meget tidligt Tidspunkt. Fællesskabet vedvarede ogsaa efter Jorddelingen omkring 1780, og ingen Gaarde flyttedes ud fra Landsbyerne. Bortset fra Hovedgaardene og et Par Skovfogedhuse og Markvogterhuse fandtes der ingen Bebyggelse udenfor Landsbyerne. Man var paa Knuthenborg tværtimod sent paa Færde med Udskiftningerne, idet først Grev Frederik Knuth, der overtog Godset i 1802, tog fat paa disse sammen med Landinspektør Egebeck, der var Forpagter paa Vaarskov. I 1803 udskiftedes de første Landsbyer paa Godset (Hunseby Sogn samt Reersnæs og Bandholm), og Aaret efter flyttedes de første Gaarde ud paa de udskiftede Lodder. De øvrige Landsbyer kom under Behandling i de følgende Aar, sidst Kældernæs og Blans, hvor Udskiftningen fandt Sted i Oktober 1815¹⁸⁾.

Kilder: Oplysningerne om Fællesskabet og Gaardenes Størrelse bygger paa Forarbejderne til Chr. V's Matrikel 1681—88 (Protokol Nr. 611, 612, 657, 658, 1738, 1740). — Oplysningerne om Markernes Beliggenhed er fra Matrikelskort, og Oplysningerne om Hoveriet fra: Generalhoverireglementer i Henhold til Forordning af 6/5 1759 og 6/4 1771 og Hoveriforeninger iflg. Placat af 24/6 1791.

1) Fællesskabet i Erikstrup er skildret udførligt i Aarbog 1943. — 2) Decisioner om Besværinger over Chr. V's Matrikel. — 3) C. C. Haugner: Maribo og Fejø Birker. Side 212, 214. — 4) 5) 6) T. Trojel: Gamle Efterretninger om Fuglse Herred. — 7) Halsted Klosters Ekstra Skattemandtal 1610. — 8) Akter fra Kommissionen af 28. Nov. 1682. — 9) Maribo og Fejø Birker Side 231. — 10) Decisioner om Besværinger over Chr. V's Matrikel. — 11) Bjerger og Søegaard: Danske Vider og Vedtægter III. — 12) Højesterets Dombog 1691 og Kommission af 28. Nov. 1682 B. — 13) Halsted Kloster Amtsregnskab 1703 og 04. — 14) Maribo og Fejø Birker 46, 47. — 15) Maribo og Fejø Birker 26, 29. — 16) Indberetninger til Rentekammeret om Forbedringer af Landvæsenet 1773—1809. — 17) Maribo og Fejø Birker S. 31, 168. — 18) Udskiftningsforretningerne.

Kalkmalerierne i Nr. Alslev Kirke.

Af *R. Berg.*

Kalkmalerierne i Nørre Alslev Kirke indtager en fremragende og interessant Plads i vor middelalderlige Kunsthistorie. Vi har her Lejlighed til at se Billeder fra tre forskellige Perioder: Apostelrækken, som findes i Koret, efter Indskriften malet 1301, Kristus med Apostlene paa Triumfvæggen, fremstillet et Par Menneskealdre senere og endelig „Dødedansen“ og Scener af Skabelseshistorien paa Skibets Vestmur, der sikkert ikke er ældre end fra Slutningen af det 15. Aarhundrede, og som efter hele Stilen at dømme skyldes den saakaldte „Elmelunde Mester“, der foruden i de møenske Kirker ogsaa har malet i Tingsted Kirke.

Medens de to førstnævnte Grupper, Korets og Triumfvæggens, hører til de bedste, vor middelalderlige Kunst har at opvise, staar Elmelunde Mesterens Dødedans langt tilbage i kunstnerisk Kvalitet. Dog ikke blot i den Henseende adskiller Grupperne sig fra hinanden, men navnlig derved, at de hver for sig fortæller os om to forskellige Livsopfattelser og to helt afvigende Syn paa Tilværelsen.

De ældste Billeder, der findes i Koret, er vel ikke første Rangs Kunst, men de er dog af betydelig Værdi. De er næppe udførte af nogen dansk Maler, men efter hele deres Stil at dømme af en rhinsk eller nordfransk, i hvert Fald er de stærkt paavirkede i hele deres Linjeføring af den nordfranske Højgotik og har bevaret hele dennes rolige og højtidsfulde Holdning, navnlig er Filipus, der ses til venstre paa Billedet, en saare skøn Skikkelse. Det let antydede Sving i denne og nogle af de andre

Figurers Holdning fortæller os om en indre Bevægelse, der ligesom vil løfte dem op mod en højere Sfære. Alvorlige og ujordiske, som de fremtræder for os, antyder de en Stræben bort fra denne Verden mod en højere og renere.

Apostelrækken i Nr. Alslev Kirkes Kor, malet 1301.

Netop herved bliver de et Udtryk for den høj-middelalderlige Theologis og Skolastiks Livsforklaring, den, som gik ud paa at opfatte Tilværelsen som en storslaaet Enhed, hvori hver enkelt Del havde sin bestemte Plads, alt efter den Rang, den indtog i den Skala, der begyndte med det mest ophøjede, det guddommelige selv, den højeste Idé, og samlede sig nedad gennem de forskellige Trin til de laveste Former, alle dog forenede i en stor Hymne, hvori hvert enkelt Led var en opadstigende Tone i den store Harmoni, der var Guds vidunderlige Værk.

Det var denne Helhed, Filosofien fandt sin spekulative Form for i Foreningen af Tro og Viden, og som i Læren om Kirkens Enhed, alle Menneskers Samliv i fælles Tro og fælles Virke, samt i den højgotiske Kirkebygning fik sine mest storslaaede Udtryk.

Der var hermed skabt et System, der saavel tanke-mæssigt som kunstnerisk var af en Idealitet, som næppe er set hverken før eller siden, men heller ikke kunde bestaa, da det skulde føres ud i Virkelighedens Verden.

Politisk gik det i Stykker med det universelle Pavedømmes og det tysk-romerske Kejserriges Fald overfor de nationale Staters Krav paa en Særtilværelse. Ingen af disse kunde eller vilde underkaste sig nogen af de store Magters Krav paa Enehærdedømme. Dybest set var det imidlertid Umuligheden af at bøje de enkelte Individualiteter ind under en Enhed, der ikke gav Plads for det personlige Følelsesliv. Under de to Stormagters, Pavedømmets og Kejsermagtens, indbyrdes Kamp for at være den førende, blev det aandelige og religiøse tilsidesat. Det kunde ikke udfolde sig med den Styrke og Inderlighed, som det inderste Hjerteliv i Mennesket krævede. Alle dets Idealer om Fromhed, Godhed og Hengivelse til det ene fornødne for at naa Foreningen med Gud gik til Grunde.

Det var Følelsen heraf, der fremkaldte det store Op-gør, som er kendtegnende for Sen-Middelalderens religiøse Liv, og som fremkaldte Skikkelser som Frans af Assisi med sit Fattigdoms og Inderligheds Ideal og Dante med sit Krav om en Hjertets Religion, der helt sigtede mod det høje og dermed en Trang til at frigøre Personlighedslivet for al udvortes Tryk og give det religiøs Frihed.

Men Kravet herom stillede ogsaa det enkelte Menneske ene. Det følte sig forladt af de store Magter, der skulde have ledet det til Enigheden, og overfor den følte det sig ringe og uden Kraft til at naa det højeste. Bevidstheden om Syndeskylden og Umuligheden af at kunne bestaa for Dommen paa den yderste Dag, fremkaldte en Modløshed og Mindreværdsfølelse, der førte Mennesket ud i Haabløshed og Opgivelse. Hertil kom desuden de Sorger, som affødtes af det politiske og sociale Liv med dets kolossale Ulighed mellem de enkelte Mennesker.

Tiden er opfyldt af en Frygt og Bæven, som man næppe nu kan forestille sig Omfanget af.

Det er denne Følelse, som faar sit Udtryk i Billedet paa Triumfvæggen i Nørre-Alslev Kirke. Den dømmende Kristus, tronende strengt og alvorligt paa Regnbuen med

Den dømmende Kristus og Apostlene, malet paa Triumfvæggen i Nr. Alslev Kirke.

Hævnens to Sværd udgaaende fra sin Mund. Maleriet har endnu noget af den franske Højgotiks rene Linier i sig, men tilhører afgjort en senere Tid end Korets Billeder. De enkelte Figurer er mere sammentrykte, og Linieføringen har ikke den samme Finhed og Enkelthed som disse. Der er dog endnu bevaret en vis Helhedsvirkning i dem og en rolig og værdig Holdning, der skiller dem stærkt fra Billedet paa Skibets Vestvæg, det, som forestiller „Dødedansen“.

I dette et godt Hundredaar yngre Billed ser vi, hvor langt Tanken om Død og Forkrænkelighed, denne Verdens Intethed og Elende, er naaet. Det ejendommelige ved denne og andre Dødedanse er imidlertid, at det i Forhold til tidligere Fremstillinger af Døden og Jordelivets Usselhed har optaget og videre udviklet Forestillin-

gerne om alles Lighed for Døden og deri ligesom har blandet en Slags Trøst over den Ulighed, der hersker blandt Menneskene i denne Verden. Her i Nørre-Alslev og i mange andre lignende Dødedanse-Billeder ser man nemlig alle Stænder repræsenteret begyndende med

„Dødedansen“ i Nr. Alslev Kirke.

Kongen og derefter fortsættende med Bispem, Adelsmanden og Bonden. Flere har der ikke været Plads til i Nørre-Alslev, men andre Steder er Rækken udvidet lige til det lille Barn i Vuggen.

Kunstnerisk set staar Nørre-Alslev Dødedansen langt tilbage. Maleren har ikke forstaaet at individualisere sine Skikkelser. De kendetegnes kun gennem Dragten, men skrider ellers alle uden Tegn paa nogen Deltagelse bort mod Døden. Heller ikke denne har Maleren evnet at give nogen afskrækkende Skikkelse, men kun at fremstille som en Slags hoppende Bajads uden nogen Alvor. Tendensen i dette Billede er imidlertid tydelig nok; det viser os, at de samme Forestillinger, som har hersket i andre europæiske Lande, ogsaa er naaet ind i Danmark. Der

er heller næppe Tvivl om, at der herhjemme, baade religiøst og socialt, har været Baggrund for dem.

Nu er Billedet i Nørre-Alslev ganske vist det eneste Billede, vi har af Dødedans i det nuværende Danmark, men det er jo ikke umuligt, at der har været andre. At Tanken om Død og Forkrænkelighed i hvert Fald har været ligesaa levende hos os som i andre Lande er givet, og vi kan se det af andre Billeder rundt om i vore Kirker.

Der er f. Eks. Kalkmalerierne af de tre Konger og de tre Dødnige i Tudse og Skibby Kirker, og Lykkehjulet i Tingsted paa Falster samt Udby og Birkerød Kirker begge paa Sjælland.

Det er den samme Tankegang, som raader, baade i de nævnte to Fremstillinger og i Dødedansen. Alle vil de skildre Menneskelivets Forgængelighed og opfordre til i Tide at tænke paa sin Sjæls Frelse.

At vi i dem staar overfor Vidnesbyrd om den store Vending i det religiøse Livs Historie, der sker med Op-løsningen af den middelalderlige katholske Kirkes Magt og Indflydelse paa det aandelige Liv, er der ingen Tvivl om. Troen paa dens Naademidlers Kraft var forsvunden og forankret i det enkelte Individets eget indre Hjerteliv. Men i dette er Angsten derfor ogsaa bleven saa meget større. Heller aldrig har Frygten for Helvedes Pine været mere levende, hvad man ser af de talrige Fremstillinger af Dommedag, der ogsaa findes i vore Kirker fra denne Tid.

Sandsynligvis har vi her Virkningerne af Tiggermunkenes, navnlig Franciskanernes Prædikener herhjemme. Thi netop disse sidstes Digtere, særlig en Thomas fra Celano og Jacopone da Todi er det, som mest levende har skildret os hele denne Afmagtsfølelse overfor den almægtige Død.

I et Digt af den sidste, der begynder: „Non tardate, o peccatori“ (tøv ikke, o Syndere) hedder det: „Der kommer Døden og dræber Ridderen ligesom Kvinderne og Junkerne; Brødre og Søstre synker til Jorde samt Præster og Lægfolk, grimme og skønne. Paa saa ilsomme

Fødder nærmer Døden sig, at ingen hører hans Komme. Det er umuligt at vige fra ham, til ingen Sider staar Flugten os aaben. Vi maa gaa Døden imøde. Alle løber vi mod ham, de lamme som de hurtige, Dag og Nat uden Hvile.

Lige nu saa I Mennesket, smykket, straalende, fuld af Hæder, med Hovedet løftet, stolt og dristig skride sin Vej, og allerede der ligger han foragtelig, hæsliq, død og haanet, og det forraadnede Kød gnaves af Orme.

Højt skal Døden prises, thi Enhver giver han Retfærdighed og gengælder det onde saavel som det gode, han har øvet. Den ene sender han til Helvede, den anden til Salighed.

Derfor lad fare den tomme Forfængelighed og gør Bod. Thi som Støvet henviftes i Luften, forgaar den jordiske Pragt for Døden.

Døden kommer og sender sine Pile efter sit Tykke, og alle maa aflægge Regnskab. Men den, der har levet vel, behøver ikke at frygte ham“.

Det er denne Stemning overfor Døden, der gav sig Udslag i de mange Billeder af Dødedanse, vi kender rundtom i Europa. De berømteste er de, der findes i Kirkegaarden „Campo Santo“ i Pisa, den tyske Maler Holbeins og det i Marie Kirken i Lübeck, almindelig omtalt som „Døden fra Lübeck“. Det er af disse, at Dødedansen i Nørre-Alslev er en Variation.

Dødedansen er, som man vil forstaa, Udtryk for en af de største aandelige Kriser, der har raadet i det europæiske Aandsliv, en Afmagtsforestilling, der dog ogsaa gav sig Udslag paa anden Maade, bl. a. i en stærk Kritik af den herskende Kirke og dens Præsteskab overfor det Pres, den øvede paa det enkelte Menneskes Samvittighed og Tænkefrihed; men hvad der navnlig fik Betydning for den fremtidige Udvikling var Vækkelsen af et inderligt personligt Kristenliv og Fremkaldelse af et Fromhedsliv, der i Dybde næppe er naet senere. Vi kender det bl. a. fra den tyske Mystik, der ogsaa fik stor Indflydelse herhjemme, hvad vi kan spore i vor middelalderlige Kirke-

kunst og Litteratur. Den fremkaldte saaledes Oversættelsen af Susos Guddommelige Visdomsbog og Thomas à Kempis' Kristi Efterfølgelse, hvilket sidste Værk næst efter Biblen hører til de hyppigst oversatte og oftest optrykte Bøger i Verden. Den kan læses med Udbytte den Dag i Dag.

„Dødedansen“ hører saaledes med i det Komplex af Forestillinger, som var en Følge af Frigørelsen af Personligheden. Kulturhistorisk er den interessant, fordi den viser os et af de Udslag, som det døende middelalderlige Aandsliv gav sig, men som tillige førte til Dannelsen af det, vi endnu for en stor Del lever paa. Dødedansen og andre samtidige billedlige Fremstillinger fortæller os om en Slægt, hvis indre Liv var splittet, uden Hold i Tilværelsen, fuld af Uro og Bekymring og uden Haab om en bedre Fremtid. Den havde set sine store Idealer gaa til Grunde. Derfor rummer dens Kunstværker en egen sorgfuld melankolsk Stemning, man har tabt Troen paa at kunne udrette noget i Livet og i Angst og Bæven indstillet sig paa, hvad der skulde ske efter Døden. Derfor fremtræder dens Menneskeskikkelser ofte som sænkede hen i en stille indre Drøm. Livet udadtil har man opgivet, højest giver det sig Udslag i Kritik og Spot, aldrig i Haab eller positiv Stræben. Men paa Bunden af sit Sjæleliv fandt det enkelte Menneske ind til sig selv og ud herfra skulde en efterfølgende Slægt skabe Renaissancen og Reformationen.

Ogsaa paa anden Maade end gennem selve Figurskildringen kommer denne Udvikling til Orde i Nørre-Alslev Kirkes Kalkmalerier, nemlig i den rent dekorative Udstyrelse.

Den Friserække, der løber ovenover og under Apostelfigurerne i Koret, er øverst en frisk og fri Frise af Planteslyng, den er interessant, fordi den illustrerer den Opløsning af den romanske Stils stive og bundne Dekoration, som Gotiken bringer med sig. Sammenligner man Friserne i Nørre-Alslev med dem, der er inspireret af den saakaldte Hjørnlunde Mester, og som bl. a. kan ses i

Alsted og Hagested Kirker, ser man, hvor der er kommen Liv og Fart i Tegningen, et Vidnesbyrd om, at man er ved at arbejde sig ud af det foregaaende Tidsrums Skematisering. Det samme gælder den underste Dyrefrise. De enkelte Dyreskikkelser samler sig angribende om et Menneskehoved, Symbol paa det ondes Kamp mod Menneskene, i og for sig ikke noget nyt Motiv, for saa vidt det ogsaa findes i romansk Kunst, men det er i Nørre-Alslev behandlet med virkelig kunstnerisk Bevægelse. Man ser, at man ikke længer lader sig nøje med det tidligere givne autoritære Skema, men at der er ved at bane sig en personlig Opfattelse Vej gennem Studiet af Naturen. Den er endnu en lille Smule bundet, men bagved aner man den Frigørelse af Følelseslivet, der fulgte med den religiøse Vækkelse i det 13. og følgende Aarhundreder. Sammenligner man nu Korets Dekoration med den, der findes over Dødedansen paa Vestvæggen, vil man se, hvor stærkt Udviklingen er naaet frem i Slutningen af det 15. Aarhundrede. Det Planteslyng, som Maleren her har henkastet, er blevet saa voldsomt, at det ikke som i Koret lader sig nøje med at indrammes i en Frise, men breder sig over Vægfladen og ind mellem Figurerne. Man mærker, at Maleren i Overensstemmelse med hele Tidens stærke aandelige Røre har trængt til at faa Udtryk for den Bevægelse, der rummes i hans Indre. Derfor i Figurerne føler man her Malerens Personlighed. Selvom Motivet i og for sig slet ikke er nyt, men gaar igen i utallige Variationer i de samtidige Kalkmalerier, saa føler man dog her, at Maleren selv har haft noget paa Hjerte. Gennem ham taler den nye Tid til os.

Den Hunseby Præst Jens Olufsen Ribber og hans Strid med Knud Urne til Aarsmarke.

Af Alfred Larsen.

I Wibergs Præstehistorie staar der om denne Præst kun følgende: 1605. Jens Olsen Ribber (fradømt Kaldet paa Herredagen i Antvorskov 1619, fordi han havde faaet det ved at fraskrive sig noget Jordegods).

Det er, som man siger, kun kort og godt, men Bemærkningen om Dommen vækker Lyst til at se lidt nærmere paa Manden og hans Liv.

Meget Vand er løbet i Stranden, siden Knud Urne og Jens Olufsen Ribber stredes om Præstegaardens Tilliggende, og mange Dokumenter er i samme Tidsrum desværre blevet tilintetgjort, herunder de ældste af Hunseby Kirkebøger. Men de faa Kilder, vi nu kan øse af, tegner for os Billedet af Jens Olufsen Ribber som en stejl og stridig Natur, hele sit Liv i Strid og Kævl med sine Omgivelser, og den ene Gang, hvor han *burde* have vundet sin Sag, bukkede han under for en af Tidens jordgridske Adelsmænd.

I Slutningen af det 16. Aarhundrede var Ribe en af de største Handelsbyer i Danmark med en dygtig og velhavende Borgerstand. En af de mægtigste Mænd i Byen paa denne Tid var Borgmesteren Lavrids Thøgersen¹⁾, der tillige var en af de rigeste. I sit første Ægteskab med Karen Jensdatter Varder havde han flere Børn, hvoriblandt Datteren Lene Lavridsdatter, som før 1571 var blevet gift med Købmand Oluf Nielsen i Ribe. De

beboede det store grundmurede Stenhus — Ribes senere Raadhus —, som Oluf Nielsen havde arvet efter sin Fader, Kanniken Niels Torkildsen²⁾, som var blevet adlet af Kong Chr. II under Navnet Rosenstjerne.

Oluf Nielsen havde ved Arv og Giftermaal faaet en anselig Formue, og i dette velstaaende Hjem blev Jens Olufsen Riber født omkring Aaret 1580. Desværre synes Oluf Nielsen ikke at have været dygtig som Købmand, thi hans Formue formindskedes stadig, og et alvorligt Knæk har han sikkert faaet, da hans Købmansbod brændte i 1586.

Allerede et halvt Aar efter denne Begivenhed døde Oluf Nielsen den 15. Februar 1587 kun 49 Aar gammel. Efter at have siddet Enke i godt fem Aar giftede Lene Lavridsdatter sig den 19. November 1592 med Rektoren i Ribe, Ivar Ivarsen Hemmet, den senere Ribe Biskop. Dette Ægteskab varede ti Aar. Lene Lavridsdatter døde den 21. November 1602 af „Popelsi“, efter at have været syg siden den 15. Februar 1601, da hun „bleff rørd“³⁾.

Selv om Jens Olufsen allerede som Barn mistede sin Fader, og dennes Formueomstændigheder jo ikke var de allerbedste, er der dog ingen Grund til at antage, at Jens Olufsen og hans Søkende ikke har faaet en god Opdragelse. Hans Morfader var som nævnt en af Ribes rigeste Mænd, den øvrige Slægt var ogsaa alle velhavende, saa Lene Lavridsdatter og hendes Børn har sikkert ingen Nød lidt.

Jens Olufsen har sikkert gaaet i Skole i Ribe Katedral-skole og er herfra som Student blevet dimitteret til Universitetet i København. Ogsaa til de paa den Tid saa yndede Studieophold i Udlandet er der blevet Raad. Jens Olufsen studerede saaledes Theologi ved Universitetet i Wittenberg; hvorfra han vendte hjem til Ribe netop samme Dag, som hans Moder var død³⁾.

Efter Moderens Begravelse og Skiftet med Stedfaderen. som efter det senere kølige Forhold imellem dem at dømme næppe er gaaet helt stille af, drog Jens Olufsen til København for at fortsætte sine Studier der. I

Sommeren 1603 tager han Graden som Baccalaurus og faar af det filosofiske Fakultet offentligt Vidnesbyrd om Lærdom og Hæderlighed⁴).

Samme Sommer var Biskoppen over Fyen, Jakob Madsen, geraadet i en heftig Strid med Rektoren i Odense, Niels Hammer, og Jens Olufsen blev derfor udset til at være Rektor i Odense. Imidlertid blev Jakob Madsen og Niels Hammer forligte kort efter Jens Olufsens Ankomst, og det hele, denne fik ud af Rejsen, var 20 gode Dalere, som Hammer ifølge Forliget maatte betale ham for Rejsen frem og tilbage. Iøvrigt en ret kraftig Lussing for en fattig Rektor⁴).

De følgende to Aar vides intet om Jens Olufsens Færd, men sandsynligvis har han i disse Aar fuldendt sine Studier, mulig samtidig med at han har tjent til Føden som Huslærer.

Det næste, vi hører om Jens Olufsen, er i 1605, da Knud Urne til Aarsmarke — det nuværende Knuthenborg — kalder ham til Sognepræst i Hunseby efter Dines Jørgensen, som var død samme Aar, og hermed indledes en for Jens Olufsen ret bevæget Periode i hans Liv.

Det var to stejle Naturer, der her kom i Berøring med hinanden. Jens Olufsen var jo Vestjyde, hans mødrene Slægt var rige Patricierslægter, der var vant til at byde, og hans Farfader var som nævnt blevet adlet — Træk, der forklarer hans Selvhævdelse.

Knud Urne havde faaet sin Tids bedste Opdragelse. Efter blandt andet at have været Elev hos den berømte Niels Hemmingsen overtog han 18 Aar gammel sin fædrene Gaard Aarsmarke, hvor han 1588 fejrede sit Bryllup med Margrethe Eilersdatter Grubbe. 1594—1614 var han Lensmand paa Ravnsborg og Halsted Kloster og 1606—1616 tillige paa Aalholm og Nykøbing. 1616 blev han Lensmand paa Bergenshus, som han 1619 ombyttede med Tryggevælde. Han døde 1622 i København efter tre Aars Sygelighed. Knud Urne var en myndig Mand, der nok kunde raade sine egne Sager og ikke brød sig om Indblanding fra andres Side, selv ikke fra Kongens.

Da Dines Jørgensen var død i Foraaret 1605, skrev Kongen til Knud Urne og bad ham give Hunseby Kald til den senere saa bekendte Rektor for Herlufsholm Skole og Sognepræst samme Sted Poul Jensen Colding⁵⁾, men paa Trods af Kongens Henvendelse blev Jens Olufsen Riber kaldet.

„Forpligten“ mellem Knud Urne og Jens Olufsen Riber blev underskrevet den 18. April 1605⁶⁾. Ifølge denne maatte Jens Olufsen indgaa paa at ægte Formandens Enke, en iøvrigt meget almindelig Bestemmelse, der foruden at ordne „Enkepensionen“ paa en bekvem Maade, tillige bragte den unge Præst den Fordel at kunne overtage Præstegaardens Besætning og Avlsredskaber uden Vederlag. Saa langt var alt vel, især da Formandens Enke — hun var sikkert dennes anden Hustru — endnu var ung. Det vides nemlig, at hun fik flere Børn med Jens Olufsen, ligesom hun ogsaa overlevede ham. Men desværre for Jens Olufsen havde Knud Urne faaet ham til at nøjes med en ringere Løn end Forgængeren, hvorved Knud Urne havde bemægtiget sig nogle Gaarde, som hidtil havde ligget til Præstegaarden. Jens Olufsen blev indviet til Sognepræst i Hunseby den 1. Maj 1605⁷⁾.

I hened ti Aar gaar alt nu tilsyneladende roligt og fredeligt i Hunseby Præstegaard; men efterhaanden som Aarene gaar, og Forholdene i Landet bliver forværrede efter Kalmarkrigen, ærgrer det Jens Olufsen, at han i sin Tid gav Afkald paa en Del af sin Indtægt. Maaske har det ogsaa knebet for ham at faa Lønnen til at slaa til, efterhaanden som Skatterne steg, og Børnene voksede op.

Sandsynligvis har han endda tillige med Hustruen faaet Børn af hendes første Ægteskab at forsørge. 1614 nævnes nemlig blandt Eleverne i Sorø Skole „Johannes Dionysii i laalandt“ og „Georgius Dionysii i laalandt“⁸⁾; mulig er disse Jens Olufsens Stedbørn. Johannes Dionysii er den samme som den Hans Dinesen Høfding, som blev Sognepræst i Maribo 1626 og døde 1654. Georgius Dionysii er identisk med Jørgen Dinesen Høfding, der var Sognepræst i Nordby paa Samsø og døde 1660.

Sandsynligvis har Jens Olufsen adskillige Gange talt med Knud Urne om at faa de fratagne Gaarde tilbage til Kaldet igen, og da denne ingenlunde er villig hertil, drager Jens Olufsen den 3. Februar 1615 til Aalholm, hvor Knud Urne da opholdt sig, for at faa en Afgørelse⁹).

Hvad der her er foregaaet er ikke let at faa opklaret, da Beretningerne er modstridende, men det synes at staa fast, at Jens Olufsen har beklaget sig meget over sin „Svaghed, Skrøbelighed og store Besværlighed“ og spurgt Knud Urne, om han skulde tage sig en Kapellan, hvad Knud Urne fraraadede. Da Jens Olufsen derefter beklagede sig over Besværet med Avlingen — for at understrege, at han ikke kunde undvære Arbejdsydelsen fra de tre Gaarde — spurgte Knud Urne ham, om det var Meningen, at han vilde frasige sig Kaldet, hvortil Jens Olufsen svarede, „jeg frygter, jeg nødes til“. Knud Urne spurgte da, „vil I drage bort?“ Hertil svarede Jens Olufsen, „hvad raader I mig?“ Paa dette Spørgsmaal svarede Knud Urne blot, „hvem der raader Eder, raader ilde; det nu er verre sked“. Jens Olufsen opsagde saa sit Kald. Knud Urne bad ham nu betænke, hvad det var, han gjorde, men Jens Olufsen svarede kort, at det var alt betænkt, og at han vilde tilbagegive Knud Urne sit Kaldsbrev.

Een Ting er imidlertid, hvad man gør i Hidsighed, noget helt andet er det at staa med Kone og Børn uden at have noget Levebrød; og paa den lange Vej fra Aalholm til Hunseby i den kolde Februardag har Jens Olufsen haft rigelig Tid til at tænke over Sagerne, og han sendte da heller ikke Kaldsbrevet tilbage.

Knud Urne var imidlertid ikke en Mand, man ustraffet kunde drille. Han traf straks Foranstaltninger til at faa en anden Præst udnævnt. Den 14. Februar mødte derfor Jørgen Christensen Faxe, Sognepræst i Maribo og Provst i Musse Herred, og Iver Nielsen, Sognepræst i Vaabenssted, op i Hunseby Præstegaard for — paa Knud Urnes Vegne — at bede Jens Olufsen udlevere sit Kaldsbrev (dette var nødvendigt for at faa en anden Præst ud-

nævnt), da han den 3. Februar paa Aalholm havde opsagt sit Kald. Jens Olufsen indrømmede, at han havde opsagt Kaldet, „dog ikke fuldstændigt“, men sagde saa, „sidste Ord maa holdes, jeg kan ikke komme derfra“.

Han fulgtes da med dem til Aarsmarke og sendte Bud til Præstegaarden efter Kaldsbrevet, som han leverede Knud Urne „over Bordet unødt og utvungen“, og begærede derefter, fordi han havde ladet saa meget bygge paa Præstegaarden, at han fik noget igen for sine store Omkostninger herved. Knud Urnes Svar hertil var blot, at det var ret og billigt, at Præsten holdt sin Gaard vedlige; og med den Besked maatte Jens Olufsen drage hjem.

Nu følte Jens Olufsen Jorden brænde under sig, og Dagen derefter sendte han Bud til de samme to Præster med Anmodning om, at de vilde drage til Aalholm og prøve at forlige ham og Knud Urne. Præsterne efterkom Anmodningen, men forgæves. Knud Urnes Svar var blot, at Jens Olufsen havde haft Tid nok til at tænke sig om, nu var det for sent; en anden Præst var allerede kaldet.

Endnu en Gang forsøgte Jens Olufsen at opnaa Forlig med Knud Urne, idet han den 28. Februar i Maribo overrakte ham et Brev, hvori han nægtede at have opsagt sit Kald. Knud Urne betragtede dog Sagen som afgjort, og kort efter tiltraadte Jens Olufsens Efterfølger sit Embede.

Jens Olufsen henvender sig nu til Kongen, og denne maa have syntes om ham, thi han antager sig hans Sag baade nu og senere. Først lader Kongen den 8. Oktober 1616 — Rettens Vej var ogsaa den Gang lang og trang — skrive til Knud Urne og forlanger hans Udtalelse om Sagen¹⁰⁾. Hvad Knud Urnes Svar har været, vides ikke, udover at det ikke har været imødekommende.

Kongen sender saa den 21. April 1617 et Brev til Biskoppen over Fyen, Hans Mikkelsen, hvori han beder denne give Jens Olufsen et Kald i sit Stift¹¹⁾, og da denne Henvendelse ikke bærer Frugt, bliver Jens Olufsen

selv — den 14. August 1618 — sendt til Odense med et Brev, hvori Kongen paalægger Biskoppen at hjælpe Jens Olufsen til sin Ret¹²).

Denne Gang hjælper det bedre. Biskoppen tager til Maribo, hvor han sammen med Laurids Grubbe, der var Landsdommer, tager Sagen op til Undersøgelse. Dommen falder allerede den 11. September 1618, og i denne heder det blandt andet: „at Hr. Jens atter blev tilspurgt, om han havde noget ydermere, enten skriftligt eller mundtligt, at foregive i denne Sag. Da svarede han, intet videre, uden at han haver sig at beklage, at han vilde haft et Spørgsmaal gjort til Sognefolket i Hunseby Kirke den Dag, Hr. Peder (den nye Sognepræst Peder Thomsen) gjorde først Tjeneste og fik sit Kaldsbrev, saaledes, om de havde nogentid hørt, det han haver opsagt sit Kald der i Kirken. Da maatte han ikke faa det Spørgsmaal frem for Mads Ravn (vistnok Knud Urnes Foged), og skete det i Altergulvet.

Dertil svarede Hunseby Sognefolk, saa mange tilstede vare, derfor Retten, og svor med oprakte Fingre, at de hørte aldrig de Ord; det samme sagde ogsaa Hr. Jørgen Faxe og Hr. Peder Thomsen, at de ikke hørte det, endog de stod hos Mads Ravn . .“.

Endvidere frikender Dommen Jørgen Faxe og Iver Nielsen for Jens Olufsens Beskyldning om, at de er gaaet Knud Urnes Ærinde for at faa Jens Olufsen afsat, og endelig udtaler Dommen, at Jens Olufsen selv har opsagt Kaldet. Trods dette Nederlag slaar Kongen ikke Haanden af Jens Olufsen.

Den 16. April 1619 skriver Kongen saaledes til Magister Hans Staffensen om at indtage en Søn af Jens Olufsen i Sorø Skole, saasart der bliver Plads¹³). (Den Søn, som saaledes kom til Sorø, var den senere Sognepræst i Magleby paa Langeland, hvis Datter var Stammermoder til den store Præsteslægt Krag¹⁴).

Endelig den 2. Juni 1619 kommer Jens Olufsens Sag for Herredagsdomstolen, der den Dag bliver holdt paa

Antvorskov Kloster. (Herredag var den øverste Domstol, hvor Kongen og Rigens Raad var Dommere).

For denne høje Domstol fremlagdes først Jens Olufsens Klager. Han anklagede Knud Urne for:

1. For straks efter Hr. Dines Jørgensens Død i 1605 at have frataget Enken 11 „gode gamle Breve“, lydende om Præstegaarden og dens Tilliggende, og dernæst Hr. Dines's Kaldsbrev.

2. At han skal have taget tre Bøndergaarde fra ham, „og den fjerde gav aarligen til Præsten 9 Skæpper Byg, hvilke Præstetjenere alle hans Formænd skal have haft fra Arilds Tid til deres Underhold“.

3. At han ikke har givet ham et Kaldsbrev, der var lovligt efter Ordinantsen (Kirkeloven), og endvidere, at han har forlangt dette Brev fra ham ved to Præster, Provsten Hr. Jørgen (Christensen Faxø) i Maribo og Hr. Iver (Nielsen) i Vaabensted, og derved er Skyld i, at han afleverede Brevet.

4. At han har skilt ham fra Kaldet mod hans Vilje, og siden skrevet til ham, at han skulde fraflytte Præstegaarden, ellers vilde han „med stor Spot“ kaste Hr. Jenses Ting ud.

5. At han har ladet ham stævne baade til Landemode og til Herredsting — ved sin Ridefoged paa Aalholm Rasmus Danielsen — om han ikke var pligtig at fraflytte Præstegaarden og bøde 3 Mark; skønt han aldrig var dømt fra sit Kald, ej heller havde opsagt det.

6. At han den 4. Maj 1615 havde ladet tage Syn paa Præstegaarden og Haverne og Brønden, uagtet at han (Jens) har ladet bygge paa Præstegaarden for en stor Part af de Penge, han har tjent i Sognet paa en 10 Aars Tid, og som er øjensynligt og hans Skudsmaal af Sognemændene kan udvise; og han har ladet hugge saa sparsomt i Skoven som „nogen fattige Præstemænd kunde gøre“.

7. At han havde ladet Ridefogden Rasmus Danielsen forbyde ham at føre sit Korn ind i Præstegaarden, „hvilket dog skal være groet og vokset paa Præstegaardens Grund“.

„Formente derfor, at han haver gjort ham Uret, samt dem, som dertil haver ladet sig bruge. Formente og, at han skal have forgrebet sig imod Ordinantsen og andre Privilegier, Præsterne og den Geistlige (Stand) og den

naadigst bevilget og alvorligen bekræftet af den høje Øvrighed i Danmark og Norges Riger, end og mod jus. patronatus (Kaldsretten), saa og mener, at han bør at sættes i sit Kald igen og nyde hans Kalds Rettighed, og at han (Knud Urne) bør at oprette ham al den Skade, Afbræk, Forsømmelse og Sorg. han ham paa hans Embedes Studering, ærlige Navn og Rygte, paa Gods, Bøskab, Næring og Underholdning, som han ham paaført haver“.

Endvidere anklagede Jens Olufsen Hr. Jørgen Christensen Faxe for:

1. At han har været i Hunseby Kirke og formanet Sognefolkene til at bede om en anden Præst, skønt han (Jens) ikke havde opsagt sit Kald, ej heller forset sig i noget.

2. At han desuden har været saa hurtig i Vendingen, idet han „dominica Esto Mihi, Fastelavns Søndag“ har formanet Sognefolkene til at bede om en anden Præst, og „dominica Quadragesima, første Søndag i Fasten“ har forseglet Efterfølgerens Kaldsbrev.

„Formente, at han burde at bevise, efter hvilken Artikel i Ordinantsen han saaledes havde procederet, at han derfor i egen Person møder for os med den gamle og ny Herredsbog, saa og de Missiver, han skal have fremlagt paa Landemode den 11. September 1618“.

Endelig anklagede Jens Olufsen sin Efterfølger i Hunseby Kald, Peder Thomsen for:

1. Fordi han er kommet i Embedet uden lovlig Proces efter Ordinantsen.

2. Fordi hans Kaldsbrev ikke er lovligt efter Ordinantsen.

3. Fordi han heller ikke er en Sognepræst efter Ordinantsen, da han paa Landemødet skal have sagt, at han nøjedes gerne, og at han møder med den Missive, efter hvilken han kom til Lolland at gøre Tjeneste i hans Sogn, som han (Jens) skal være lovlig kaldet og ordineret til efter Hr. Dines' Død.

„Formente, at han bør være hans (Kald) kvit, og levere fra sig og til ham al den Løn og Præste Rettighed, som han udi hans Kald haver oppebaaret, og levere Præstegaarden, Skoven og Vængerne saa gode fra sig, som han tog dem“.

Paa disse Anklager svarede først Axel Urne til Aasmarke, Landsdommer i Sjælland, paa sin Fader Knud Urnes Vegne:

1—2. Hvad angaar de 11 Breve og Hr. Dines's Kaldsbrev og de tre Bøndergaarde, som han havde taget fra Kaldet, saa stod der intet i det Dokument, hvori Kong Fr. 2. havde tilstaaet hans Fader Axel Urne Patronatsretten til Hunseby Kirke, om Præstens Underhold. Knud Urne maatte derfor have Ret til selv at slutte en saadan Kontrakt med Præsten, som de kunde blive enige om. Hvad særlig de tre Gaarde angik, da havde hans Fader kun givet dem til Hr. Dines i dennes Levetid, hvad Hr. Dines ogsaa godt vidste, og derfor ikke havde holdt det for nogen Ret til Præstegaarden. Men hans Fader maatte have Ret til at tage de Breve til sig, som lyder paa hans egen Ejendom.

3. Naar Kaldsbrevet udtrykkeligt nævner, hvilken Løn Jens Olufsen skal have, og naar han havde nydt den Løn i 10 Aar uden at gøre Vrøvl, saa maatte Kaldsbrevet være godt nok, ogsaa efter Hr. Jenses Mening, og da han selv havde leveret dette fra sig, kunde han ikke have noget at beklage sig over paa dette Punkt.

4. Naar Jens Olufsen foregiver at være afsat, saa fremlægger Knud Urne to Vidnesbyrd. Først et egenhændigt Brev fra Jomfru Margrete Porse¹⁵⁾, at hun havde været til Stede den 3. Februar 1615 paa Aalholm, og selv havde hørt, at Jens Olufsen frasagde sig Kaldet.

Dernæst et Vidnesbyrd, som 12 af Hunsebys Sognemænd havde afgivet, og undertegnet med deres Signeter og Karmærker. Det lød saaledes:

„at den Tid Hr. Peder Thomsen, nu deres Sognepræst, havde endt sin Tjeneste, og Provsten Hr. Jørgen Christensen sin Tale, da fremstod Hr. Jens paa Kirkegulvet og talte saaledes: Efterdi han formedelst Svaghed og Skrøbeligheds Skyld paa sit Mæle ikke kunde forestaa sit Kald, Hunseby Sogn, hvorfor han begærede, at de vilde tage det til bedste med ham, og takkede han Gud, at han havde hørt og formærket, det hans gode Sognefolk og Tilhørere havde faaet en god Sjælesørger igen, thi Aarsagen, han havde afsagt sit Kald, var formedelst hans Skrøbeligheds Skyld, og for ingen anden Aarsag“.

Saa Knud Urne mente derfor, „han sin Skade i de Maader maa have sig selv at forskyldte“.

5. At naar han selv havde frasagt sig Kaldet og dermed var skilt fra det, saa kunde han ikke forblive i Præstegaarden trods Forbud og Advarsel om, at han skulde gøre den ryddelig.

6. Naar hans Fader havde taget Syn paa Præstegaarden, skønt Jens Olufsen selv havde ombygget den, saa selv om Gaarden var brøstfældig, da han kom til Kaldet, saa fik Hr. Jens dog Enken, og dermed den halve Pligt til at lade den opbygge (!). Hvad det angaar, at Hr. Jens i 10 Aar har kostet paa Gaarden, saa kan det ikke ses; for da Hr. Jens kom derfra, blev den „sagt i feldt for 50 Daller“ og Gærderne omkring Gaarden og Haverne var øde. Ligeledes var Underskoven „ildeholden“, og det var derfor nødvendigt at tage Syn paa det.

7. At naar der var kommet en ny Præst, som skulde bo i Gaarden, saa kunde det ikke tillades Hr. Jens at køre sit Korn derind, uden at det var med den nye Præsts Vilje og Samtykke.

„Satte derfor underdanigst udi Rette, om hans Fader Knud Urne ikke for den Stævning burde qvit at være, og igengive ham Kost og Tæring“.

Provsten Jørgen Christensen Faxe var ogsaa mødt i Retten og fremlagde et skriftligt Indlæg. Det hed heri, at det ikke var Uret mod Hr. Jens at formane Sognefolket til at tage en ny Præst, naar Hr. Jens selv har frasagt sig Kaldet, og at dette var bevist, selv om Hr. Jens benægter det. (Sit store Hastværk i Sagen nævner han klogeligt intet om).

„Satte derfor underdanigst i Rette, om han ikke for den Stævning burde qvit at være“.

Og saa slutter Herredagsdombogen Referatet af selve Forhandlingerne med de malende Ord: „Med flere Ord, dennom derom emellem wor“.

Dommen blev afsagt samme Dag og gaar i Korthed ud paa følgende:

1. De 11 Breve havde Knud Urne Ret til at hente, da de angik hans Ejendom.

2. De tre Gaarde, der var frataget Præstekaldet, skulde igen gives tilbage dertil, da det var mod Loven at forringe en Præstegaards Tilliggende. (Iøvrigt beholdt Knud Urne, trods Dommen, stadig Gaardene, saa Præsten

Peder Thomsen maatte lægge en ny Sag an mod ham for at faa Gaardene tilbage).

4. Hvad angaar Hr. Jenses Frasigelse af Kaldet, da er det ikke gjort saa lovligt, som det skulde have været, hvorfor Opsigelsen ikke bør staa ved Magt.

5. Men da Jens Olufsen i sin Tid havde frasagt sig de tre Gaarde for at faa Kaldet, saa havde han overtraadt Ordinantsen, og „*bør at miste forskreffne kald och ingen rettighed dertill at haffue*“.

En pudsig Dom! Den giver Jens Olufsen Ret paa alle Punkter. Han har ikke lovlig opsagt sit Kald. Han har Ret til at forlange de tre Gaarde tillagt Præstegaarden igen. Men, at Knud Urne i sin Tid havde faaet ham til at nøjes med ringere Løn, det var en Forbrydelse! Derfor bør *Jens Olufsen* at straffes. Man synes uvilkaarligt, at det er at rette Bager for Smed.

Der ligger et ægte Tidsbillede gemt i Sagens indviklede og snørklede Akter. De maler hele Tidsaanden et trekvart Aarhundrede efter Reformationen. Tiden umiddelbart efter Reformationen var Rovets Tid. Konge og Adel delte Kirkens Gods imellem sig. Dette Kirkegods laa imidlertid uhyre spredt — det var jo i sin Tid opstaaet ved, at denne og hin gav et Stykke Jord eller en Gaard til Sjølemesse, saa et Klosters Jordegods kunde være spredt over hele Landet — saa Rovets Tid blev afløst af Mageskifternes Tid. Konge og Adel arbejdede med en næsten gridsk Ihærdighed paa at samle Godserne, undertiden med en mindre frivillig Tilslutning fra de svageres Side og med hyppige Overgreb fra de stærkeres Side. Mange Overgreb gik stille af, men i dette Tilfælde var to hidsige Naturer mødtes, og som man siger „to haarde Sten maler daarligt sammen“. At det saa maatte blive Nederlag for begge Parter var næsten naturnødvendigt givet.

Skildringen af den hidsige Strid i Hunseby skal sluttes med en kort Beretning om Jens Olufsens videre Skæbne.

Selv om Dommen gik Jens Olufsen imod, glemte Kong Chr. 4. ham ikke. Den 22. August 1619 skriver han saaledes til Biskoppen i Ribe Ivar Ivarsen Hemmet om at

give Jens Olufsen et Kald i Ribe Stift¹⁶). Trods det, at Biskoppen jo var Jens Olufsens Stedfader, hjalp denne Henvendelse ikke mere end de tidligere. Hans „Forbrydelse“ har formentlig i Kirkens Øjne været for stor. En Indtægtsnedgang er jo ikke til at spørge med.

Aarene efter 1615 har sikkert ikke været muntre for Jens Olufsen, men endelig i 1621 smiler Lykken til ham igen. Dette Aar bliver Kaldet som Sognepræst i Lunde paa Fyen ledigt, og Sognemændene kan ikke blive enige om, hvem de vil have til Præst. Da Kongen erfarer dette — mon ikke af Jens Olufsen? — skriver han til Lensmanden i Odense Holger Rosenkrantz og befaler ham sammen med Biskoppen Hans Mikkelsen at indsætte Jens Olufsen i Kaldet¹⁷). Denne Gang bliver Kongens Befaling ikke siddet overhørig, Jens Olufsen bliver indsat og forbliver som Sognepræst i Lunde til sin Død 1639¹⁸).

Lunde, som Jens Olufsen nu blev Præst i, ligger lige Nord for Odense paa den fyenske „Slette“, og da Jorden her hører til den bedste paa Fyen, har Embedet sikkert ikke været blandt de ringeste.

Forholdet mellem Biskop Hans Mikkelsen og Jens Olufsen var sikkert ikke godt, og bedre blev det ikke med Aarene. Det er ret betegnende, at Bispen, der dog var en ivrig Visitorator, gennem de 17 Aar Jens Olufsen var Præst i Lunde, kun visiterede Kirken een Gang, og da fik den Karakteren „non bene“ (ikke godt).

Jens Olufsen har sikkert heller ikke været nem at omgaas; man kan læse det i hans Indlæg i Sagen mod Knud Urne. Ikke en eneste af „Fornærmelserne“ er glemt, alt bliver taget med i Anklagerne, og da hans Nabo-præster Jørgen Faxe i Maribo og Iver Nielsen i Vaabensted ikke kan skaffe Forlig, anklager han ogsaa dem for at være imod ham. Han synes at have haft en noget selvretfærdig og mistroisk Karakter. Mulig har den uretfærdige Dom, der overgik ham, yderligere forgiftet hans Sind, men vist er det, at han i sine senere Aar stadig laa i Strid saavel med sine Nabopræster som med sine Sognebørn.

Saaledes klager han den 14. December 1629 til Bispen over, at Præsten Hr. Knud i Egense har givet ham en blodig Næsestyver „alapam usqve ad sangvinem“ ved et Præstekonvent i Lumby Kirke.

1631 er det galt igen. Den 3. Juni beklager han sig over at være fornærmet af sin Foresatte i en eller anden Sag, og da han forlanger det protokolleret af Bispen, maa denne den 11. Juni afæske Provsten (Oluf Andersen i Lumby) en Forklaring om, hvad det er, der er blevet sagt.

Den 16. September samme Aar er det til en Afveksling Hr. Oluf Andersen i Lumby, der klager over Jens Olufsens Ulydighed, og den maa være blevet drevet ret vidt, thi den 12. Marts 1632 forhandler Oluf Andersen med Biskoppen om den Sag, der er indledet mod Jens Olufsen. Stormen drev dog over, og den 15. Marts samme Aar forligte Biskoppen de stridende Parter.

Men nu bliver det galt med Jens Olufsens Forhold til sine Sognebørn. Saa galt bliver det, at Bønderne ved Biskoppens tidligere nævnte Visitats den 9. Juli 1632 beder om at faa en anden Præst, hvad der dog ikke blev noget af.

Som man ser, hyggelige Forhold. Men efter denne sidste Oplussen af hans gamle Kampaand synes Jens Olufsens sidste Aar at være gaaet i Fred, mulig er han ogsaa blevet svagelig, thi den 30. December 1638 ordinerede Biskoppen Jens Sørensen til Hjelpepræst hos ham.

Jens Olufsen døde i Slutningen af Februar 1639, og han blev begravet den 1. Marts 1639 i Lunde. Biskop Hans Mikkelsen holdt selv Ligtalen over ham.

Hans Hustru overlevede ham, men det er uvist, hvornaar hun døde. Rhode beretter, at hans Efterslægt levede i Hunseby længe efter, men dette turde dog være tvivlsomt.

Noter.

1) Lavrids Thøgersen, født 1517 i Ribe, død 1/1 1594 i Ribe; gift 1—1549 m. Karen Jensdtr. Varder født ca. 1525, bgr. 2/4 1570 i Ribe (F: Sg. Præst i Ribe Jens Christjærnsen Varder) gift 2— 26/11 1570 m. Ingeborg Lambertsdatter født ca. 1542 i Ribe, død 21/2 1620 i Ribe. (F: Raadmand og Købmand i Ribe Lambert Ibsen, M: Lisbeth). — 2) Niels Torkildsen, død 20/6 1553 i Ribe, gift m. Kirsten. — 3) Biskop Hegelunds Almanaker, Manuskript i det kgl. Bibl. — 4) Saml. til Fyens Historie og Topografi. 1 Side 140 og 143. — 5) Rhode/Friis: Saml. t. Laalands og Falsters Hist. S. 429. — 6) Dokumenter og Akter vedrørende Retssager, Kanslerarkivet Nr. 75. Rigsarkivet. — 7) Blochs Manuskript til den fynske Gejstligheds Hist. I Fol. 29. Det kgl. Bibl. — 8) F. R. Friis: Disciplene i Sorø Skole 1586—1623. — 9) Efterfølgende Oplysninger om Striden er dels taget fra det under Note 6 nævnte Dokument, dels fra Herredagsdombog Nr. 26 i Rigsarkivet. — 10) Smaalandske Tegnelser Nr. VI, Fol. 121. — 11) Fyenske Tegnelser 3, 427; Kancelliets Brevbøger 1616—20, Side 177. — 12) Fyenske Tegnelser 3, 494; Kancelliets Brevbøger 1616—20, Side 456. — 13) Sjæll. Tegnelser 21, 389b; Kancelliets Brevbøger 1616—20, Side 587. — 14) Se Personalhist. Tidsskr. 11 R. III, 196. — 15) Margrete Porse (F: Stig Porse til Øllingsø, M: Karen Claudtr. Daa) kom 1608 i Maribo Kloster, hvor der 4/7 1620 holdtes Skifte efter hende. — 16) Jydske Tegnelser 6, 397b; Kancelliets Brevbøger 1616—20, Side 678. — 17) Fyenske Tegnelser 3, 589; Kancelliets Brevbøger 1621—23, Side 43. — 18) Efterfølgende Oplysninger om Tiden i Lunde er taget fra Biskop Hans Mikkelsens Dagbøger, trykt i Saml. til Fyens Historie og Topografi Bind 5, 6, 7.

Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800–1870.

To lollandske Præstekoner.

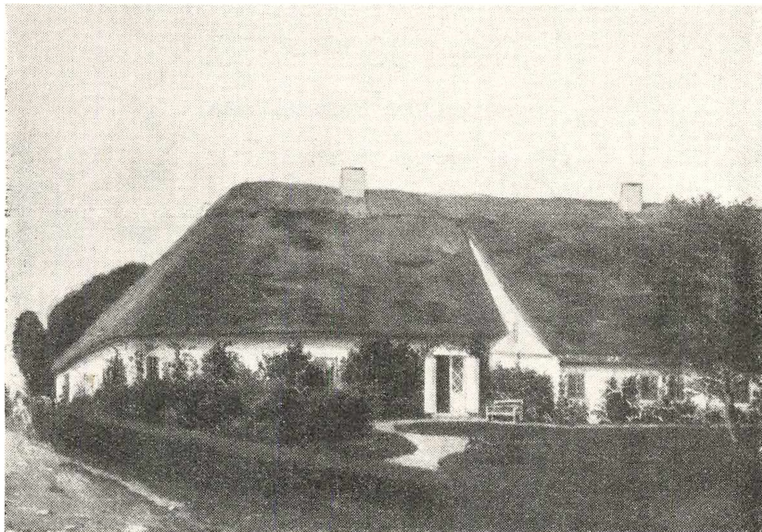
Af *Ida Holck.*

Gaar vi tilbage til den første Tid efter Reformationen, hvor Præsterne begyndte at sætte Bo og gifte sig, saa maa man tænke sig dem boende i Bygninger, der ikke adskiller sig synderligt fra Bøndernes; enkelte boede endda mindre godt, men efterhaanden byggedes til, saa adskillige kom til at bo „herskabeligt“, d. v. s. under rummeligere Forhold. Først adskillige Aar efter opførtes Huse særlig beregnet til Præstegaarde*). Fra en lidt kedelig Tid stammer Murstenshuset, som vi nu ser det i Hunseby Præstegaard. Saa langt fra svarer det til den skønne Kirke og Kirkeport, den byggedes dog rummelig og af holdbart Materiale. Men i 1826 laa der den skønneste gamle straatækte Gaard.

Naar vi fra gamle Dage hører om den eller den Præst, saa høres der meget lidt om hans Hustru, og alligevel ved vi, at hun har været ret nødvendig der, bl. a. fordi der til Præstegaarden hørte Jord, og en Landhusholdning med Folkehold trængte til Husmoderen. Mistede Præsten derfor sin Hustru, og det skete hyppigt, at Kvinderne dengang, grundet paa de mindre gode hygiejniske Forhold, døde, f. Eks. i Barselseng, blev hun hurtigt afløst af en Efterfølger, vel som Regel yngre, og, hvis hun eller maaske Nr. 3 Hustru overlevede Præsten, da gik det som i Lægdsgaarden i „Ølsebymagle“ ofte saadan, at

*) Se herom: H. Zangenberg: Gamle Præstegaarde. 1932.

den nye Præst for at faa Embedet maatte tage Konen med i Købet. Vi vil jo nu til Dags sige, at hendes Liv ikke var en Dans paa Roser, men i en Tid, hvor Kvindens Lod enten var at tjene eller hos mere velstillede Slægter at spise Naadsensbrød, vilde de fleste være glade

Hunseby Præstegaard 1826.

ved at gifte sig et Hjem til, hvor de opnaaede en ledende Stilling, i Reglen med 2 eller flere Folk under sig. — Disse Kvinder har da, ganske som i større Landbohjem, med denne Medhjælp passet Mand, Børn og Husfolk og udrettet alt til dagligt Brug fornødent Arbejde, Vævning, Spinding, Lysestøbning, Tilberedelse af Smør, Ost o. m. a.

Disse tvungne Ægteskaber ændredes jo en Del ved Pensionsrettens Indførelse. Man kan vel sige, at først efter 1826 er der *fast* Pensionering af Præster; denne hviler først udelukkende paa de Embeder, Præsterne i deres ældre Aar forlader, men senere paahviler det Eftermanden at betale i 8 Aar, og saa fortsætter Staten. — Ved samme Lejlighed tilfalder der Enkerne en Pension, hvis Størrelse ikke maa overvurderes, men som dog i de fleste Tilfælde bringer Problemet „Giftermaal med Ef-

termanden“ uden for Diskussion. Dog finder man endnu saa sent som i en Lov af 20. Marts 1869, at „Enken efter en i Embedet død Sognepræst, hvis hun ikke efter Mandens Død bliver i Kaldet forsørget, skal have deraf aarlig noget til Underholdning, dog ikke over $\frac{1}{8}$ af Kaldets Indtægter“.

Naar Præsteenkerne imidlertid ofte har været meget smaat stillet, saa ligger det i, at saa meget af Kaldets, d. v. s. *Præstens* Indtægter, bestaar af Naturalier og ikke gøres op i Kontanter udover det bestemte Korn efter Kapitelstakst eller den Indtægt, Landbruget opgøres til. Der blev jo enkelte Steder efterhaanden bygget Enkesæder med lidt Jord ved Præstegaardene, hvad der hjælper noget. Enkens saavel som Præstens Pension bestemmes til at begynde med af Provsten og tvende Præster og godkendes af Biskoppen. — Enken har Lov at laane eller leje Enkesædet ud, men har Ansvar for Bygningerne og svarer Skatter deraf. — I Købstad skal Øvrigheden, hvis Enken ikke selv har Midler, som det hedder: „forsé hende og hendes Børn med nogen Middel af de fattiges Penge“. Endelig er, fra 1857, Sognepræsten forpligtet til at sikre sin Enke en Overlevelserente. Desuden betaler Præsten til en Præsteenkekasse, hvoraf der ogsaa kan bevilges hende en mindre Sum, tidligere ca. 53 Rigsbankdaler, senere 160 Kr., i København en Tid 200 Kr. — Efterhaanden oprinder en bedre Tid, økonomisk set, for Præsterne; flere bygger sig selv de store, smukke Præstegaarde, hvad jo rigtignok fører med sig, at man er forpligtet til at „modtage fremmede Gæster, hvor intet Herberg findes“. Ogsaa Besværet hermed paahviler Præstekonen. — Men andre Fordringer stilles til hende som sin Mands Medhjælper. — Her er ikke Hospitaler, Sygehuse el. lign. i Nærheden, og faa har Begreb om Sygepleje eller Hygiejne. Hun maa se til de Syge og yde *sin* Hjælp, som Manden yder sin aandelige Hjælp, og det forventes, at hun ikke lader en fattig gaa sulten fra sin Dør. (Der kunde jo ikke henvises til social Hjælp!). I disse Aar er det vel nok de unge Kapellanhustruer, der har

det sværest, med ringe Løn, ingen Jord og Afhængighed af, hvad Menigheden finder for godt at „ofre“ til dem. — Thyra Jensen fortæller om et Kapellanhjem, hvor man ikke havde Raad at holde Hjælp, men hvor det offentlige Mening alligevel fandt det *upassende*, at hun passede en Pensionær og iøvrigt gjorde sit Arbejde selv. I Reglen fik man dog *Føden*. Der indbragtes adskilligt i samme unge Hjem i Løbet af Aaret, kun var det beklageligt, at man ikke forud kunde beregne, *naar* det kom. — Sad man først i Sognekald, saa klarede de fleste sig pænt, levede jævnt godt, men maatte spare paa alt, hvad der skulde købes hos Købmanden eller *pr. kontant*.

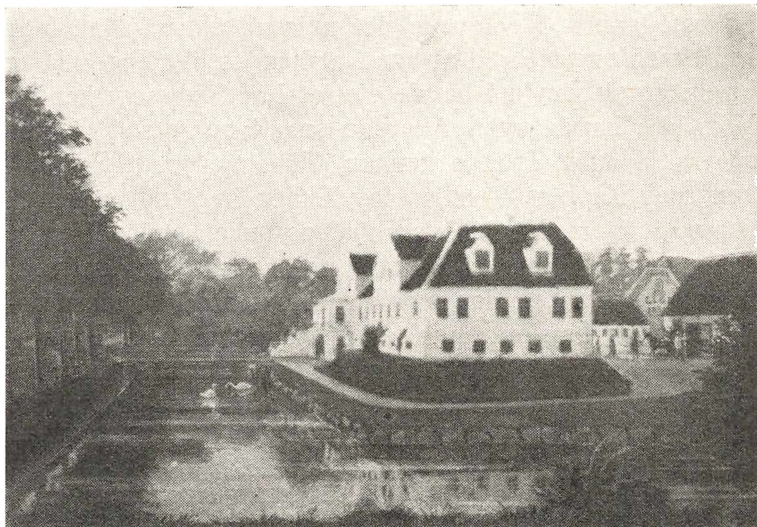
Som Regel maa det siges, at i Tiden fra omkring 1820—30erne til henimod 1870erne havde man ikke svært ved at faa Hjælp; det regnedes for pænt at tjene hos Præstens, og en Del Hjælp til Haandarbejde, Vævning m. m. fik Husmoderen ogsaa ofte hos de ugifte Søstre til ham eller hende, der — optagne i Hjemmet — dog vel i nogen Maade ogsaa var en økonomisk Byrde, ligesom ofte et eller andet „mislykket“ Medlem af Familien, en eller anden Bror, Onkel el. lign. ofte hængte ved i Mangel af anden Forsørgelse. — Og stort Ansvar havde Hustruen. F. Eks. hos en sjællandsk, ret velstaaende Præst, der døde 1854, og som udgav Stilebøger, hvad der gav ham en god Indtægt, var der aabenbart ingen Forvalter, for under hans 4 Mdrs. Sygdom maatte Konen bl. a. købe Hest, hvad endnu eksisterende Breve viser. (Slægten Lütken).

Præstegaardenes Haver hævede sig ogsaa i lange Tider over Bøndernes, og rigtigt er det nok, naar der siges, at den og den *Præst* anlagde de prægtige Haver (vi har f. Eks. paa Falster Moseby og Karleby Præstegaardshaver fra Slutningen af det 18. Aarhundrede), men *Præstekonens* Omraade var ofte de hver for sig indhegnede Kaalhaver, Humlehaver, Urtehaver m. v., og senere de smukke Blomsterhaver.

Efter denne samlende Indledning skal der saa berettes lidt om lollandsk Præstegaardsliv i ældre Tid, og særlig

om to Præsteenkers Liv omkring Midten af forrige Aarhundrede.

I Sandby Præstegaard levede omkring 1820'erne en ung Præstefamilie. Det var Sognepræsten *Søren Hagerup Holck*, f. 15/10 1791, d. 27/9 1827, og hans Hustru, *Laurina*

Søllestedgaard omkring 1850.

Dorthea Jørgensen, f. 3/10 1801, d. 15/1 1876, en Datter fra Søllestedgaard. (Se Laurids Jørgensen: Erindringer). — Det var kun et mindre Sognekald med lidt Jord, og ogsaa hun blev vant til at interessere sig for Driften. Hun fødte 2 Drengene og en lille Pige i Løbet af fem Aar. Saa døde Manden pludseligt, og hun skulde nu klare sig selv. Til at begynde med var hun ganske nedbrudt, ogsaa syg, og fandt en Tid Ly hos sin Bror, der vel var Ejer af en større Gaard, men i høj Grad tilbage efter Pengekrisen, og noget maatte hun foretage sig. Saa fik hun en Halvgaard i Tjennemarke i Fæste, beholdt sin lille Pige hos sig og drev Gaarden ved Hjælp af een Karl (senere Gaardejer Borre, Tjennemarke). Hun sled selv troligt Dagen lang og fik sine to Drengene i Pleje i en Præstegaard, hvor de kom til at læse sammen med

Præstens Børn. Paa denne Halvgaard sad hun mange Aar, medens Børnene voksede op. De to Drengene kom ud og blev opdragne hos Slægten Clausen-Bagge (se titl. Aarbøger) i Rubbeløkke Præstegaard, og hendes lille Pige blev hos hende og flyttede med hende fra Broderens, den senere Etatsraad Laur. Jørgensens Hjem paa Søllestedgaard. De levede det nøjsomste Liv. Man faar et Begreb om det ved at høre, at hendes lille Pige aldrig førend til sit Bryllup havde ejet et Par Sko, som hendes Mor ikke havde syet. Allerede som 5-aarig sad Barnet og trak blanke Traade gennem Tüllstrimler til Bønderkonernes Kapper — men blev Enken bedt ud, enten til deres tidligere Menigheds Bryllups- eller andre Fester, eller var hun i Besøg i Slægtsgaarden, saa kom den sorte Silkekjole frem og den smukke Kappe med Tønderkniplingerne, og hun optraadte med Værdighed som Præstefruen. — Først da hun blev ret gammel, og den ene Søn var blevet Sognepræst, gav hun op og levede sine sidste Aar dels i hans, dels i Datterens Hjem. — Det Hjem, hvor hendes Sønner opdroges, til de var store nok til at tage til Latinskolen i Nykøbing, var en Præstegaard med ikke mindre end 7 Folk, men den ene brugte ganske vist sin halve Dag til at gaa ca. 3 Mil til Maribo for at hente Post og tilbage igen.

Omtrent paa samme Tid flyttede en anden Præst *Vilhelm Thaning*, f. 2/3 1790 paa Vemmetofte, Konsistorialraad, Forligelseskommissær, d. 17/5 1848, fra et mindre Kald til et større, Hunseby, ogsaa paa Lolland, og her kender jeg mest til deres daglige Liv, fra deres Datters mundtlige Beretninger. Moderen var *Mette Kathrine Lyngbye*, f. 12/1 1797 i København, Datter af Urtekræmmer L. i Frederiksberggade, d. 20/12 1891.

Der var ikke nogen stor Avling, saa man nøjedes med een Karl og to Piger, den ene inde, den anden ude, og efterhaanden som Døtrene voksede til, har vel ogsaa de gjort Nytte, men paa det Tidspunkt, hvor Præstens flyttede, i 1828, var deres første lille Pige kun 2 Aar, og der var et Par ældre Brødre. Senere skulde de blive

6 Børn. — Nu vilde man kalde det Børnerigdom, men omtrent samtidig havde en Mand af deres Slægt 24 Børn (med samme Kone) og en sønderjysk Præst 19 Døtre, men saa døde Konen ganske vist i Barselseng. —

Der var meget for Præstekonen at tage vare paa, og samtidig ventedes det, at hun skulde have aabent Hus for Sognets Folk og følge Præsten rundt paa Besøg. Deres daglige Servering var ret enkel, Sulet serveredes paa tykke Rugbrødsskiver, kun Grød og Søbemad i Fad eller Tallerken, men Maden var solid. Grød, Spegesild og Flæsk var almindelige Retter, Kaal, brune Bønner, graa Ærter med rigeligt, men fedt Sul. Dels havde man Gaardens egne Produkter, og ikke som nu Mejerier, man sendte sin gode Mælk til, den blev i Hjemmet og blev kærnet m. v., og dels havde man „Offergaverne“; det var foruden den „Ofring“, der ved højtidelige Lejligheder frembares i Kirken, de store Sendinger af Naturalier. Det var saaledes Skik, at der fra alle Gaarde omkring 1. November blev drevet Gæs til Præstegaarden, ca. 70 Stk. Og saa blev der Travlhed. Et Par Stykker sattes hen til Mortensaften, og vist en 6 Stk. fik Lov at gaa til Jul. Saa tilkaldtes der Hjelpekoner fra Landsbyen, og nu var der en større Slagtning, Konerne sad omkring store Kar og pillede Dun i et og Fjer i et andet — Husholdningens Tilvækst til Sengetøjet. Saa skares Brystet fra de istandgjorte Fugle, syedes sammen, saltedes og røgedes, en dejlig Tilvækst til Paalæget. Det øvrige henkogtes i store Kedler, saltedes og tilsmeltedes og var nu et behageligt Sul i de lange Vintermaaneder; det virkede knap saa salt og fedt som de nedsaltede Grise. Alligevel mente man, at den Tids ovenud fede og tunge Mad, Ærter og Bønner med Sul, burde ledsages af en Dram, og det fik, rent sundhedsmæssigt, baade Familien, Folkene og de større Børn (omkring 12 Aars Alderen).

Hver Aarstid havde sin Travlhed, og ved det hele maatte Præstekonen gaa i Spidsen. Der var Gæssene, derefter Slagtingen inden Jul. Mange Pølsør lavedes der

i Huset, og meget sendtes derfra igen. Der blev ved Juletid pakket hele Kasser, og det hændte, naar Konen stod i Køkkenet i Færd med at pakke, at Præsten viste sig — med Pibe i Munden — og spøgende spurgte, om der ikke kunde proppes endnu en lille Pølse i Hjørnet af Kassen til Moderen, Brødrene eller andre. — Ellers kendte man ikke Julegaver, undtagen maaske en Bagatel, en Naalebog, en Naalepude eller andet, som Døtrene og en Plejedatter syede i al Hemmelighed i Sengen ved en „reddet“ Levning af en Tællepraas. Juletræ kendtes ikke, men Folkene samledes med Familien til en hyggelig Aften med „Mismoakage“, vist særegent for Lolland og Syd-fyn, og Pebernødder m. v.

Ellers hengik Juledagene i Præstegaarden ret stille, da Præsten jo havde sit at passe, og de dyre og langsomme Transportmidler hindrede jo de jævnlige Feriebesøg af Børn og Slægt. Til Gengæld blev Sommergæsterne længe, naar de kom. Om Vinteren blev der foruden det daglige Arbejde kartet og spundet en Del, af dette Spind sendtes det bedste til Maribovæveren og kom tilbage som det fineste Damaskes Dækketøj, men det var jo ubleget. I Forsommeren tog saa Familien pr. Vogn paa „Skovtur“ til Blegemanden nær Søholt, hvorfra det saa blev hentet hvidt og fint nogle Maaneder senere. Det var Børnenes store Dage. Iøvrigt havde Hustruen i adskillige Aar Smaaabørn at passe, og hun underviste dem ogsaa i den først Boglærdom. Senere kom der i Huset en Farbror, som havde opgivet sin Læsning (han turde vist aldrig vove sig op til Eksamen); han læste nu daglig lidt med dem oppe i sit Værelse, der altid lugtede af Tobak, og hvor han som Belønning, naar de var artige, lod dem smage paa sin halvkolde Kaffe, der altid smagte af Tobakken. — Om Sommeren kom saa Havearbejdet — og saa begyndte man forfra.

Urtekramvarer maatte købes, men udveksledes dog vist delvis med Landbrugsvare, og finere Manufakturvarer maatte købes i nærmeste Købstad ca. 3 Kvarters Gang derfra. — Rejser var der kun sjældent Tale om,

i hvert Fald ikke for Hustruens Vedkommende, hun var bundet af Husholdning og Børn. Den ældste Datter sendes i 11-Aars Alderen til København, hvor hun i 3 Aar gaar i Skole og bor hos en Bedstemor og Tante. Hun er ikke trods al Længsel hjemme i de første 2 Aar. Det var altfor dyrt og besværligt. Efterhaanden tager Drengene ud, et Par som Landvæsenselever (en døde tidligt), og den ældste Datter vender hjem, konfirmeres, bliver (som altid den Gang) i Hjemmet og oplæres nu i Husvæsen. Hun er nu i den Alder, hvor hun begynder at tages med paa Besøg, dels gaaende, dels i Præstens Vogn paa lidt længere Ture, og Brødrenes Venner tages undertiden med hjem paa Besøg. Ungdommen begynder at vise sig, men efterhaanden aflastes Præstekonen jo for en Del af Smaaabørnsbesværet.

Det er gennem denne Datters Fortællinger, jeg har hørt om det daglige Liv i Hjemmet.

Thyga Elisabeth Kirstine Thomine Thaning fødtes 14/6 1826 i Vester Ulslev Præstegaard, men ingen af hendes Barndomserindringer knytter sig til dette Sted, fordi hendes Far et Par Aar senere forflyttedes til Hunseby nær Maribo. Her voksede hun op i en Søkendeflok og havde iøvrigt Legekammerater blandt Landsbyens Børn, og da hun blev lidt større ogsaa paa Knuthenborg, hvor dengang hendes Farbror var Godsforvalter, bl. a. legede hun med Benedikte Knuth (senere Baronesse Rosenørn-Lehn, Orebygaard) og fornyede efter endt Skolegang i København disse Bekendtskaber. Desuden kom hun en Del til Maribo, bl. a. i den Brabrandtske Gaard (nu Qvades Gaard i Maribo). Hun fortæller om sin Far, en Mand med en Del Humor, iøvrigt energisk og dygtig, og om Moderen, en lille og fin Skikkelse, der styrede sit Hus med megen Flid, spandt sammen med sine Piger om Aftenen og iøvrigt var sammen med dem under det daglige Arbejde; en Tid havde de en tredie, ganske ung Pige til Hjælp til Børnene. (Da hun 52 Aar senere kom til Maribo, søgte denne hende op der).

Efterhaanden faar de Unge Lov at færdes lidt mere

uden for Hjemmet. De deltager i en Slags „Sammen-skudsballer“, der holdes om Vinteren i den Brabandske Gaard i en stor Sal paa 1ste Sal. Her kan faas Vand paa Maskine til Kaffe og The (den gamle Themaskine kom senere paa Raadhuset, da Ballerne forflyttedes der-til, og eksisterer endnu, enten der eller paa Museet). Om Sommeren dances der engang imellem i den gamle Pa-villon med Træsøjlerne i Bangs Have, nu hørende under Sukkerfabrikkerne, den Gang hørende til Gaarden „Skov-næs“, i mange Aar Meinckes Ejendom.

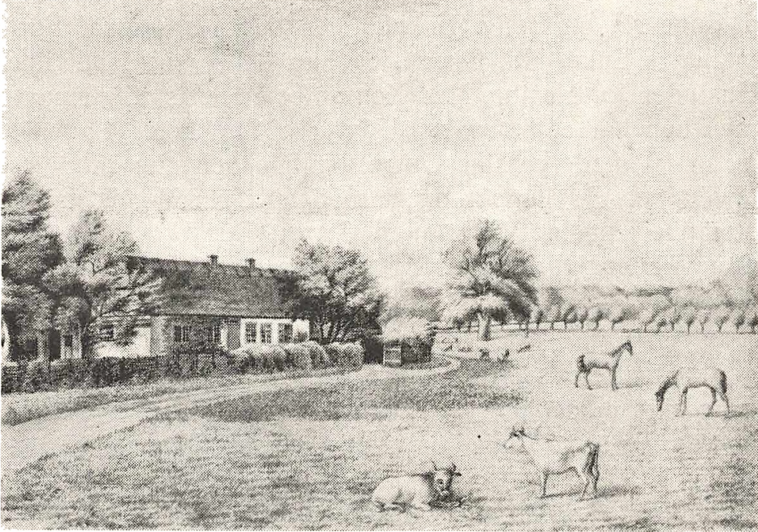
Vejen til Maribo, hvor Familien ofte færdedes (det var jo deres nærmeste Handelsby) gik gennem Nørreskov, beliggende uden for Maribo, omtrent hvor Maglemervejen gaar (Rester endnu ved Grimstrup), det var hurtigere end at tage Vejen Øst for Maribo, men mindre frem-kommeligt om Vinteren.

Man begyndte paa de Tider at bruge „Købetøj“ til Kjoler m. v., og handlede hos de to gamle Firmaer i Byen, først Lange, senere Lunddahl, der blev ham en haard Konkurrent.

Iøvrigt tager hun Del i Husets Arbejde. Hun mindes fra den Tid en Søsters alvorlige Sygdom og Død, men har ellers en fredelig Ungdom sammen med en Pleje-søster, Stine Mejlbye, og en yngre Søster, med mange rare Timer ved Haandarbejde. — Naar Egnens Unge eller Brødrenes Venner er med hjemme, synges der, og undertiden dances der. Saa sender man Bud efter en af de ældre Piger, der fromt lader sig hente ned. Engang var hun endogsaa gaaet i Seng, hun tager Tøjet paa og stiller sig straks midt i Døren og begynder at synge, og saa danser man.

Hun besøger ofte Slægten Ancher, Østofte Præste-gaard, her lærer hun bl. a. at spinde, og hun og Datteren Petrea skiftes til at laane Tantens Ring, fordi „dens Sten bilnker saa smukt, naar man spinder“. Ofte var hun paa Knuthenborg og deltog der i Dilettantkomedie, bl. a. sammen med Benedikte Knuth. Gennem Præsteenken, Md. Bjerre, som boede i Enkeboligen, lærte hun at kende

Elise Holck (senere gift Clausen) fra „Jørgenslund“, og her traf hun sin senere Ægtefælle, Elises Bror, Johan Christopher Holck, Søn af den tidligere i denne Artikel omtalte Sognepræst Holck fra Sandby, hvis Enke forpagtede Halvgaarden „Jørgenslund“.

Jørgenslund i Tjennemarke omkring Midten af forrige Aarhundrede.

Saa kommer Sorgen. — I Løbet af faa Dage dør den ellers stærke og raske Præst af en Halsbyld, og Konen sidder tilbage med de to Døtre og i hvert Fald een mindreaarig Søn. Nu har man indført „Naadsensaaret“; Enken kan blive i sit Hjem, men skal modtage sin Mands Efterfølger, den senere Domprovst Gude, medens *hans* Familie sidder tilbage, — og efter hans Vaner maa hun nu rette sig. Han *var* en tiltalende Mand, men havde sine, skal vi sige Uvaner. Da hun spurgte ham den første Dag, hvad Tid han vilde spise til Middag, svarede han: „Hvor skal jeg kunne sige det, min gode Madam, naar jeg sidder midt i min Prædiken, kan jeg da ikke sige, naar jeg kan spise“, og da hun dog beder om et blot tilnærmelsesvis Tidspunkt, siger han: „Ja, ja, vi kan jo sige mellem 12 og 4“! Det er dog vist gaet bedre end „Præsten prædi-

kede“, for de enedes da godt, og endnu i Elise Holcks sidste Leveaar fik hun Besøg af Gudes Datter. — Enken var dog ikke ked af det, da han et halvt Aars Tid efter bad om at faa sin Familie derover, saa de kunde dele Lejlighed og Køkken, imod at hun ikke havde ham paa Kost og Rengøring, og hun har nu et halvt Aar til i Ro at søge sig en Bolig. Enkeboligen bebos stadig af Formandens Enke, Md. Bjerre, og hun finder sig da et lille Hus uden for Maribo. Med Kontanter er det stadig smaat, men hun har et fortrinligt Udstyr af Dækketøj, Lagener m. m. at medgive sine Døtre, og hun benytter til Sølvbryllupper, Bryllupper og Barnedaab i sin Mands gamle Menighed sit eget Sølv-tøj til Gaver. Der er ca. 80 Aar efter fundet Sølv-tøj blandt Bønderne med hendes Navnetræk paa.

— — —

Skønt dette sidste falder udenfor lollandsk Præstegaardsliv, er det dog betegnende for de Tider, og derfor tilføjer jeg disse Linier om den lollandske Præstegaardsdatter.

Familien flyttede ind i „Kirstinelund“ ved Maribo, hvor Enken boede i nogle Aar, og herfra blev Elise Holck gift den 20. Marts 1853. Hun blev viet i Hunseby Kirke, der efter de Tidens Skik var iskold, og hun kunde endnu paa sine gamle Dage more sig over, at man paa Turen derud havde givet hende hvide Sokker over Skoene, og dem glemte hun at tage af! — Naa, særlig koldt maa det have været, og det viste sig da ogsaa, da de Dagen efter skulde rejse til deres Hjem. Turen gik dengang over Sundet med en ganske lille Færge og iøvrigt med „Diligence“. Der viste sig at være Istransport, og deres Bagage blev læsset paa Slæder. Kvinderne blev kørt, medens Mændene maatte *gaa* over Isen. Der overnattedes i Tappernøje Kro, og først næste Dags Aften naaedes Hjemmet i København. Det var de Tidens Samkvem med Hovedstaden!

Noter:

Uddrag af Stamtavle. — Amtsforvalter Axel Nicolaj Holcks Forældre var: Johan Christopher Holck, Sognepræst v. Frelsers Kirke paa Christianshavn, g. m. Elise Holck, f. Thaning. — Johan Christopher Holcks Forældre: Sognepræst til Sandby Søren Hagerup Holck, f. 15/10 1791, d. 27/9 1827, og Hustru Laurina Dorthea, f. Jørgensen- f, 3/10 1801, d. 15/1 1876. — Thyga Elisabeth Kirstine Thomine Holck, f. Thanings Forældre: Sognepræst (Konsistorialraad) til Hunseby Kirke Vilhelm Thaning, f. 2/3 1790, d. 17/5 1848, og Hustru Mette Katrine, f. Lyngbye, f. 12/1 1797, d. 20/12 1891.

•

Fra den gamle falsterske Landsby.

Af August F. Schmidt.

Fra en hel Række danske Landsbyer er der overleveret *Bylove* fra Fællesskabstiden udgivne i det for Studiet af dansk Bondehistorie saa vigtige Værk: "Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsbylove og By-skraaer" I—III (1904—20) ved *Poul Bjerge* og *Thyge J. Søegaard*. I dette Værk findes der dog kun én Vedtægt fra *Falster* nemlig „Orden, Skik og Vedtægt for *Kippinge Sogn*“ (Vider og Vedtægter I, 255—73), meddelte efter „*Oeconomisk Journal*“, Oktober 1757. Senere er der imidlertid blevet offentliggjort¹⁾ en Vide og Vedtægt til fra *Falster*: *Virket Vedtægt* (*Falkerslev Sogn*) fra 1724. Disse to falsterske Landsbylove er identiske. Maaske har de begge en tabt Fælleskilde; hvis ikke er det rimeligt at antage, at *Kippinge Vedtægt* er en Afskrift af *Virket Vedtægt*. Hvis der senere fremdrages flere falsterske Landsbylove, kan dette Spørgsmaal vel afgøres, især hvis disse skulde vise sig at være af samme Indhold som de to kendte. I saa Fald tør man formode, at Bylovene paa *Falster* alle har haft en Fælleskilde.

Da *Thorikild Gravlund* i 1913 optegnede Bylavsminder paa *Falster*, fik han Lov til hos Oldermændene i *Virket* at lede rundt i Bylavets uordnede Papirer. Han fik da fat i noget af en gammel Bylov for *Virket Bylav*. „Lidt efter lidt samlede vi nu — Oldermændene og jeg — Bladene sammen, til Bogen var fuldstændig“²⁾. Da Byloven havde historisk Værdi, overgav Lavet den til Dansk Folkemindesamling (Kgl. Bibliotek) selvfølgelig imod, at Bymændene til hver Tid havde Adgang til Brug af den³⁾. Senere er den *Virket Vedtægt* blevet udgivet i *Lolland-*

Falsters historiske Samfunds Aarvog 1929, hvor enhver kan læse det lærerige bondehistoriske Dokument. Det kan være, at Byloven i *Ulslev* er til endnu; thi i en Optegnelse fra 1918 i Dansk Folkemindesamling nævnes, at den skrevne Bylov i Ulslev findes hos Edvard Schüt, Ulslev pr. Ørslev. Byloven fra *Sønder Alslev* er derimod borte. I 1909 meddelte forhenværende Gaardejer Hans H. Dyrlov, S. Alslev, til V. Dyrlov, at „for c. 40 Aar siden blev Byloven ædt af Povls Hund, og siden har man ingen haft“ (D.F.S.).

De to udgivne Landsbylove fra Falster har hver 54 Paragraffer, hvoraf flere er temmelig lange. Man faar i dem Oplysninger om Bestemmelser og Straffe (Vide betyder Straf) vedrørende en Mængde forskellige Ting: om Gærdernes Vedligeholdelse og Lukning, om Markfred, Grøfter, Led, ulovlig Kørsel, Tøjring, Pløjning, Værn mod Skab paa Kvæg, om Kvægdriften, Kvægantal, Bøder for Drukkenskab, Høsttiden, Overtrædelse af Helligdagene, Bestemmelser vedrørende Ildebrande, Skovene, Pligt til at møde paa Bystævnet, naar Talsmanden tuder i Hornet, Bødernes Anvendelse og meget andet. Man lærer i det hele taget meget om de gamle Bondetider ved at fordybe sig i vore Landsbylove. Man møder i dem selve den gamle Fællesskabstanke, den gamle Samfundsand i Landsbyens Lag, ikke som den mindes af nulevende i taagede Sagn og Fortællinger, men selve dens skrevne Love med Bøndernes stive Navnetræk og sindrige Bomærker under eller forseglede med irrede Seglinge paa faste, benede Bondeknoer⁴).

Bondens Retssædvaner i Vider og Vedtægter kan med Virkning udfyldes og suppleres af det righoldige Materiale den danske Almue vedrørende, som især siden 1870 er indsamlet i de forskellige Egne af Danmark, for Falsters Vedkommende mest ved *Thorkild Gravlund*, der i alt væsentligt har udmøntet det af ham selv optegnede værdifulde falsterske Stof om Sædvaneret og Bylav i sine Bøger: „Dansk Bygd“ I (1917), 84—112 og „Dansk Folkekarakter“ 1919, 297 ff. I øvrigt findes Thorkild Gravlunds Optegnelser i Dansk Folkemindesamling. For-

skellige andre — som Noterne i det følgende vil vise — har dog ogsaa optegnet Kulturminde fra Falsters Landsbyer. Vi skal i det følgende kun holde os til det falsterske Folkemindestof, der vedrører Sædvaneret og Bylav.

Medens man f. Eks. paa Fyn træffer paa mange stenatte *Bystævner*, kender jeg kun et Par Oplysninger om Bystævner paa Falster. I *Hillestrup* (Idestrup Sogn) er bevaret et Bystævne, der brugtes indtil 1870, bestaaende af 3 (tidligere 5) utilhugne Sten med et Lindetræ (tidligere en Hyld) i Midten. Fem Gaarde har ligget tæt sammen om den gamle Stævneplads med Bystenene. Her har den lille Landsbys Mænd i gammel Tid samledes til Raadslagning⁵). — Indtil 1883 var der et Bystævne i *Sønder Ørslev*. Det bestod af 11 Sten om et Piletræ i Midten. Det havde ikke været brugt i Mands Minde⁶). — Ogsaa i *Virket* skal der i tidligere Tid have været et Bystævne⁷). — I *Systofte* var der Stævneplads ved *Majbænken*, en Forhøjning af Jord, omsat med Sten⁸). Majbænken som Betegnelse for Bystævnestedet er især kendt i Præstø Amt. Det er ellers et ret gammelt Ord, efter Moths utrykte Ordbog = en Bænk af Græstørv, hvorpaa de unge sidder, naar de rider Sommer i By⁹).

Hvor der ikke gives udtrykkelige Oplysninger om et Bystævne, har Landsbyens officielle Samlingssted været paa en aaben Plads i Byen, et eller andet Sted paa Bygaden, i *Nørre Alslev* ved Gadekæret, eller hvor man nu havde fundet det hensigtsmæssigt at mødes til Forhandling om Sager, der angik alle Bymændene. Om Vinteren holdtes Møderne i Oldermændens Stue.

Naar der skulde være Bystævne, tudede *Oldermænden*, der ogsaa kaldes *Talsmanden*, i Hornet. Ikke alene fra *Virket*¹⁰) og *Kippinge* (Bylovene) har vi Oplysninger om *Byhorn*, men ogsaa adskillige andre Steder fra paa Falster er der overleveret Meddelelser om Horn som Sammenkaldningsinstrument af Bymændene. *Marrebæk* Byhorn (Original i Stiftsmuseet i Maribo) er afbildet i „Livet i Klokkergaarden“, 282, og efter en Oplysning i samme Værk S. 282 har man ogsaa i *Systofte* haft et Byhorn,

som Oldermændene tudede i, naar der var noget at meddele, i ældre Tid især angaaende Hoveriet. Det kaldtes at „tude paa Gade“. — I *Gunslevmagle* tudedes til Samling tre-fire Steder i Byen. 1. Gaard i Byen regnedes fra Nord ad østre Gade. Otte-ti Gange gik Hornet aarlig, naar Lavet samledes skiftevis hos Bymændene. Naar der tudedes, spurgte Bymændene: Hvor skal vi samles? Det skete skiftevis omkring i Gaardene¹¹). — *Højet* (Væggerløse S.) havde et kort Husmands-Byhorn af Træ. Gaardmandshornet var længere, over $\frac{1}{2}$ Alen. Til Husmandstævnet tudedes med korte Stød, Gaardmændene havde en lang Tone¹²). — 1915 brugtes Byhornet i *Skelby* ikke mere. Det var af Kobber for Gaardmænd og af Træ for Husmænd¹³). — Det *Hasselø* Byhorn har *Karen Toxværd* meddelt en hel lille Historie om: *Hasselø* hørte i gamle Dage under *Gedsergaard*. Naar Ridefogeden skulde til Øen og blev set paa *Væggerløse Næsbanke*, blev det straks meldt til Oldermændene, som greb Byhornet og tudede Mændene sammen paa *Toften*. Der tog de mod ham og havde saa anderledes Magt til at værges sig imod urimelige Befalinger og Paalæg, end om han var kommet til dem een for een. Det syntes han imidlertid ikke om, og derfor tog han Hornet fra dem, og *Hasselø* har siden den Tid intet Byhorn. De har, naar Mændene skulde samles, maattet „raabe paa *Toften*“, som der i andre Byer „tudes paa *Gaden*“¹⁴). — Oldermændene i *Egebjerg* tudede „Mændene“ (d. v. s. Gaardmændene) sammen til *Gadestævne*. — I *Sønder Kirkeby* havde Husmændene deres egen Oldermænd, som samlede Husmændene ved at slaa paa *Tromme*. Gaardmændene havde *Byhorn*¹⁵). — Traf det sig, at Oldermændene i *Horreby* var nægtet den Gave at kunne tude i *Byhornet*, og det var ikke *Hvermands Sag*, for dets Tone laa dybt inde, maatte han gaa rundt og sige til fra Gaard itil Gaard, men han slap for *Udflytterne*, de maatte selv sørge for at holde sig underrettede. *Thorkild Gravlunds Meddeler*, *Udflyttergaardmanden Peter Olsen*, holdt i 1913 en gammel Husmand inde i *Byen* til at bære Oldermændsbudet ud, og

for det havde Husmanden i aarlig Løn en Skæppe Rug i „gammelt Maal“ — $\frac{1}{6}$ Tønde. I 1913 fik Husmanden stadig sin Løn i Korn, dog nu tiest Byg eller Hvede til Hønsene¹⁶). — Bylavet i *Virket* havde endnu i 1913 sine særegne Skikke. Naar Byhornet gik, og Stævne sattes, hed det at „kalde paa Møning“ ((kalde til Møde). „Naar vi kalder paa Møning, saa bruger vi „Stokking“. Stokken var Bylavets Bødestav, hvori Skurer skares for hver Bøde. Der kunde ogsaa tudes uden at kaldes til øjeblikkeligt Møde. Saaledes naar der kaldtes til Betaling af Kommuneskat. Den skulde ikke absolut gives ved et Møde. Udflytteren, som blev Oldermænd, maatte have een boende i Byen til at tude for sig. „Tuderen“ toges efter Omgang ligesom Oldermænd og Skrivere. „Tuderen“ skulde tude i Byhornet, en Gang ved hver Byende og en Gang midt i Byen, tre Steder og ikke mere. Udflytteren, som ikke kunde høre Hornet, hvor han boede, maatte holde et „Garbud“ (Gadebud), som tilsagde, naar Hornet havde gaaet, og hvad det gjaldt. Garbudet lønnes af Udflytteren for Tjenesten¹⁷). — I *Nørre Ørslev*, der nu er saa udskiftet og udflyttet, at Byhornet ikke kan gælde ud til alle de fireogtyve Gaarde over vide Marker, blev det liggende stille hos den sidste Mand, der brugte det. Hornet var fra 1801 eller 1809¹⁸). — 1919 eller saa tudede det gamle Byhorn i *Aastrup* endnu Folk sammen, som det havde gjort i Aarhundreder¹⁹).

Den, der ikke indfandt sig paa Stævnepladsen, naar der i *Virket* eller *Kippinge* af Oldermænd var blevet blæst tre Gange i Hornet, skulde ifølge Vedtægterne — fra 1724 og 1758 — bøde for Hjemseede, første Gang 1 Sk., anden Gang 2 Sk. og tredie Gang 4 Sk. — Medens der i 1913 ingen Bøder var for at komme for sent til Stævne i *Horreby*, havde man dog forhen skullet give Bøde for at komme bagefter. Den 45-aarige Meddeler Peter Olsens Fader havde fortalt, at Bøden var 4 (eller 8) Skilling. Dog fritoges man for Bøder, naar man boede saa nær Mødestedet, at man kunde raabe derhen²⁰). — Den almindelige Bøde for at komme for sent til „Møning“ i *Virket*

var 10 Øre; der skares i den Anledning en Skure i Kanten af Bylavets Bødestav ud for den bødendes Matrikelnummer. At udeblive kostede en Krone, det skreves simpelt hen med Blyant paa Træet.

Morsomt nok regnes disse gamle Bøder efter ny Møntenhed (Kroner og Øre), mens Drikkevarerne i Oldermandsstuen regnes efter den gamle: 16 Øre (8 Skilling) for hver Bajer eller Kop Kaffe med Brændevin og derhos 16 Øre „til Regnskabet“, for hvad der gaar med af Tobak og Gammeltøl. I *Falkerslev*, Kirkebyen hvortil Virket hører, skriver de deres Bøder op paa Papir, men Virket holder stadig fast paa sin Stok, som hvert Aar skal fornyes²¹). *Thorkild Gravlund* har i „Dansk Bygd“ I, 109, meddelt en Tegning af Bystokken, der viser, at der blev Penge i Bødekassen, idet der allerede længe inden Aaret var udrundet, var fem Kroner paa Stokken foruden 31 Skurer skaaret ind i den. — I *Bønne* klaredes Stokken 2. Juledag. Da samledes Bymændene hos Oldermændene, hvor de blev beværtede efter Vedtægterne, og Kl. 12 Middag skiftedes Oldermændene, Protokollen blev oplæst og godkendt, og adskillige Krus Gammeltøl og Snapse maatte der til²²). — I *Eged*, „hvor Oldermændsskiftet vistnok foregaar tredje Juledag, har de endnu gældende Bøder for at udeblive. I Bysens Stok skæres en Skure for hver Bøde. „Stokken klares“, opgøres, tredje Juledag“²³). I *Sønder Kirkeby* blev Aarets Bøder brugt til at købe Gæs og en Bolle Punsch for til Mortensgilde²⁴).

I Bylovene gives der Besked om, hvorledes Mændene havde at forholde sig paa Stævne. „Ingen maa paa Samlepladsen overfalde hinanden med Skældsord eller anden uskikkelig Medfart, hvor det kan have fornøden at samles, under Straf af 1 Mark til Ejerlauget, derforuden bør den skyldige at lide efter Loven“ (§ 43). I den følgende Paragraf hedder det: „Naar Talsmanden slaar til Lyd med sin Talsmandsstok, da bør enhver at tie stille paa Samlingen og høre, hvad Talsmanden kan have at sige og forrette. Hvem derefter gør Ulyd, bøde 8 Sk.“

Emnerne, der drøftedes af Bymændene paa Stævnet,

var mange og mangeartede. Ved at læse Vedtægterne fra Virket og Kippinge faar man et Begreb om, hvad det var for Spørgsmaal, der kunde komme paa Tale paa et Bystævne i Fællesskabets Tid.

Oldermanden valgtes for et Aar ad Gangen. I *Bjørup* skiftedes omkring ved Mortensdag. Man samledes da om Aftenen hos ham, der skulde tiltræde. Konerne var ikke med. Tidligere havde man i Fællesskab spist Mortensgaas og faaet sig en Snaps eller to, men det blev aflagt i Rasmus Klokkers Dage, og Tiltrædelsen skete nu uden mindste Festlighed. Det eneste Gilde, Bylavet holdt, var Fastelavnsgildet. Det gik paa Omgang. Hver af Gaardmændene betalte hertil en Daler. Der blev danset og spillet Kort²⁵). I *Gunslevmagle* skiftedes Oldermand Fastelavnsmændag, uden at der holdtes Gilde. — *N. Alslev* havde én Oldermand, *Udflytterne* én og *Bødstrup* én. En enkelt Udflyttergaard hørte med til Lavet i Byen, uvist hvorfor²⁶). — 1909 var Byloven i *Ulslev* endnu i Kraft, og man valgte da Oldermand. — Oldermanden i *Egebjerg* skulde altid vælges blandt de Gaardmænd, som boede i Byen. — Oldermanden i *S. Kirkeby* opbevarede en Stav, hvori hver Gaards Bomærker var skaaret. En Gaards Redskaber var mærket ens, ligesaa Kreaturerne²⁷). — I *S. Alslev* havde man (1909) ikke i Mands Minde haft nogen Oldermand til at lede Bymændenes Møder eller til at tude til Gadestævne. Tidligere holdtes alle Møderne hos Oldermanden, der overtog Embedet ved „Knudsgildet“ den 13. Januar. Senere samledes „Mændene“ efter Tur paa de forskellie Gaarde, naar Skatterne skulde betales eller et eller andet forhandles. Ved Knudsgildet aflagde Oldermanden Regnskab over de Udgifter, han i Aarets Løb havde haft for Bymændene paa Embeds Vegne, bl. a. plejede han at købe en Tønde Tjære til Vognsmørelse, som blev delt imellem dem. Man skulde „holde Knud“, til Stjernerne kom paa Himlen, eller til Solen stod op, da man saa var sikker paa at faa lange Ærter. Der var Mulkt for at komme for sent og for at udeblive. Bøden var 8 Sk. for at komme for silde. Ved

Møderne fik man Kaffe, men efter Byloven skulde man have haft Smør, Brød, Ost og Brændevin. Kun ved Knudsgildet og Mortensgildet spiste man, ved det sidstnævnte Gaas; i mange Aar tilfaldt det Morten Hansen, Bjerregaard, at skære for, fordi han i sin Ungdom havde været Tjener hos Stiftamtmand Jessen. De fem Udflyttergaarde nærmest Stranden blev ved at holde deres Knudsgilde, efter at Gaardene i Byen og de nærmeste Udflyttere var ophørt dermed. Sidst i 70'erne afskaffede Udflytterne Knudsgildet, og omtrent samtidig holdt man op med at holde Mortensgilde, fordi ingen havde Gæs. Skønt de fem Udflyttere ikke dannede noget særligt Lav, samledes de foruden Knuds Dag ogsaa en Gang aarlig for i Fællesskab at syne hverandres Skorstene. Bymandsmøderne holdtes endnu i 1909, ligesom en ny Ejer plejede at give Indgang²⁸). — I *Horreby* havde de i 1913 endnu deres Bylav. Dog var det kun de seks Mænd inde i Byen, som valgtes til Oldermænd. Den 6. December, paa Nikolajsdag, skiftedes Oldermænd. Da mødte man Kl. 9 om Formiddagen og holdt Gilde til næste Dags Frokost. — I *Eged*, hvor Oldermændsskiftet vistnok foregik 3. Juledag, maatte hver Bymand bøde for sine Skurer den Dag. Det gik saadan til, at han staaende op ved Lavsbordet skulde drikke ligesaa mange Sapse, som han havde Skurer i Stokken, inden han fik Lov til at sætte sig blandt andre gode Mænd og smage Gildesmaden²⁹). — *Nørre Ørslev* Bylav var i 1913 brudt, dog var der endnu Oldermænd, og Mortensdag samledes Gaardmændene og gjorde Kirkeregnskabet op. Gildeslav udover Bygrænsen kendtes kun mellem to Gaarde, en i *Ørslev* og en i *Lidstrup*, som begge hørte til Præstembedet („Annexgaarde“). I *Ørslev* var der et Par Gaarde, som holdt sig uden for Lavet, enten af Spar-sommelighed eller fordi det var fornemme Folk, der havde købt sig ind siden Udskiftningen som Selvejere³⁰).

Bønved By havde i 1911 endnu sit Oldermændslav. Der var 6 Bønder i Byen, som samledes paa Omgang hos hverandre, naar der skulde betales Skatter, Tiender o.

lign. Oldermænden valgtes for et Aar fra 2. Juledag. Han skulde tilsiige til Møder og holde Protokollen, hvori Lavets Vedtægt var skrevet, i Orden. Der maatte gives Bøde, hvis man kom for sent. Kl. 6 eller 7 Aften var der koldt Bord, og efter Spisningen fik hver Mand to „Sorte“. Derefter drøftedes de Emner af fælles Interesse, der gav Anledning til Mødet, og til sidst spilledes Kort til henad Kl. 11. Dernæst var der igen koldt Bord og saa en „Sort“ til hver Mand³¹). — I *Virket* skiftedes Oldermænd og to Skrivere Lille Juleaften³²). Tre Dage om Aaret samledes Bylavet der til Spisning. 1. Juni synedes Skovgærder og gjordes Regnskab om noget Rør ved Søen. Mortensdag var der Opgør for nogle Græsmarker ved Søen, og Lille Juleaften foregik som nævnt Oldermændsskiftet.

Foruden i de allerede nævnte Landsbyer forefindes der ogsaa kortfattede Optegnelser om Bylav fra følgende Byer: *Gunslev* har Bylav: *Ravnsø* har Bylav og en „Lade“ (Kiste) med gamle Papirer³³). — Næsten hele *Skelby* var i Gildeslav, ogsaa Tjenestefolk kom med, men Til sidesættelse kunde føre med sig, at man uden Vrede drog sig bort fra hinanden i Gildesfærd. 1915 var almindeligvis 5—6 Gaarde i Lav. *Gedesby*, *Stavreby* og *Fiskebæk* kunde komme til Gilder i Skelby, men ikke *Marrebæk*. Skelby har mere at gøre med Folk Syd paa end Nord paa, men staar dog i en vis Modstrid til *Gedesby*³⁴). — I *Vejringe* blev Bylavet sprængt 1873. Der var vist nogen, som vilde være for store paa det. Men i *Lillebrænde*, *Torkildstrup*, *Moseby*, *Ore* og *Aastrup* var der endnu omkring 1915 Bylav, og kun undtagelsesvis er Bylavene sprængt paa Nordfalster. I 1919 havde man saaledes endnu i *Aastrup* en valgt Oldermænd³⁵).

Bylavene var naturligvis fælles om en Del Ting. Lars Rasmussen kunde fortælle til Fr. L. Grundtvig om, hvorledes Bylavet endnu havde i Fællesskab en „Gadeplads“, der laa midt i Byen og kaldtes „Mollevejden“. En Del af Pladsen var udlejet til Have. En Del havde tidligere været en Lergrav, hvor man tog sit Klineler; men nu var der „Gadestøbel“ (Gaestøjl). Ved Køllegaar-

den laa der et Kær. Det sagdes at have været den gamle Gadestøbel. Lige over for „Mollevædden“, paa den anden Side af Gaden, var „Gadebrønden“, der ogsaa tilhørte Bylavet. Flere Byer havde „Vandninger“, som man kunde ty til, naar der blev „Vandtrang“. Saaledes havde Sønder Kirkeby en „Byvandning“, der kaldtes „Brunstøbel“ (Bruunstøjl). Bylavet i Bjørup havde Ret til at tage Grus til Veje i en Grusgrav paa Systofte Jord³⁶).

Foruden Aarets Fester og Livets Højtider samt de i det foranstaaende omtalte Gilder ved Oldermannsskifte m. v. afholdtes der forhen endnu en Del Gilder: *Faste-lavnsgilde, Igangsgilde, Klinegilde, Høstgilde* m. fl.

Da det maaske kan have sin Inetresse at læse om et af de gammeldags falsterske Arbejdslav med tilhørende Gilde, skal der til Slut meddeles en Skildring af et Møggilde, optegnet af den udmærkede Folkemindesamler *Karen Toxværd*, Sillestrup, sendt til *Evald Tang Kristensen* og trykt i Folkemindetidsskriftet „Skattegrave-ren“ VI (1886), Nr. 756³⁷).

Hver Bonde havde sit *Møglav*, som hjalp ham at køre sit Møg ud, og som han hjalp igen, naar deres Tur kom. Naar det skulde gaa for sig, mødte fra hvert af Stederne en Karl til at „bryde Møg“: læsse paa Vogn, en Pige til at strø og en Dreng med Heste og Vogn; der var en Karl eller Mand i Marken til at „hakke af“, saa kunde Drengen nok køre Læsset derud og „køre frem“, for Hestene var sjældent saa slemme at køre i de Tider. Arbejdet begyndte Kl. 2 om Morgen, og de forskellige „Maal“: Frokost, „Klokken 10“ og Middagsmad fik man jo saa ogsaa tidligere, end man plejede, saa man kunde arbejde lidt oven paa Middagssøvnen og alligevel slippe Kl. 2 om Eftermiddagen. Resten af Dagen og ud paa Aftenen brugte man til Kommers, somme Tider havde man ogsaa Musik til Møggildet. Levemaaden var som ved lignende Lejligheder god og rigelig; til Frokost og „Klokken 10“ fik hver et Brændevinsstykke Fladkage, til Middagen hver en Fjerdepart og to Vafler, saa de unge, som var med mange Steder i Møgægten (Møgagetiden), kunde

faa en ordentlig Bunke til sidst. Middagsmaden var gerne noget nem, Mælkekage eller lignende, Hovedmaaltidet var om Aftenen og var al Tid Grofenbrad og Ølost. Møgægten kunde for Resten være streng nok for de unge især, for de kom jo sjældent i Seng for Spøg og Kommers før Kl. 10—11, og hver Morgen begyndtes der jo Kl. 2; især kneb det for Drengene, saa de sad tit og sov, mens de kørte de første Læs ud om Morgen. Bare Hestene vidste Vejen, kunde det godt gaa; men det skete undertiden første Morgen paa et nyt Sted, at Hestene gik forbi det Led, de skulde ind ad, og blev ved at følge Landevejen, til Drengen vaagnede. Hvis ingen fik det at se eller at vide, saa gjorde det ikke noget, ellers blev han voldsomt drillet, for Drengene var al Tid „Kastekæppe“; Bryderne prøvede ogsaa gerne at faa narret nogle af de løse Dreng, som der altid er fuldt af, hvor der er noget paa Færde, i By at laane Møddingskraber, naar de begyndte at tage Bundfaldet. Drengen fik saa med tilbage en Loklappe eller lignende klodset Ting, da der jo ikke er noget Redskab, der hedder Møddingskraber. Det Ærinde gik en Dreng kun een Gang i sit Liv, men han var siden godt nok med til at le ad de yngre, troskyldige Dreng, som ved næste Lejlighed var tjenstvillige. De Dreng, som kørte Møgvognen, kaldtes Møgtolle, og naar der var noget i Vejen med dem, blev de traalede og maatte staa paa Lundstikken, mens det gik for sig.

Noter.

- 1) Lolland-Falsters hist. Samf.s Aarbo 1929 S. 27—41; jfr. Aarbo 1930 S. 133 (Aarstalsrettelse). — 2) Optegnet af Thorkild Gravlund (D. F. S. d. e.: Dansk Folkemindesamling). — 3) Thorkild Gravlund: Dansk Bygd I (1917), S. 108. — 4) Svend Aakjær i Dansk Udsyn 1923 S. 7. Jfr. Poul Bjerger smsts. 1926 S. 10 ff. — 5) Axel Olrik i Dania V (1898) S. 127. Trap IV S. 240. — 6) Trap IV S. 240. — 7) Trap IV S. 257. — 8) Fr. L. Grundtvig: Livet i Klokkergaarden 1909 S. 282 (udg. af Jørgen Olrik). — 9) J. S. Møller i Danske Studier 1930. S. 114. — 10) Virket Fæstebønder købte sig fri 1766 og blev derved de første Selvejere i Danmark. — 11) Opt. 1915 af Th. Gravlund, medd. af Gdr. Lollike, Gunslev, ca. 50 Aar (D. F. S.).

Dansk Bygd I S. 99. — 12) Opt. 1909 af V. Dyrlov, medd. af H. H. Dyrlov (D.F.S.). Gravlund: Dansk Bygd I S. 86. — 13) Gravlund: Dansk Bygd I S. 86. — 14) E. Tang Kristensen: Skattegraveren V Nr. 794. — 15) Opt. 1909 af V. Dyrlov, medd. af fhv. Gdr. Jens Olsen, f. i Egebjerg (D.F.S.). — 16) Gravlunds Opt. 1913 (D.F.S.). Dansk Bygd I S. 105 f. — 17) Opt. 1913 af Gravlund, medd. af Gmd. Hans J. Strange, ca. 40 Aar, Virket (D.F.S.). Dansk Bygd I S. 108. — 18) Gravlund: Dansk Bygd I S. 92. — 19) S. C. A. Tuxen i Loll.-F.s hist. Samf.s Aarb. 1920 S. 89. — 20) Opt. 1913 af Gravlund, medd. af Gdr. Peter Olsen (D.F.S.). — 21) Dansk Bygd I S. 109. — 22) Opt. 1911 af Højskoleelev Johanne Hansen, Bønved (D.F.S.). — 23) Th. Gravlund: Dansk Bygd I S. 106. — 24) Opt. 1909 af V. Dyrlov (D.F.S.). — 25) Livet i Klokkergaarden S. 281 f. — 26) Optegnet 1915 af Th. Gravlund: Dansk Bygd I S. 96. — 27) Optegnet 1909 af V. Dyrlov, medd. af fhv. Gdr. Jens Olsen, f. i Egebjerg (D.F.S.). — 28) Optegnet 1909 af V. Dyrlov, medd. af fhv. Gdr. Hans Dyrlov, S. Alslev, 73 Aar (D.F.S.). — 29) Optegnet 1913 af Th. Gravlund, medd. af Gmd. Peter Olsen, Horreby Udflyttere (D.F.S.). Dansk Bygd I 105 f. — 30) Optegnet 1913 af Th. Gravlund, medd. af Gmd. Ole Rasmussen, Nr. Ørslev. Dansk Bygd I S. 94. — 31) Optegnet af Højskoleelev Johanne Hansen, Bønved (D.F.S.). — 32) Optegnet 1913 af Th. Gravlund, medd. af Hans J. Strange, Virket (D.F.S.). Dansk Bygd I S. 107 f. — 33) Optegnet 1915 af Th. Gravlund (D.F.S.). Dansk Bygd I S. 96. — 34) Optegnet 1915 af Th. Gravlund, medd. af Povl Povlsen, Skelby (D.F.S.). Dansk Bygd I S. 96. — 35) Loll.-F.s hist. Samf.s Aarvog 1920 S. 89. — 36) Livet i Klokkergaarden (1909). S. 282. — 37) Jfr. Th. Gravlund: Dansk Folkekarakter (1919) S. 312 (Møggilde).

Vase, 28 cm høj, 32 cm bred, uglaseret, i Lerets naturlige Farve.

Gamle Pottemager Petersen i Skovalléen paa Søllestedgaard.

Af H. L. H. Jørgensen.

I Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1943 findes en interessant Skildring af „Lollands sidste Haandpottemageri“. Den faar mig til at mindes det hjemlige Pottemageri i Skovalléen paa Søllestedgaard, hvor en anden Pottemager Petersen lavede mange herlige Ting, som Nattergale, Krukker, alle mulige Nyttegenstande som Lysestager, Potter, Fade, Dunke og Urtepotter, og hvad det nu var alt sammen. Han lavede ogsaa mange dekorative Ting, f. Eks. Blomstervaser i meget smukke Former, som hosstaaende Fotografier viser, og han dekorerede dem med kunstnerisk udførte Blomster

og Blade, som han forsynede med forskellig farvet Glasur. I Haven paa Sølstedgaard stod i mange Aar ved Foden af hvert sit Lindetræ ved Staaltraadsporten to store Svampe, Paddehatte af Ler, til at hvile sig paa, dem havde Pottemager Petersen ogsaa lavet; de hverken raadnede eller rustede, men forgik dog til sidst.

Fodstykke, 22 cm høj, 35 cm bred, uglaseret, i Lerets naturlige Farver.

Pottemager Petersen lavede mange Kakkellovne af Ler baade til Sølstedgaard og Søholt og til Omegnens Beboere. Begyndte man om Efteraaret at fyre i disse store Ovne, holdt de sig dejligt varme hele Vinteren.

Hvor var det morsomt at komme ned til Pottemageren og se ham tage en Klat Ler i Haanden, klaske den ned paa Drejeladet og saa begynde at forme en eller anden Genstand. Det kunde først se ud, som om det blev et fladt Fad, men saa pludselig skød Genstanden i Vejret og kunde blive til en høj Dunk med smal Hals til Sirup eller maaske Brændevin.

Andreas Kristian Petersen blev født 1817 i Flensborg som Søn af Muremester Heinrich Petersen og Hustru Maria Catharina f. Sommer. Han var med i Krigen 1848 paa dansk Side og var meget dansksindet. Hans Hustru stammede ogsaa fra Hertugdømmerne, og de talte begge

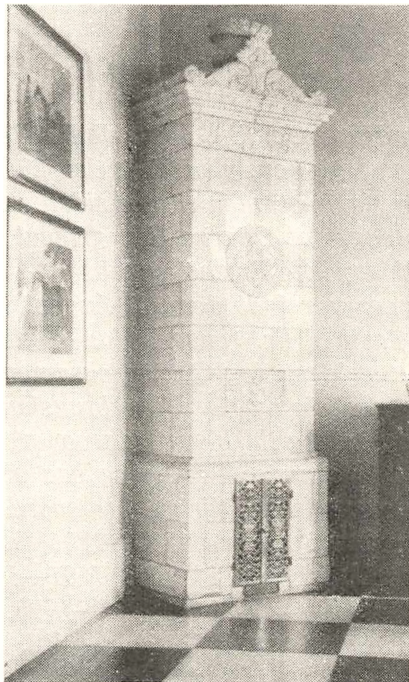

Vase, 70 cm høj, 30 cm bred, glaseret i en brunlig Tone. Topstykket er til at tage af, Bladene er grønne, Blomsterne i rødlig Farve.

halvt plattysk, halvt lollandsk. Naar hans lille Hund skulde give Pote, sagde han „gi Paude, gi Paude, næ di o-e, di o-e“.

Om Eftermiddagen Juleaften kom Pottemager Petersen altid op paa Gaarden for at ønske „Glædelig Jul“, han var da i stiveste Puds, sort Diplomatfrakke af smukt blankt Klæde. Saa sad han hos os Børn i Spisestuen og fortalte Historier og klippede af Papir Dyr og Dukker og mange fantastiske Figurer; han forkortede Dagen og forlængede Juleglæden for os, som vi endnu har i Behold.

Pottemager Petersens levede de sidste Aar i Troelsby og fejrede deres Guldbryllup i Forpagterboligen paa Søllestedgaard 1895. De døde begge kort Tid efter. Jeg har intet Billede af „gamle Pottemager“, men jeg ser ham saa tydeligt for mig, denne lille Mand med det tynde

Kakkelovn, 3 m høj, 90 cm bred, af hvide glaserede Lerkakler.
Indfyriingslaagen af nyere Dato.

Fuldskæg i det runde, blonde Ansigt med de livlige lyseblaa Øjne.

Lad denne lille Skildring være et taknemmeligt Minde om de dejlige Ting, han har lavet, og om hans Godhed for Beboerne paa Søllestedgaard.

C. C. Haugner.

1865—1944.

Af Svend Jørgensen.

Uden forudgaaende Sygdom døde Redaktør C. C. Haugner, Nakskov, pludseligt den 29. Februar 1944 næsten 80 Aar gammel, men til det sidste rask og aandsfrisk, ivrigt optaget af Dagens Spørgsmaal og af sit omfattende lokalhistoriske Forfatterskab.

C. C. Haugner var født den 28. August 1865 i Ordrup som Søn af Gartner Fr. Jensen. Han søgte selv Uddannelse ved Gartnerfaget, tog Gartnereksamen 1888 fra Vilvorde Havebrugsskole og blev Havebrugskandidat 1890.

Han var dog imidlertid blevet klar over, at hans Interesser laa paa helt andre Felter, og saa brød han af og gik ind i et journalistisk Virke, der snart førte ham til Nakskov, hvor han i Aarene 1898—1901 var Redaktionssekretær ved Nakskov Tidende. 1901—1902 var han Redaktør af Møns Folkeblad og 1902—1903 af Møns Dagblad, hvorefter han i nogle Aar var politisk Medarbejder ved Dagbladet København, indtil han i 1908 overtog Posten som Redaktør af Nakskov Tidende og vendte tilbage til den By, hvor han fik sit Virke i henved 40 Aar.

Redaktør Haugner var en myndig Leder af sit Blad, der under hans Førerskab fra en ringe Begyndelse voksede op til at blive et stort og anset Blad. Han var tillige — i bladlig som i politisk Henseende — en særpræget Mand, der ikke lod sig rive med af Strømmen, men som ikke sjældent gik sine egne Veje og hævdede Særmeninger, der stundom vakte Modstand ogsaa i de Kredse, der ellers følte sig knyttet til Bladet.

Der stod Krigsgny om Redaktør Haugners politiske Virksomhed ikke mindst i de Aar, han havde Sæde i Nak-

skov Byraad og var Oppositionens Fører i en bevæget Tid. Men han førte stedse sin Kamp med blanke Vaaben og paa en saadan Maade, at den aftvang Agtelse og Respekt.

Utvivlsomt er det dog først og fremmest som Historiker, at C. C. Haugner vil blive erindret.

Redaktør C. C. Haugner.

Han var ubestridt Førstemanden i den lange Række af Lokalhistorikere, der med gamle P. Rhode i Spidsen i Løbet af de sidste 150 Aar har arbejdet med vor Landsdels Historie og søgt at delagiggøre andre i deres Viden.

Det var sikkert i nogen Maade en Tilfældighed, der gjorde Redaktør Haugner til Lokalhistoriker. For at gøre sit Blad saa læseværdigt og alsidigt som muligt skrev han for henved 40 Aar siden en Række Artikler om de

gamle lollandske Herreguarde og Kirker og udsendte senere efter Opfordring disse i Bogform. Paa samme Maade kom i 1919 hans første Nakskov Købstads Historie.

Disse historiske Artikler blev til i sparsomme ledige Stunder ind imellem andet Arbejde, vel væsentligst paa Grundlag af P. Rhodes og J. J. F. Friis' Arbejder, og de bærer umiskendeligt Præg heraf. Men de bærer tillige Præg af en dygtig og omhyggelig Undersøgelse paa selve Aastedet og af en stadig voksende Interesse for Emnet og Arbejdet.

Det gik med C. C. Haugner som med saa mange andre Lokalhistorikere, at han fangedes ind af den Fortryllelse, det er at dukke ned i Fortiden, lytte til forlængst afdøde Menneskers ru Tale og erfare, at der er en dyb Sammenhæng i al Historie og visse Love, som evigt gentager sig.

Men netop af den Grund var Haugner ikke tilfreds med i sit fortsatte historiske Forfatterskab ene at bygge paa andres Arbejder. Han vilde bygge paa egne lagttagelser og indgaaende Arkivstudier. I saa Henseende stillede han store Krav saavel til sig selv som til de Medarbejdere i Arkiverne, uden hvilke det ikke vilde have været ham muligt at fremskaffe det rige Stof, der er nedlagt i hans følgende historiske Værker. Ud fra disse Principper udsendte han i 1922 Bogen om Nørre Herred, der med sin Undertitel „Lolland III“ viser, at Forfatteren nu har en ganske bestemt Plan at følge, nemlig intet mindre end dette at ville skænke sin Samtid en samlet Lollandshistorie.

Som Tiden gik, forfulgtes dette Maal sejt og udholdende. 1924 kom Bogen om Sønder Herred, 1928 „Rødby Købstad og Fuglse Herreds søndre Del“ og sidst 1942 „Maribo og Fejø Birker, Fuglse Herreds nordre Del“.

Meget betydelige Forarbejder til Musse Herreds Historie var forlængst foretaget, men dette store Materiale naaede Haugner ikke at faa bearbejdet. Hans Alder og de sidste Aars vanskelige Forhold lagde Hindringer i Vejen, som han selv var klar over, at han ikke vilde naa at overvinde.

Ind imellem de førnævnte Arbejder kom to Bøger, der blev Haugners Hovedværker: Bøgerne om Nakskov og

Maribo. Med disse Arbejder rykkede C. C. Haugner frem i forreste Række blandt vore Lokalhistorikere, og med dem slog han uigenkaldeligt sit Navn som Lollands Historiker fast og aftvang sig Respekt ogsaa blandt vore Faghistorikere.

Blandt C. C. Haugners senere Arbejder skal nævnes den i 1942 udsendte Bog „Lollands Oldtidsminder“ samt en Række mindre historiske Artikler i Blade og Tidsskrifter.

Underligt nok blev hans sidste offentliggjorte historiske Arbejde en lille Artikel i vor Aarvog for 1944: „Hvorledes bliver man Lokalhistoriker?“. Denne Artikel virker uvilkaarligt som en Art lokalhistorisk Testamente og vil nu ved hans pludselige Død blive læst med forøget Interesse.

Lolland staar i dyb Taknemlighedsgæld til C. C. Haugner for et langt og dygtigt Virke paa mange Omraader, og ikke mindst hans historiske Forfatterskab vil bevare hans Navn blandt os til sene Tider.

En naturlig Følge af C. C. Haugners stærke historiske Interesse var hans dygtige og maalbevidste Arbejde for Gennemførelsen af Planen om et Reventlow-Museum paa Pederstrup og Tanken om af den smukke Herregaardspark at skabe en Folkepark, der skulde bære den store Statsmands og Folkevens Navn og derved staa som et levende Minde om hans Gerning.

Det lykkedes fuldt og helt at føre den smukke Tanke ud i Livet, og Lolland blev derved et historisk Minde og en Seværdighed rigere. Men naar det lykkedes — trods store Vanskeligheder — saa skyldes det først og fremmest Haugners aldrig svigtende Interesse for Sagen og hans utrættelige Energi. Derfor staar Reventlowmindet og især Reventlowparken, der var hans Kongstanke, t i l l i g e som et Minde om C. C. Haugner og hans Virke for vor Landsdel.

Smaastykker.

Børneeksamen paa Pederstrup.

Det var Kammerherre, Greve Christian Reventlow, en Søn af Statsministeren, der indstiftede Børneeksaminerne paa Christianssæde og Pederstrup.

Da Skoleloven af 1814 bestemte, at Barnet var skolepligtigt fra 7 Aars Alderen, aabnedes der Mulighed for, at Hjemmene kunde lægge Grunden til Kundskab og Aandsudvikling hos Barnet. For at anspore og opmuntre hertil var det, at Kammerherren indstiftede Børneeksaminerne.

Begyndelsen blev gjort 1847, men først det følgende Aar antog Prøverne fast Form, saaledes som det kan ses af den samme Aar autoriserede Forhandlingsprotokol for Grevskabet Christianssæde vestre Distrikts (Pederstrup) Skolekommission. Ved denne Lejlighed var Skolekommissionen samt tre af Grevskabets Skoledirektions-Medlemmer, nemlig Kammerherre C. Reventlow, Biskop Stenersen Gad og Provst Kofod Ancher, Østofte, forsamlet paa Pederstrup, hvor det vedtoges at holde Eksamen for de til Foraaret skolepligtige Børn, samt „at der ligesom forrige Aar af Grevskabets Besidder vil blive uddelt nogle Præmier til de flinkeste Mødre og Børn“.

Forhandlingsprotokollen er sidste Gang underskrevet af C. Reventlow 1850, idet han døde det følgende Aar. Fra nu af indtil 1930 afholdtes Prøverne altid den 28. April — Kammerherrens Fødselsdag.

Paa den Dag var der i Forhallen, hvor Eksamenen foregik, ophængt et Maleri af Kammerherren, og det var i Dagens Anledning smykket med Dannebrogssflag eller friske Bøgegrene. Forøvrigt blev der 1858 for at sikre

Prøvernes Bestaaen oprettet et Legat — Det reventlowske Skolelegat — hvis Renter bl. a. skulde anvendes til dette Øjemed.

Til Distriktet Pederstrup hørte: Horslunde, Nøbbet, Vesterborg, Langesø, Mageltving og Lindet, og det var Børn til disse Skoler, der kunde komme til Eksamen. De, der kom, blev prøvet i Læsning, Skrivning og Regning. Præsterne og Lærerne var Censorer og Eksaminatorer. Der blev givet Karakterer, og de flinkeste Børn fik Bogpræmier. Før disse blev uddelt, blev der paa det første hvide Blad i Bogen anført det Nummer, som Barnet havde faaet ved Prøven. Derunder skreves: „Til Minde om, at N. N. er vel forberedt til at indtræde i Skolen“. Derefter fulgte Dato og Sognepræsternes Underskrifter; de var jo Skolekommissionernes Formænd. Til sidst underskrevs af Godsforvalteren.

Der blev dog ikke skrevet „vel forberedt“ i alle Bøgerne. Naar man var naaet et vist Stykke frem i Rækken, blev der kun skrevet „er forberedt“.

Naar Eksaminationen var endt, fik Børnene og de, der var med dem, Chokolade, og bagefter legedes der i Parken. Præsterne, Lærerne og Lærerinderne, der havde været med ved Prøven, blev efter denne indbudt til Frokost paa Slottet, hvor i min Tid Godsforvalter Blume var Vært.

Naar Frokosten var forbi, blev Børnene kaldt ind til Præmieuddeling. Man sang gerne „Nu titte til hinanden“, og saa holdt en af Præsterne en smuk Mindetale for den gamle Kammerherre, hvorefter det store Øjeblik kom, da hvert Barn med straalende Øjne modtog sin Belønning. Det var Godsforvalter Blume, der uddelte Bøgerne, og man kunde se, at det var ham en lige saa stor Glæde at uddele Præmierne, som det var for Børnene at modtage dem. Til sidst sang man „Dejlig er Jorden“, og Børnene sagde Farvel og Tak. Saa var det vor Tur til at drikke Chokolade. Det foregik i de tilstødende Værelser.

Den 28. April 1930 var vi for sidste Gang til Eksamen

paa Pederstrup. Den havde da bestaaet i 82 Aar og var blevet en Tradition for en stor Del af Befolkningen paa Vestlolland. — Børn fra alle Samfundsklasser, lige fra Lensgrevens egne Børn til de fattigste Arbejderbørn, kom til denne Prøve, og de glædede sig længe i Forvejen hertil.

Men ikke alene Børnene glædede sig. Ogsaa vi, der var med til at overhøre dem, saa hen til denne Dag som en rigtig Festdag, og jeg kan sige, at det var med Sorg, vi modtog Budskabet om, at Prøven ikke mere skulde afholdes.

Mageltving Skole i Juni 1944.

Frederikke Andersen.

Sagn fra Landet Sogn.

Den synske Pige.

Der, hvor Vejen fra Skodsebølle støder til Landevejen gennem Askø og fortsætter med Kirkestrædet til Landet Kirke og saaledes danner en Korsvej, laa i min Barndom et gammelt straatækket Hus uden Jord og Udhus til, men med en tilbygget „Skyne“, hvor der lige var Plads til en Gris, et Faar og en Trækvogn. Haven, der vendte mod Syd, dannede ind mod Vejen en Snip, hvorfor Manden i Huset i Almindelighed blev kaldt „Snipsøren“. Han hed ellers Søren Hansen, og Konen hed Birte. De havde tre Børn, to Piger og en Dreng. En Sommereftermiddag sad en af Pigerne udenfor Huset i Sydsiden og læste paa sine Lektier. Pludselig standsede hun op og raabte paa Moderen: „Kom ud Mor og se det fine Ligfølge, der kører op ad Strædet til Kirken“. Moderen erklærede intet at kunne se, men Pigen vedblev: „Jamen Mor, kan du da ikke se, alle Gaardfolkene fra Kortrup og Opager gaar der, og Jakob Due fra Opager gaar alene bag ved Kisten“. Moderen kunde stadig intet se og blev meget underlig til Mode ved dette; men 3 Dage efter døde Jakob Dues Kone i Opager.

Korsvejen ved „Sniphuset“.

Da jeg var en lille Dreng paa 6 Aar, fortalte Birte i „Sniphuset“ mig, at hvis man Midsommernat ved Midnat satte sig paa et Kalveskind i Vejkrydset med en Græstørv paa Hovedet, saa vilde man der faa Ting at se, som man aldrig havde drømt om!

Den sorte Hund.

Der, hvor Vejen fra Alminde kommer til Landet, er der lidt Vest for det Sted, hvor den nu nedbrudte Landet Mølle — mit Barndomshjem — laa, et Vandløb, der løber ud til Kohulerne, en tidligere Fjordarm mellem Hoby Skov og Alminde. Hvor Vandløbet gik under Vejen, var der en Stenkiste, og her var der ikke godt at færdes om Natten. Ofte blev man der — fortalte min Far — forfulgt af en stor, sort Puddelhund med gnistrende Ildøjne og med Tungen langt ud af Halsen. Den forsvandt altid sporløst og lige saa hurtigt, som den var kommet.

Spøgeriet i Landet Præstegaard.

Min Mor, der var født 1836 i Ryde som Datter af Smed Jens Hansen (Lieberkind), var, før hun blev gift, Sypige og kom som saadan en Del i Landet Præstegaard. Da Pastor Nannestad i 1858 døde, skulde Mor derop og sy Sørgetøj til Fruen og de tre Døtre. Da hun en Morgen sad og drak Te sammen med Damerne, sagde den yngste af Døtrene: „Det var dog en frygtelig Nat!“ De andre tyssede paa hende, og der blev pinlig Tavshed i Stuen, Men Mor havde en Plejesøster, der var Kokkepige i Præstegaarden, og hun fortalte, at den tredie Nat, da Præsten laa Lig oppe i Konfirmandstuen, blev der et frygteligt Spektakel deroppe. Der blev banket og hamret saaledes, at Fruen og Døtrene rædselsslagne flygtede op i den anden Ende af Stuehuset, hvor Kokkepigen havde sit Værelse, og der blev de Resten af Natten.

Støjen i Studereværelset.

Nogen Tid efter denne Begivenhed var Mor atter oppe i Præstegaarden, denne Gang for at sy for den nye Præstefrue. Om Aftenen var hun og den førnævnte Kokkepige helt ene hjemme i den store Præstegaard. Inden Mor gik i Seng, var hun inde i Studereværelset for at finde en Bog at læse sig i Søvn ved. Hendes Værelse laa lige ved Siden af Studereværelset. Da hun havde ligget lidt, mærkede hun en underlig Uro derinde; det lød, som om een rodede i Bogreolerne og kastede haardt med Bøgerne paa Bordet. Mor blev ængstelig, slukkede Lyset og krøb godt ned under Dynerne. Næste Dag kunde hun ikke lade være med at omtale Sagen til Pastor Gjellerup, og denne svarede da: „Ja, Jomfru Hansen, der er Aander, der færdes iblandt os, og Aander, der ikke kan faa Fred; men lad dem gaa med Fred, saa vil de heller ikke forulempe os“.

Den forsvundne Student.

For mange, mange Aar siden forsvandt en ung Student pludselig under et Ophold i Landet Præstegaard, og ingen hørte eller saa noget til ham efter den Tid. Mange Aar efter — det maa vel have været i 1870'erne — var en Daglejer ved at rydde nogle gamle Piletræer i et Markskel Vest for Præstegaarden mellem denne og Landet Kirke. Da fandt han et Skelet nedgravet under et af de store Piletræer. Sognefoged og Herredsfoged blev tilkaldt, og man blev enig om, at det nok var de sørgelige Rester af den forsvundne Student, man var stødt paa. Hvem der havde begaaet Misgerningen blev aldrig opklaret, men fra den Tid af hedder det, at det er den ulykkelige Student, der spøger i Landet Præstegaard.

(Meddelt af den 75-aarige A. Johannessen, Kbhvn.).

Fra Bogverdenen.

Efter kun eet Aars Forløb foreligger allerede nu andet Bind af den nye videnskabelige Behandling af Danmarks Bronzealder; dermed er Behandlingen af ældre Bronzealder afsluttet. I Forordet angiver Forfatteren Grundlaget for Værket: de i Danmark fundne Sager fra Bronzealderen og deres Udbredelse inden for Danmarks Grænser; derimod er Planen ikke at skrive det nordiske Bronzealderomraades Kulturhistorie eller at følge alle Kulturstrømme tilbage til deres Udspring, da dette vilde have krævet omfattende Undersøgelser i fremmede Museer, og dette sidste er ikke gørligt under de nuværende Forhold. Derfor begrænses Stoffets Behandling geografisk til det nuværende Danmark, altsaa med Udeladelse af Sydslesvig og de gamle danske Provinser Øst for Øresund.

Bogen giver først en Undersøgelse af Oldsagerne, dernæst en Skildring af Bronzealderens Kunst med en Behandling af Kronologien og Helleristningerne samt et afsluttende Kapitel om Bronzealderens Folk. Derimod vil Bronzealderens Landbrug først blive skildret i Forbindelse med en Undersøgelse af Bopladsfundene fra yngre Bronzealder, da der kun herigennem kan faas et brugbart Materiale. — Behandlingen af Oldsagerne, der begynder med det berømte Bygholm-Fund af Kobberøkser m. m. fra ældre Jættestuetid, gennemgaar de hidtil kendte Fund af tidlige Metalsager. Mange af disse Sager kommer til Danmark fra Mellemeuropa, men Impulser har ogsaa naaet os fra Vest. For vor tidligste Metalkulturs Udvikling har Centraleuropa spillet en stor Rolle; Ornament-motiver derfra danner saaledes Basis for den første rent

H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder. Bd. 2: Kultur og Folk i den ældre Bronzealder.

nordiske Stil, der tilhører Hellekistetidens Slutning. Derefter følger en Gennemgang af Oldsagerne fra alle 3 Perioder af den ældre Bronzealder. Mest interessant forekommer Behandlingen af den nordiske Bronzealders Blomstringstid med de berømte Egekistefund, der har leveret de ældste kendte Dragter. I den ældre Bronzealders Slutningstid (Bronzealderens 3. Periode) begynder Ligbrændingen, og Urnen anvendes efterhaanden som Beholder for de brændte Ben. — Derpaa følger Kapitlet om Helleristningerne. Disse, der er saa talrige i Bohuslän og i det sydøstlige Norge, findes kun — bortset fra Bornholm — faa Steder i Danmark. I de fleste Tilfælde synes de at stamme fra Bronzealderen. Ristningerne paa Øerne og i Jylland maa være inspirerede af de bohuslänske, mens de bornholmske Helleristninger, der har deres eget Præg, synes at være i Slægt med Helleristningerne i Öster-Götland. — Kapitlet om den ældre Bronzealders Kunst behandler bl. a. Spiralornamentikken i Danmark. Den Energi, hvormed Bronzealdersmeden udnytter Spiralmotivet, tager Dr. Broholm som et Vidnesbyrd om en vis aandelig Fattigdom: Bronzealderfolket har overdrevet Brugen af Spiralen til det kedsommelige; denne Ornamentik er ikke et Udslag af en aristokratisk Overklasses Syslen med kunstneriske Problemer, men en Bondekunst, der staar paa Linie med de gamle Bønders Karvesnitsdekoration (Dr. Broholm advarer i det hele mod at nære alt for romantiske Forestillinger om Bronzealderen). Spiralornamentikkens Opstaaen her i Landet skyldes sandsynligvis Paavirkning fra den mykenske Kultur.

Dr. Broholm opstiller en ny Inddeling af Bronzealderen paa Grundlag af Montelius' Inddeling og inddeler den ældre Bronzealder i 3 Perioder og den yngre Bronzealder ligeledes i 3 Perioder; den ældste Metalkultur udskilles som et Afsnit, der hører hjemme i Hellekistetid. Den absolutte Kronologi behandles indgaaende, og Dr. Broholm kommer til det Resultat, at ældre Bronzealders Begyndelse kan sættes til ca. 1500 f. Kr. Overgangen fra ældre til yngre Bronzealder til 8. Aarh. f. Kr. Det paa-

lideligste Billede af Danmarks Bebyggelse i ældre Bronzealder faas ved at indtegne Gravfundene paa et Kort. Et Kort over Højenes Placering kan derimod ikke give et paalideligt Billede af Bebyggelsen, da det ofte kan være vanskeligt at datere en Høj. Fund-Kortet viser, at Fundene samler sig i visse Strøg, paa Sjælland saaledes langs Roskilde Fjord, i Ods Herred og langs Store Bæltskysten, i Jylland især i det vestlige Limfjordsomraade (Thy, Mors og Salling) og i en bred Stribe ned gennem Halvøen, følgende Vandskellet. Fundene fra Lolland-Falster er desværre saa spredte, at de ikke giver nogen Forestilling om disse Øers Bebyggelse i ældre Bronzealder.

Slutningskapitlet, der ikke er det mindst interessante, handler om Folket i ældre Bronzealder. I Modsætning til Professor Brøndsteds Teori om, at Jættestuefolket var blevet Trælle hos det indvandrede Enkeltgravsfolk, der derefter som Herskerklasse skabte Bronzealderens Overklassekultur, mener Dr. Broholm, at Enkeltgravsfolket ganske vist sejrede kulturelt, men ikke at der er Tale om en herskende Overklasse contra en trælbundet Underklasse: Bronzealderens Kultur kan ikke opfattes som en rig Overklasses Kultur; Gravfundene, der ikke vidner om større Rigdom, er forbavsende ensartede. Derfor kan hverken en Overklasse eller en Underklasse have eksisteret i større Omfang. Befolkningen bestod af Bønder, der ved Siden af Landbrug drev Handel og Søfart. „Det har været et Bondesamfund med jævn Velstand, men selvfølgelig med den Forskel paa fattig og rig, der forekommer indenfor ethvert primitivt Samfund“. Man maa forestille sig, at Blandingen mellem Jættestuefolket og Enkeltgravsfolket snart har været en Kendsgerning, saa at Enkeltgravsfolket hurtigt indgik som et Led i Landets Befolkning. Denne Folkeblending medførte en fælles Kultur allerede i Hellekistetid. „De mange nye Folkeelementer var smeltet sammen med de gamle og havde skabt en for vort Land ensartet Befolkning, den første i Danmark.. Hvad der skete i Norden var altsaa .. ikke et

gennemgribende Folkeskifte, men en Kulturforandring, der bedst kan sammenlignes med det, der i endnu mere udpræget Grad gik for sig i Gallien, efter at Cæsar havde erobret Landet og aabnet Vejene for den romerske Handel; ogsaa der forblev Folkets Kerne i det store og hele den samme, selv om det overtog den romerske Civilisation og endog det romerske Sprog.“ Sv. Laurssen.

C. C. Haugner: Nakskov Købstads Historie.

I Aarene 1934—36 udsendte Lollands dygtige og utrættelige Historiker, nu afdøde Redaktør C. C. Haugner, sit Hovedværk: Nakskov Købstads Historie I—III, der fik en meget smuk Modtagelse og vandt saa stor Udbredelse, at den i Løbet af faa Aar var helt udsolgt og siden har været meget stærkt efterspurgt.

Det var derfor intet Under, at der stadig rettedes Opfordringer til Forfatteren om Udsendelse af en ny Udgave. I Begyndelsen afviste han Tanken under Henvi- ning til sin Alder og det da nylig af ham paabegyndte Arbejde med at sikre Pederstrup og Reventlowparken for den lollandske Befolkning — et Arbejde, hvori han var den bærende Kraft. Men da dette store Arbejde lykkeligt var ført til Ende, slog Tanken om en ny Udgave af Nakskov-Bogen mere og mere Rod i hans Sind, og i Begyndelsen af 1943 tog han med sædvanlig utrættelig Energi fat paa Arbejdet, som brat afbrødes ved hans pludselige Død den 29. Februar i Aar. Da var Arbejdet imidlertid i Hovedsagen gjort — der er kun et enkelt Afsnit, der ikke naaede at blive færdigt — og nu foreligger 1. Bind af det store Værk, som Forfatteren selv betegner som „anden gennemarbejdede Udgave“. I sin ydre Skikkelse fremtræder Bogen — der er tilegnet „Mindet om Nakskovs store Søn, Etatsraad H. N. Andersen, R. E.“ — som et overordentligt smukt Stykke Boghaandværk, der tjener Tidendes Trykkeri til megen Ære. Trykket staar klart og skarpt paa det smukke, glittede Papir, og Billedmaterialet er overalt placeret paa en yderst tiltalende Maade. Man glæder sig ogsaa over det festlige Omslag med Gengivelsen af Ejnar Ørnsholts smukke Akvarel „Bibrostræde med Sct. Nikolaj Kirke“. Naar man har

bladet den 495 Sider store Bog igennem og sammenholdt den med Førsteudgaven, bliver Førsteindtrykket, at der faktisk foreligger et helt nyt Værk, i mange Maader forskelligt fra og i høj Grad supplerende det foregaaende. Der er saaledes foretaget en fuldstændig og heldig Omgruppering af Stoffet, hvad ogsaa fremgaar af det foreliggende Binds Undertitel: „Borgervirke og Borgerkaar fra Middelalderen til Enevældens Ophør“.

Endvidere er de enkelte Afsnit omarbejdede i den Grad, at der er foretaget en helt ny Inddeling med Afsnit og Overskrifter, vidt forskellige fra 1. Udgavens. Og endelig er der overalt medtaget nyt Stof, der i høj Grad øger Bogens Værdi, og som gør, at man — selv om man mener at kende 1. Udgaven særdeles vel — dog læser den nye Udgave med Interesse. Sluttelig er der Grund til nu som ved 1. Udgavens Fremkomst at fremhæve Dr. V. Paulli's meget værdifulde Indsats med Hensyn til Udvælgelsen af Billedstoffet og Redaktionen af Billedteksterne. Langt den største Part af Billederne har Dr. Paulli selv fotograferet, og hvilket herligt Indblik i saavel det gamle som det nye, driftige Nakskov giver disse mange dejlige Billeder os ikke. Dr. Paulli har utvivlsomt sin Andel af Æren for, at Bogen om Nakskov Købstad er blevet efterspurgt i den Grad, at den nu fremkommer paany.

Den nye Udgave omfatter 2 Bind, medens 1. Udgaven var paa 3 Bind. Hvis 2. Bind, der kommer til Efteraaret 1945, holder, hvad 1. Bind lover, er vor Lokallhistorie blevet et værdifuldt Værk rigere.

Paa Foranledning af Bylavet i Frejlev, hvor Fællesskabsfølelsen altid har været stærkt fremtrædende, har Genealogen *Wilhelm v. Antoniewicz* udsendt en statelig og overordentlig smukt udstyret Bog om *Frejlev Skoves Historie*. Første Del af Bogen, der omhandler Oldtidsminder i Frejlev Skove, skyldes Sparekassedirektør *Vilh. Sidenius*, Nykøbing F., og er en fremragende Skildring, der vidner om Forfatterens enestaaende Kendskab til og Interesse for Emnet.

Wilhelm v.
Antoniewicz:
Frejlev Sko-
ves Historie.

Resten af Bogen, der er skrevet af Udgiveren, behandler Frejlevbøndernes enestaaende Skovprivilegier og deres aarhundredlange Kamp for at bevare disse. Paa udmærket Maade redegøres der for disse Privilegier: Christian II's Oldenprivilegium af 1521, Frederik I's Bekræftelse heraf af 1528 og de følgende Privilegier udstedt af Christian III (1553), den udvalgte Prins (1641), Frederik III (1666) og Christian V (1670). Højest interessant er det at erfare, at samtlige disse Dokumenter den Dag i Dag findes i Frejlev Byarkiv, og Bogen bringer fortræffelige Reproduktioner af 3 af disse Breve. — Forfatteren redegør derefter for de skiftende Aalholm-Lensmænds og Fogders Forsøg paa at fratage eller i hvert Fald begrænse Bøndernes Rettigheder, hvilke Forsøg imidlertid energisk afvises af Bønderne, der faar Medhold saavel i en Herredagsdom af 1533 som i en Højesteretsdom af 1673. I den følgende Del af Bogen, der bl. a. skildrer Overgrebene efter 1726, da Emerentia Raben født Levetzow købte Aalholm Gods — herunder ogsaa Herlighedsretten til Godsets Skove — lider Skildringen noget af Uklarhed, fordi Forfatteren unnlader tilstrækkelig tydeligt at oplyse, at samtlige Bymænd i Frejlev var Fæstere under Aalholm Gods, et Forhold, der kunde give Grevinde Rabens Krav en vis Berettigelse, og som endogsaa gør Dommeren ved Birkeretten usikker i sin Afgørelse af Sagen 1730, medens Højesteret 1733 giver Bønderne Medhold. I Afsnittet om Græsningsproceduren — Striden om Udskiftningen af Græsningsvederlaget — hævder Forfatteren med Rette, at denne Proces blev den afgørende i de aarhundredlange Stridigheder, thi den anerkendte for stedse Bønderne som Eneejere af Frejlev Skove. For denne straalende Sejr kan Bønderne utvivlsomt takke deres utrættelige Fører Lars Jensen Foged og Prokurator Madsen, Oustrup, der førte deres Sag ved Birketinget. Forfatteren gør derfor ret i at gengive dennes Procedure in extenso. Foruden at være et blændende juridisk Indlæg er den tillige en ypperlig historisk Fremstilling. Bogens Forfatter havde staaet sig ved at lægge *sin* Skil-

dring paa Linie hermed i Stedet for den fragmentariske, halvt videnskabelige, halvt folkelige Form, han anvender. Alligevel maa man med Interesse imødesee den bebudede Fortsættelse af Bogen „Frejlev Bys Historie“, hvortil forøvrigt Afsnittet om den svenske Fane afgjort burde have været henlagt.

Den seidelinske Slægtsbog I, udarbejdet af Læge *Mogens Seidelin* i Odense, er en overmaade smuk og velordnet Slægtsskildring, der bringer adskillige Oplysninger af Interesse for vore Læsere. En Gren af Slægten var i over 100 Aar Indehavere af Privilegiet som Apoteker i Nykøbing F., og ikke mindre end 3 Generationer afløste i Tiden 1699—1805 hverandre som Apotekere, nemlig Friderich Seidelin (1699—1729), Sønnen Claus Seidelin (1729—1764) og dennes Søn Hans Seidelin (1764—1805). De to første har efterladt sig adskillige interessante Optegnelser, af hvilke Claus Seidelins senere er udgivet i Serien „Memoirer og Breve“ under Titlen „Apotheker Claus Seidelins Optegnelser om sit Levned 1702—82“. Det er heri hans interessante Skildring af Czar Peter den Stores Besøg i Nykøbing 1716 findes. — En Broder til ham var den snurrige Hans Seidelin, der i 62½ Aar var Præst i Gloslunde og Græshave, og som var stærkt indblandet i den da saa omtalte Provstestrød i Sønder-Herred. Hans Seidelins yngste Søn var den bekendte Bogtrykker Klaus Henrik Seidelin, der en Tid boede i Maribo, og som er Grundlæggeren af det i Aar jubilerende Stiftsbibliotek i Maribo.

I *Franz v. Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker I* giver Forfatteren en ypperlig Skildring af sin Bedstefader „den liberale Absolutist“, Gehejmekonferensraad, Kammerherre Matthias Reinhold v. Jessen, der i 35 Aar (1814—1850) var Stiftamtmand i Nykøbing F. og residerede i „Palæet“ paa Torvet lige overfor Czarens Hus. I sine unge Dage havde Kammerherren været Officer og tilhørt Frederik den Sjettes Adjudantstab — de saakaldte „røde Fjer“ — som i en Aarrække havde stor Indflydelse paa Kronprinsregentens Politik. Som Stift-

Mogens Seidelin: Den seidelinske Slægtsbog I.

Franz v. Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker I

amtmand var han grand seigneur'en med dennes aabne Haand og vidtrækkende Gæstfrihed — Egenskaber, der vel var den væsentligste Aarsag til hans anstrengte økonomiske Forhold. — Der førtes stort Hus i „Palæet“: I Stalden stod to Spand Køreheste og en Ridehest, og det var Dyr, der ikke fandtes smukkere paa noget af de omliggende Herresæder. Det sølvbeslagne, vaabenprydede Seletøj og Kuskens og Tjernerens Liberier kunde lade sig se, hvor det skulde være. De store, hyggelige Stuer i Palæet var Rammen om en omfattende Selskabelighed. Paa sine Embedsrejser var Stiftamtmanden en meget velset Gæst paa Amtets mange Herregaarde, og disses Beboere og Stiftets højere Embedsstand var hyppige Gæster i „Palæet“. Den 19. Nov. 1850 fyldte v. Jessen 70 Aar og fik med Aarets Udgang sin Afsked, hvorefter han flyttede til København, hvor han 1853 døde af Kolera. — Det store interessante Værk bringer ypperlige Billeder af den gamle Stiftamtmand og af „Palæet“, der nu forlængst er nedrevet.

Aarvog 1944
udgivet af
Handels- og
Søfartsmuseet
paa Kronborg.

Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg udsender hvert Aar en vel redigeret og meget smukt udstyret Aarvog, hvis særprægede Stof stundom strejfer vore Interessesfærer. Det er saaledes Tilfældet med Hovedbidraget i Aarvog 1944: *H! P. Prior: Blade af dansk Dampskibsfarts Historie, af Thomas Prior* i Samarbejde med *Alexis Prior*. Den bekendte Skibsreder H. P. Prior, der var Pioner i Arbejdet for Skabelsen af en dansk Dampskibsflaade, og hvis Skibe kom til at danne Hovedstammen i det i 1866 stiftede „Det forenede Dampskibs-Selskab“, var født i Nakskov 1813. Slægten stammede oprindelig fra Prierboderne, en Fiskerflække ved Limfjorden — heraf Navnet Prior. Den første, der benytter dette Navn, er Peder Chrestensøn Prior, der blev Klokker i Rødby, hvor han kort efter døde i smaa Kaar efterladende sig Enke og 4 Sønner, af hvilke den yngste Andreas Prior blev Skomager i Nakskov. Det er dennes tredieældste Søn, Hans Peter Prior (1813—75), som Afhandlingen i Aarbogen skildrer. Hjemmet i Nakskov var fattigt — saa

fattigt, at Moderen efter Mandens Død i 1839 maatte ernære sig og de mindste af Børnene ved at gaa omkring i Byen og sælge Brød for en af Bagerne. Hans Peter Prior kom endnu inden sin Konfirmation i Købmandslære i Stege og nedsatte sig siden som Købmand her, indtil han i 1847 flyttede til København for der at begynde et Virke, der skulde blive mere omfattende, end han selv anede. H. P. Priors specielle Arbejdsfelt var den indenrigske Dampskibsfart, som han først af alle satte i System. Ganske naturligt havde den af ham oprettede Rute „Syd om Øerne“ hans særlige Bevaagenhed, og hans første Skib „Zephyr“ og senere det smukke „Zampa“ og andre af hans Skibe blev snart hyppige og velsete Gæster i Stege, Gaabense, Guldborg, Nykøbing og Bandholm. Trods haard Konkurrence især i Aarene 1849—55 sejrede han afgørende og beholdt det absolutte Førerskab paa Ruten mellem Øerne. Han fortæller selv herom: „Jeg erindrer, da jeg første Gang kom med „Flora“ til Bandholm, hvorledes Kjøbmand Krøyer i Maribo fnyssende kom ombord og spurgte mig — paa mit eget Skibs Dæk — hvad jeg vilde der, hvor jeg dog maatte kunne see, at jeg Intet kunde udrette eller nogensinde holde mig, da de — han meente de ulykkelige Actionairer i „Lolland“ — ikke vilde taale Nogen paa deres Enemærker og let skulde jage „Flora“ bort, idet de ikke brød sig om Renter eller nogen af deres Penge. Jeg bukkede for disse Næsviisheder og Floskler med Tanken om, at store Ord og fedt Flæsk hænger i Munden eller i Halsen, holdt ud, seirede og passede mig selv.“

I Nordisk numismatisk Årsskrift 1943, der udkommer i Oslo, har Museumsinspektør *Georg Galster* indgaaende behandlet *Møntfundet fra Lymose Skov* i Nr. Vedby Sogn. Da Museumsinspektøren ogsaa har skrevet om Fundet i vor Aarbog (Aargang 1944 pag. 213—222), skal Afhandlingen i det norske Tidsskrift iøvrigt kun lige nævnes.

Lymosefundet er forøvrigt ogsaa omtalt i Dr. *Roar Skovmands* Afhandling: *De danske Skattefund fra Vikingetid og den ældste Middelalder* i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942.

Nordisk numismatisk Årsskrift 1943.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942.

N. Clausen-
Bagge:
Grundtvigske
Lægsmænds
Ordførere.

N. Clausen-Bagge har udsendt en læseværdig Bog: *Grundtvigske Lægsmænds Ordførere*, hvori han tegner et smukt Billede af Skovridersønnen fra Christianssæde Skovridergaard Johannes Schrøder, en Broder til den bekendte Ludvig Schrøder. I sin Ungdom var han i nogle Aar Fuldmægtig paa Orebygaard Godskontor og fandt da et andet Hjem i den bekendte Harald Boisens Præstegaard i Saxkøbing. I disse Aar stiftede han Bekendtskab med den grundtvigske Livsanskuelse, som han nu sluttede sig til, og som han blev tro alle sine Dage. Johannes Schrøder fik vel aldrig den Betydning som Broderen Ludvig Schrøder; men han fortjener at nævnes blandt den danske Folkehøjskoles og Grundtvigianismens Pionerer.

Georg Han-
sen: Degnen.

En yngre Historiker, *Georg Hansen*, har udsendt en særdeles velskrevet Bog *Degnen. Studie i det 18. Aarhundredes Kulturhistorie*. Den giver et festligt Billede af denne — trods alle Naragtigheder — i Fortidens Landsbysamfund betydende Person, der ikke har været uden Indflydelse paa vor Kultur igennem de op mod 800 Aar, Degnen har eksisteret. Glimtvis dukker ogsaa i Bogen Skikkelser fra vor Landsdel frem, men selv uden det lokale Islæt vil enhver historisk interesseret have Glæde og Udbytte af at læse Bogen, der iøvrigt bebudes at være den første i en Række lignende Kulturskildringer.

Nakskov
Samfundet,
Aarbog 1944.

Paa Falderebet gør vi opmærksom paa *Nakskov Samfundets Aarbog*, der bl. a. bringer en Fortsættelse af den i vor forrige Aarbog omtalte fortrinlige Afhandling af Lektor Marie Henriksen om den lollandske Hjemstavnsdiger Olaf Hansen. Med Glæde læser man ogsaa C. E. Falbe-Hansens Skildring af Litteraten Johannes Boye, der 1783—1806 var Rektor ved Nakskov lærde Skole. Blandt det øvrige Stof bemærker man Adjunkt Leo Andersens Artikel om en Stambog, der har tilhørt Præstedatteren Karen Johanne Hornemann (g. Bindesbøll), og Adjunkt Marius Hansens Gennemgang af en Soldaterdagbog fra 1864 skrevet af P. Madsen fra Helgenæs ved Nakskov.

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 6. December 1944 paa Olsens Hotel i Maribo. Formanden, Stiftamtmand, Greve *F. Reventlow*, aflagde følgende Beretning for Aaret 1943—44:

Lolland-Falsters historiske Samfund har i det Aar, der er gaaet, siden vi sidst var samlet til Generalforsamling, mistet et af sine mest interesserede og mest trofaste Medlemmer, Redaktør *C. C. Haugner*, Nakskov, der døde pludseligt den 29. Februar i Aar. Redaktør Haugner var Medindbyder til det Møde, der holdtes her i Maribo den 27. Juni 1912, og hvor vor Forening stiftedes. Indtil sin Død var han Medlem af Bestyrelsen, og med stor Interesse deltog han i dens Arbejde. Han var en af de mest trofaste Deltagere i vore Sommermøder, og ikke sjældent førte han selv Ordet ved disse Sammenkomster, ligesom han jævnligt var Bidragyder til vor Aarbog. Han undslog sig heller ikke for at gøre et Arbejde for Foreningen, naar han følte, at det var paakrævet. Noget af det sidste, han foretog sig inden sin Død, var saaledes at skaffe Foreningen over et halvt Hundrede nye Medlemmer i Nakskov By. Vi er ham megen Tak skyldig for hans gode Virke i vor Forenings Tjeneste, men først og sidst takker vi ham for hans Indsats som Lollands Historiker. Som saadan vil hans Navn blive bevaret til sene Tider. Vi vil mindes ham med Taknemmelighed, og vi udtaler et: Ære være hans Minde!

I de allersidste Dage er ogsaa fhv. Kommunelærer og Organist i Stubbekøbing *C. Strandgaard* afgaaet ved Døden. Han var i en Aarrække en flittig Medarbejder ved vor Aarbog, og hans gode og velunderbyggede historiske Afhandlinger læstes med Interesse ikke alene i hans Hjemby, men i hele vort Omraade. Vi vil bevare hans Navn i taknemmelig Erindring.

Tiden er ikke gunstig for Afholdelse af Møder. Derfor lykkedes det os kun at gennemføre det ene af de to i Sommeren 1943 planlagte Møder. Det afholdtes 25. Juli paa Ravnsborg Banke. Historisk Samfund har tidligere holdt Møde paa dette minderige Sted, men det er saa længe siden som i 1915. Som dengang var det Arkitekt ved Nationalmuseet *C. M. Smidt*, der paa en udmærket Maade førte Ordet. Trods de vanskelige Trafikforhold og trods Stedets afsides Beliggenhed havde Mødet vundet udmærket Tilslutning. Vi har i det

hele taget Indtrykket af, at vore Medlemmer er meget glade for og interesserede i disse Møder, og da de er en udmærket Propaganda for vor Virksomhed, ser vi meget nødig, at de ikke bliver gennemført, selv om Gennemførelsen er besværlig, og selv om de koster os mere, end vi egentlig har Raad til at ofre paa denne Konto. — Det andet Møde, der var berammet i 1943, var tænkt afholdt i Frejlev Bønderskov. Det maatte opgives paa Grund af Begivenhederne omkring den 29. August, men er gennemført i indeværende Aar.

Omkring 15. Januar udkom vor Aarvog, den 32. i Tallet. Med den fulgte — som Gave — det sidst udkomne Hefte af „Danmarks Riges Breve“. Vi har endvidere købt 100 Expl. af Franz Blatt's højst interessante lille Pjece „Under vor Haand og Segl“ og 35 Expl. af J. Jørgensen: „Lollandsk Ordbog“ udgivet af „Danske Folkemaal“. Begge Bøger kan faas hos Kassereren for henholdsvis 50 Øre og 3 Kroner.

Som det vil erindres, blev det paa sidste Generalforsamling vedtaget midlertidigt at forhøje Kontingentet fra 3 Kr. til 4 Kr. aarlig. Vor Frygt for, at denne Forhøjelse skulde medføre Nedgang i Medlemstallet, har heldigvis vist sig at være ubegrundet, ja, Tallet er endogsaa steget fra 831 i Fjor til 927 pr. 31. Marts i Aar. Medens de foregaaende Aar har vist en Række stadigt stigende Underskud, har den lille Kontingentforhøjelse i Forbindelse med forskellige Besparelser været tilstrækkelig til ikke alene at skabe Balance, men ogsaa et pænt Overskud.

Som sædvanlig har vi haft den Glæde at modtage en Række Tilskud, som har været os til stor Støtte og gjort os det muligt at opretholde vor Virksomhed i det hidtidige Omfang. Vi takker saaledes Undervisningsministeriet, Maribo Amdsraad, Det Classenske Fideicommis, Lollands Spare- og Laanbank, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F. og Omegn samt Maribo Byraad for ydede Tilskud. Endelig undlader vi ikke samtidig at takke vort interesserede Medlem Snedkermester *Emil Larsen*, Herritslev, for ydet Støtte.

Sluttelig bringer vi alle de Medlemmer, der har efterkommet vor Anmodning i sidste Aarvog om at skaffe os øget Tilgang af Medlemmer, vor hjerteligste Tak. Resultatet af denne Henvendelse blev langt over Forventning.

Vi udtalte i vor Henvendelse til Medlemmerne vore Forhaabninger om at naa op paa et Medlemstal af 900, men havde vore Tvivl i saa Henseende. Resultatet blev altsaa som før nævnt, at Medlemstallet steg med ca. 100 til 927. Det har unægtelig givet os Blod paa Tanden, og vi stiler nu efter at naa et Medlemstal paa 1000. Lykkes det, vil vor Forening kunne glæde sig ved at være blandt de største historiske Amtssamfund i Landet.

Kassereren, Lærer *Svend Jørgensen*, forelagde derefter det revi-

derede Regnskab (se omstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgte Stiftamtmand Greve *F. Reventlow*, Førstelærer *A. H. Bendsen*, Bandholm, Lektor Frk. *Henriksen*, Nakskov, og Viceinspektør *L. Kring*, Nykøbing F. I Stedet for afdøde Redaktør *C. C. Haugner* valgtes Grosserer *Alfred Larsen*, Nakskov. Som Revisorer genvalgte Amtsforvalter *O. E. Sonne*, Maribo, og Direktør *V. Knudsen*, Maribo.

Uddrag af Regnskabet for 1943—44:

<i>Indtægt:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgift:</i>	Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1943	2528 17	Administration	886 81
Renter	111 59	Aarbogen m. v.	3236 04
Tilskud	1100 00	Møder	355 14
Medlemsbidrag	4102 00	Andre Udgifter	4 60
Salg af Aarbøger	360 10	Formue $\frac{31}{3}$ 1944.....	3762 77
Indkommet ved Møder	43 50		
	<u>8245 36</u>		<u>8245 36</u>

Nye Medlemmer (indtil 31. December 1944).

Landm. Aage Kr. Pedersen, Torslunde.	Politifuldmægtig Winther-Jørgensen.
Landm. Hjalmar Hansen, Torslunde.	Maribo.
Arbejdsmand Hans Jensen, Rødby.	Direktør Andersen, Nakskov.
Gross. Wettergreen-Lorentzen, Kbh.	Købmand Arthur Andersen Nakskov.
Lærer Aage Boesen, Lindet.	Lodsformand Ludvig V. Andersen,
Gaardejer P. Boesen, Tjennemarke.	Nakskov.
Bankbogholder Rønholdt Ahrendt, Ny-	Købmand Niels Andersen, Nakskov.
købing F.	Grosserer C. H. Bjelbo, Nakskov.
Lærer Kaj Clausen, Købelev.	Købmand Holger Bøtcher, Nakskov.
Godsejer Axel Tesdorpf, Gjedsergaard.	Hotelforpagter R. Christensen, Nak-
Overlæge Bjørn Kristensen, Nyk. F.	skov.
Læreren Plum, Nykøbing F.	Købm. Alfred Christensen, Nakskov.
Comtesse M. Reventlow, Rudbjerggd.	Stadsingeniør Chr. Christensen, Nak-
Lektor Arentoft, Nykøbing F.	skov.
Gaardejer Edmund Mortensen, Sulle-	Tandlæge Arent Frandsen, Nakskov.
rup.	Greve N. Krag-Juel-Vind-Frijs, Hal-
Gaardejer Chr. H. Jensen, Viglække.	sted Kloster.
Gaardejer Jens C. Jensen, Graverdal.	Direktør H. P. Hansen, Nakskov.
Lærer O. J. Olsen, Nøbbet.	Maler Hansen, Nakskov.
Fru Sofie Stub, Birket.	Gartner V. Hansen, Nakskov.
R. P. Larsen, Nakskov.	Arkitekt Rud. Holck, Nakskov.
Stenhugger Willy W. Hansen, Nykø-	Købmand Ole Bertel Iversen, Nakskov.
bing F.	Købmand H. J. Jacobsen, Nakskov.
Snedkerm. Emil Larsen, Herritslev.	Redaktør Einar Jacobsen, Nakskov.
Købmand Alfred Jacobsen, Vejleby.	Gaardejer J. P. Jensen, Læsø.
Proprietær Ove Dinesen, Stenstrup-	Isenkrammer Knud Nielsen, Nakskov.
gaard.	Snedkerm. Alfred Jørgensen, Nakskov.
Lærerinde, Frk. Andersen, Mageltving.	Bogbinder P. Kiertzner, Nakskov.

Direktør Alvin Klinke, Nakskov.
 Tandlæge Janus Krogsbæk, Nakskov.
 Forpagter H. la Cour, Holmegaard.
 Købmand Jørgen M. Larsen, Nakskov.
 Bygningsinspektør A. Lehm, Nakskov.
 cand. pharm. N. B. Ludwigsen, Nakskov.
 Maskinhandler Carl Lumbye, Nakskov.
 Murermester Niels Lund, Nakskov.
 Driftsbestyrelser P. G. Lundgren, Nakskov.
 Læge Sv. Løchte, Nakskov.
 Restauratør Robert Meinved, Nakskov.
 Købmand Martin Ovesen, Nakskov.
 Fabrikant Bernhard Petersen, Nakskov.
 Godsejer K. Rasmussen, Fredsholm.
 Skibsmægler Halddan Rasmussen, Nakskov.
 Direktør Poul Roed, Nakskov.
 Carl Schrøder & Co., Nakskov.
 Redaktionssekretær Schrøder, Nakskov.
 Teknisk Skole, Nakskov.
 Købmand O. C. Thomsen, Nakskov.
 Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov.
 Sekretær M. Trentemøller, Nakskov.
 Bankdirektør E. Østergaard, Nakskov.
 Lærer Orla Rasmussen, Tjennemark.
 Uddeler K. Eriksen, Taars.
 Bogh. Arthur Petersen, Nykøbing F.
 Bergmann Meinved, Nakskov.
 Greve Einar Reventlow, Rudbjerggaard.
 Skovløber Alf Andersen, Frejlev.
 Lærer U. Rasmussen, Højsmarke.
 Gaardejer Johs. Kristjansen, Sandby.
 Gaardejer P. Henningsen, Bursø.
 Købmand P. E. Mikkelsen, Nakskov.
 Statshusmand Carl Hansen, Vesterby.
 Tømrer Ove Olsen, Kbh.
 Handelsgartner J. Mortensen, Kraghave.
 Købmand H. Jensen, Tingsted.
 Lærer H. Petersen, Bruntofte.
 Boghandlermedhjælper Eric Pehrsson, Kastrup.
 Proprietær J. Christiansen, Biernæsgaard.
 Varmemester A. Johs. Hansen, Charlottenlund.
 Bandholm Bibliotek.
 Frk. Hedvig Christoffersen, Nyk. F.

Handelsgartner J. P. Andersen, Maribo.
 Bogbinder Rasmussen Juul, Rødby.
 Proprietær A. Munch-Clausen, Rødby.
 Gartner Einar Rasmussen, Sundby.
 Gaardejer S. Hougaard, Tjennemark.
 Landinspektør Dyekjær, Maribo.
 Disponent Edvard Hansen, Maribo.
 Gartner L. Larsen, Maribo.
 Ingeniør Kjeld Pedersen, Maribo.
 Postmester Præst, Maribo.
 Købmand Harald Jensen, Maribo.
 Forvalter Madsen, Maribo.
 Lektor E. Frederiksen, Maribo.
 Købmand Anton Philipsen, Maribo.
 Læge Tage Brems, Maribo.
 Læge Hans Rasmussen, Maribo.
 Boghandler Viggo Pedersen, Maribo.
 Bankdirektør H. Wedege-Mathiassen, Maribo.
 Rektor Højby, Maribo.
 Købmand J. P. Suhr, Maribo.
 Arkitekt Poul Frandsen, Maribo.
 Slagtermester Poul Pedersen, Maribo.
 Tandlæge Kærsgaard-Hansen, Maribo.
 Driftsbestyrelser K. Othel, Højbygaard.
 Lærer Sv. A. Nielsen, Horbelev.
 Stiftsbiblioteket, Maribo.
 Arkitekt Whitt, Aarhus.
 Lærer P. Nielsen, Tingsted.
 Skomager Carl Olsen, Tingsted.
 Bankrevisor Herluf Neisig, Nakskov.
 Rentier Ehrenrich Petersen, Ullerslev.
 Gaardejer Erik Nielsen, Langet.
 Bankassistent Axel Mortensen, Nysted.
 Redaktør Jens A. Petersen, Nakskov.
 Kommunelærer A. C. Larsen, Nysted.
 Maribo Gymnasium.
 Gartner Jensen, Rudolphsholm.
 Landbrugslærer K. P. Lauridsen, Næsgaard.
 Arkitekt Knud Olsen, Stubbekøbing.
 Godsejer Hovmand Hansen, Knuthenlund.
 Forpagter P. Suhr, Gammeleie.
 Proprietær Brünniche, Mariebjerg.
 Sognepræst M. Thykier, Taagerup.
 Lærer Niels Ebbe Pedersen, Vaabensted.
 Lærer Viggo Larsen, Tirsted.
 Repræsentant E. Jørgensen, Nakskov.
 Læge Rasmus Jensen, Fejø.
 Bogtrykker Fr. Nielsen, Nakskov.
 Direktør Kaj Strandberg, Nakskov.
 Rentier Peder Pedersen, Rødby.

Til Medlemmerne.

I sidste Aarvog meddelte vi, at det var Hensigten fremtidig at udsende Aarbogen i Rækker á 5 Bind (i Stedet for som hidtil á 10 Bind).

Paa Generalforsamlingen den 6. Dec. 1944 henstillede imidlertid flere Medlemmer til Bestyrelsen, at man nøjedes med 3—4 Bind i hver Række. Paa det efterfølgende Bestyrelsesmøde vedtoges det derefter, at en Række fremtidig kun skal omfatte 3 Bind, og at Registeret til Rækken udsendes sammen med det sidste Bind i Rækken, saaledes at denne kan indbindes straks efter Udsendelsen af dette Bind.

Aarvogens 4. Række afsluttes derfor med nærværende Bind, med hvilket i Henhold til ovennævnte Bestemmelse følger Registeret til den afsluttede Række.

For de Medlemmer, der ønsker at indbinde Aarbogen rækkevis, medfølger Indholdsfortegnelse omfattende samtlige 3 Bind i Rækken.

Sted- og Personregister*)

Aarbøgerne XXXI—XXXIII

(Række IV)

ved *Svend Jørgensen*.

- A**agaard, Anna Dorthea (g. m. Borgmester J. P. Suhr, Kbh.) 250
Aakjær, Svend. Landsarkivar 438
Aalholm 232, 233, 236, 242, 402, 404, 405, 407, 409, 458
Aalholm Amt 232, 233, 234, 236, 242
Aalholm Slots Vandmølle 235
Aalstrup 29.
Aarsbo, Jens. Bibliotekar 330
Aarsmarke 258, 285, 373, 374, 377, 380, 381, 382, 400
Aastrup 40, 47, 49, 171, 432, 436
Abed 387, 389
Abrahamsdatter, Karen Marie (Brandstrup Mølle) 271
Adam (Træ i Christianssæde Skov) 159
Adelheid, tysk Enkekejserinde 218, 220
Albuen 33
Alkenæs 383
Allen, C. F. Historiker 125
Allert, Hans. Musiker (Paare) 260 ff.
Allert, Jørgen. Musiker (Paare) 260 ff.
Allert, Karen Marie (g. m. Hans Allert) Paare 261, 262
Alminde 451
Alrøe, Peder (Bukkehave) 30
Alslev, Nørre 31, 78, 176, 228, 237, 264, 430, 434
Alslev, Nørre, Kirken 391—399
Alslev, Sønder 429, 434
Alwich, Biskop i Strasborg, 220, 221
Ancher, Peter Kofod. Provst (Østofte) 424, 448
Ancher, Petrea (Østofte Præstegaard) 424
Andersdatter, Magdalene (Stubbekøbing) 13
Andersen, Christian. Musiker (Eskildstrup) 263
Andersen, Frederikke: Børneeksamen paa Pederstrup 448—450
Andersen, H. N. Etatsraad. 283, 284, 285, 456
Andersen, Lars. Musiker (Havn-sø) 260, 262, 263
Andersen, Leo. Adjunkt (Nakskov) 462
Andersen, Ole. Førstelærer (Løjtofte) 88
Andersen, Oluf. Provst (Lumby) 413
Andersen, Peder. Musiker (Sortsø) 260, 261, 263, 264
Anderstrup 32
Andreasen, Hans. Møller (Brandstrup) 271
Andresen, Carl Christian. Forstmand 285
Antoniewitz, Wilhelm von. Genealog. 457
Ane Tækkemand (St. Lindet) g. m. P. P. Stryhn, Stryhns-Eje. 93, 108
Anonymus Calcarius (den navn-

*) Registeret omfatter samtlige Personnavne og Stednavne med Undtagelse af Mark- og Gadenavne. Stednavne udenfor Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget.

- løse Kalkstensmester), gul-
landsk Stenhugger. 156
Archimbald (pavelig Udsending)
15
Arnberg, Valdemar, Driftsbestyrer
(Maribo) 113
Arninge 244
Airebo, Anders Christensen.
Præst, Forfatter 299
Askhøjgaard (Vejleby) 272
Askø 328, 337
Askø (Landet Sogn) 450
Assenius, Søren. Historisk For-
fatter 318
Autostradaen 36
- B**aadesgaard 29, 281, 389
Bachevold, Julius. Præst (Rub-
beløkke) 161
Bachmann, Ida. Bibliotekar (Ma-
ribo) 323, 324, 325, 336
Baggesens Eg (i Christianssæ-
de Skov) 159
Baggesen, Jens 299, 310
Balle, Nicolai Edinger. Biskop.
285
Balslev, Steen. Præst (Kettin-
ge) 171
Bandholm 34, 51, 76, 158, 328,
337, 369 ff., 380 ff., 389, 390,
461
Bandholmgaarden 380, 381, 382
Bang, Frederik. Gaardejer
(Sjælstofte) 146
Bang, Gustav. Historiker og Po-
litiker. 157
Bangsebro Skov (ved Nykøbing)
226
Bangs Have (Maribo) 326, 424
Bardt, K. Fr. Forfatter 295
Barfod, Immanuel. Præst. Histo-
risk Forfatter 318
Barnholm (Nakskov Fjord) 203,
205
Bartholin, Thomas. Læge 242
Bathe, Sophia. Præstekone (Ny-
sted) 249
Baumeister, H. L. C. Tysk Hi-
storiker 360
Becker, T. Litterat, Udgiver af
Tidsskrift. 360
Beldenak, Jens Andersen (Bi-
skop) 13
Bellinge 15
Bennike, Hans. Raadmand og
Købmand (Nakskov) 246
- Bentsen, Poul. Præst (Femø)
171
Berg, Abele Dorthea. Præstekone
(Taars) 249
Berg, R.: Kalkmalerierne i Nr.
Alslev Kirke 391—399
Bergen, Mathias. Borger (Nak-
skov) 258
Bergen, Matz. Borgmester (Nak-
skov) 255
Bergenhammer, Peter. Præst
(Maribo) 311, 334
Bergsøe, Vilhelm. Forfatter 222
Bernhard I, Hertug af Saxen 216
Bernild, Holger: Da Nordjyder-
ne var paa Lolland. Lidt Sol-
dater- og Slægtshistorie. 109—
113
Berritsgaard 162
Berthelsen, N. Lærer (Maribo)
311, 334
Bestenbøstel, O. A. von. Oberst-
løjtnant. 342
Bjerre, O. C. Præst (Hunseby)
308, 334
Billitze 155
Bindernæs 185
Bindesbøll, Michael Gotlieb
Birckner. Arkitekt. 120
Binnitze 155
Binnitze Vaad, 22
Bircherod, Jens. Biskop (Aal-
borg) 237
Birket 89
Bjerre, Poul Pedersen, Højsko-
lelærer, Historiker (Askov)
428, 438
Bjerre, Anne Sophie f. Holm.
Præsteenke (Hunseby) 424,
426
Bjerregaard, (Sdr. Kirkeby) 435
Bjørnson, Bjørnstjerne 274—276
Bjørup 260, 282, 434, 437
Bjørup, Peter. Musikdirektør
(Næstved) 260
Blans 282, 381, 383, 389, 390
Blanshoved 384, 385
Blans Vig 383, 384
Blatt, Franz. Professor, Dr. phil.
289, 464
Bloch, Jørgen Carstens. Biskop
og Historiker (Ribe) 245, 414
Bloch, Søren. Rektor (Nykøbing
F.) 306
Bloch, Tønne. Biskop (Odense)
298

- Blume, Niels. Godsforvalter (Pederstrup) 449
- Bobé, Louis. Dr. phil. Ordenshistoriograf 280
- Boding, Rasmus. Musiker (Nr. Alslev) 264
- Boeck, Johan Frederik. Præst (Maribo) 305 ff., 334
- Bogø 228
- Boisen, Frederik Engelhard (Budstikkeboisen) 96
- Boisen, Harald. Præst (Saxkøbing) 462
- Boisen, Lars Nannestad. Dr. theol., Præst (Vesterborg) 96, 127
- Boisen, Peder Outzen. Biskop 89, 96, 105, 166, 281
- Boldt, Jokum. Amtsskriver (Halsted Kloster) 234, 237
- Bonaparte, Napoleon 295
- Bording, Anders Christensen. Forfatter 299
- Borre, Gaardejer (Tjennemarke) 419
- Borrehuset 37—49, 162
- Borreknolden 37
- Borreskansen (Grønsund) 38, 41, 42, 44, 45, 46, 49
- Boye, Johannes. Rektor (Nakskov) 462
- Braes, Christine Dideriksdatter (g. m. Hans Hornemann, Næstved) 243
- Braille, Louis. Fransk Blindelærer 326
- Brandis, P. Dansk Udsending i Lybæk. 341, 357, 361
- Brandmose (Stokkemarke Sogn) 385, 386
- Brandstrup 177
- Brandstrup Kapellangaard 284
- Brandstrup Mølle 270—272
- Brandt, Enevold. Greve 319
- Brandt, Karen Birgitte (g. m. Skolelærer K. U. Sidenius i Skovby) 80
- Brandt-Hansen, Grusgravejer (Sundby L.) 227
- Bredfjed 16, 22, 26, 27, 28
- Bregninge (Lolland) 156
- Brekorpe (Stokkemarke Sogn) 388
- Bremerstent, Erhard. Overbibliotekar. (Helsingør) 326
- Brems, Karen (Ashkøjgaard i Vejleby, senere Brandstrup Mølle) 272
- Brix, Claus. Lærer i Mageltving 104
- Brockdorff, Joachim. Kammerjunker (Grimsted) 244, 250
- Brockdorff, Schack (Grimsted) 246
- Brockdorff, Sophia Amalie. (Grimsted) 250
- Broholm, H. C. Dr. phil. Museumsinspektør. 277, 278, 453—456
- Brorson, H. A. 126
- Bruhn, F. W. Købmand (Rødby) 188, 189
- Brun, J. J. Tegner 346
- Brun, Johan Nordahl. Forfatter 308
- Bruun, Chr. Walther. Biblioteksmand og Historiker 330
- Bruun, Hans Hansen . Bonde (Erikstrup) 69, 70, 72, 74
- Bruun, Ivar Rasmussen, Ridefoged (Halsted Kloster) 233
- Bruun, O. P. Lærer (Nordlunde) 177, 178
- Bruun, Peter. Amtsskriver (Antvorskov) 236, 249
- Bruun, P. Prokurator, cand. jur. (Maribo) 313, 314, 335
- Brünnicke, Andreas. Læge 285
- Bræstrup, Stiftsfysikus (Maribo) 304, 308, 334
- Brøndal, Viggo. Professor, Dr. phil. 154
- Brøndsted, Johannes. Professor 455
- Brøndsted, P. O. Arkæolog 315
- Brøndsted, Sigurd. Højskoleforstander (Søllested) 285
- Buck, Aksel. Musiker (Nr. Ørsløv) 263
- Bukkehave 30
- Bulwer. Engelsk Forfatter 313 (se Lytton)
- Bursø 337
- Busk, Rasmus Pedersen. Gaardfæster paa Dalbygaarden (Birket) 88, 98, 108
- Byrhtic, engelsk Møntmester 215
- Bækmand, Bodil Kirstine (Sortsø) 193
- Bækmand, Hans (Sortsø) 193
- Bækmand, Jens (Sortsø) 193
- Bækmand, Maren Jensdatter (Sortsø) 193 ff.

IV

- Bækmand, Niels Pedersen, Gaardmand i Sortsø 193 ff.
 Bødstrup Mark (Nr. Alslev Sogn) 434
 Bølle, Birgitte (Orebygaard) 157
 Bønned (Horbelev Sogn) 433, 435
 Bønned (Vesterborg Sogn) 92
 Bønned Slot 10—15
- Carl XII af Sverige 360
 Carlsfeldt 10, 49, 152
 Charlotte Amalie, Chr. V's Dronning 39, 249
 Christensen, Balthazar. Politiker 86
 Christensen, Balthazar. Viceinspektør, Dialektforsker 179
 Christensen, C. A. Historiker 289
 Christensen, Hans. Bonde (Erikstrup) 70, 72, 73
 Christensen, J. V. Landstingsmand, Redaktør 331
 Christensen, Jørgen. Bonde (Erikstrup) 69
 Christensen, K. Juul. Redaktør 212
 Christensen, Peter. Borgmester (Helsingør) 326
 Christian II 13, 401, 458
 Christian III 3, 458
 Christian IV 14, 19, 229, 405, 411
 Christian V 19, 52, 230, 458
 Christian VIII 86, 310
 Christian (den udvalgte Prins) 14, 229, 458
 Christiansen, C. E. Borgmester (Maribo) 322, 324, 336
 Christianssæde 29, 161, 270, 272, 280, 448, 462
 Christianssæde Skove 68, 159, 383
 Christoffersen, C. V.: Rødby—Femern Ruten gennem Tiderne 16—36
 Christoffersen, I. P. Lærer (Maribo) 281, 322, 335
 Classen, Johan Frederik. Generalmajor 82, 86, 152, 153
 Classen, Peter Hersleb, den yngre. Geheimekonferensraad 83
 Clausen, E. C. Professor og Rektor i Altona 122
 Clausen, H. N. Professor 117, 118, 119, 122, 285, 310
 Clausen, Hans Glud, Præst (Halsted) 114
 Clausen, Henrik Georg. Kapellan (Maribo), senere Stiftsprovst (Frue Kirke) 298, 301, 306, 334
 Clausen, Julius. Bibliotekar 360
 Clausen-Bagge, Annette Severine (Sæbyholm) 284
 Clausen-Bagge, Chr. Ditlev Fr. Forpagter (Sæbyholm) 121—122
 Clausen-Bagge, Georgia Margrethe Elisabeth (Rubbeløkke), Malerinde 119, 128, 284
 Clausen-Bagge, Henrik Georg. cand. theol. 114—129
 Clausen-Bagge, Karen Marie f. Jørgensen (Rubbeløkke) 127
 Clausen-Bagge, N. fhv. Frime-nighedspræst 160, 284, 462
 Clausen-Bagge, N.: cand. theol. Henrik Georg Clausen-Bagge 114—129
 Clausen-Bagge, Nicolai. Præst (Rubbeløkke) 310, 420
 Colbjørnsen, J. E., Konferensraad 83
 Colding, Poul Jensen. Rektor (Herlufsholm) 403
 Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas Caritat Marki af, fransk Matematiker og Filosof 295
 Corselitze (se Korselitze)
 Corselitze Børnehjem 152
 Cuningham, Jacob Andersen. Præst (Horslunde) 211
 Cynsige, engelsk Møntmester 215
 „Czarens Hus“ 348, 349, 351, 459
- D**aa, Karen Clausdatter (Øllingsø) 414
 Dael, C. A. Gaardejer (Bjergby) 113
 Dael, Niels. Præst 113
 Dahl, Svend. Overbibliotekar 321, 323, 324
 Dalbygaarden (ved Birket Kirke) 88
 Dam, C. E., Arkitekt (Nykøbing F.) 287
 Danchel, Claus. Præst (Taars) 236, 249
 Danchel, Poul Poulsen. Præst (Købelev) 236, 249

- Danchel, Zacharias. Præst (Ø. Ulslev) 236, 249
- Danckwerth, Caspar. Dr. med. Borgmester (Husum), Geograf 299
- Danielsen, Rasmus. Ridefoged (Aalholm) 407
- Dannemarre 29, 112, 228, 330
- Dannenbergh, Hermann. Tysk Numismatiker 214
- Debberens, Joachim von, Oberstløjtnant 42, 45
- Dein, Chr. Boghandler (Maribo) 320, 321, 322, 324, 335, 336
- Dein, Johan Rasmus. Boghandler, Redaktør (Maribo) 314, 318, 330, 332, 335
- Det forenede Dampskibs-Selskab 460
- Dickens, Charles 313
- Dionysii, Georgius (se Høfding, Jørgen Dinesen) 403
- Dionysii, Johannes (se Høfding, Hans Dinesen) 403
- Dragsminde 16, 17, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29
- Dronningens Stræde (Nakskov) 253, 254, 257
- Due, Jakob. Gaardmand (Opager) 450
- Due, Niels, Bonde (Maglemer) 69
- Dumas, Alexandre 313
- Dyre, Palle til Gammelgaard 37
- Dyrlund, Folmer. Dialektforsker 171—172
- Dyrløv, Hans H. Gaardmand (Sdr. Alslev) 429, 439
- Dyrløv, Viggo. Lærer (Keldbylille) 429, 439
- Dyssel, Johan Arndt. Professor 171
- Døssing, Th. Biblioteksdirektør 323, 326
- E**berhard, Hertug af Bajern 220
- Eckardt, Frue. København 120
- Egebeck, Landinspektør, Forpagter paa Vaarskov 390
- Egebjerg 431, 434
- Eged 433, 435
- Egelev Skole 78, 79
- Egense 78, 268
- Egholm (Herritslev Sogn) 238
- Ehrencron-Müller, Holger. Bibliotekar 331
- „Elmelundemesteren“ 391
- Emb (Arninge Sogn) 280
- Engelsborg 12
- Engestofte 131, 247, 328, 337
- Erik Ejegod 222
- Erikstrup 50—77, 371, 372, 382, 390
- Eriksvolde 65
- Errindlev 148, 178, 228
- Ersch, Johan Samuel. Tysk Bibliograf 331
- Eske, L. Larsen: En falstersk Musikerslægt 260—264
- Eskilstrup 202, 263
- Etlar, Carit 313
- Ewald, Enevold. Præst (København) 319
- Ewald, Johs. 299
- F**abricius, Anton, Justitsraad 21
- Falbe-Hansen, C. E. Lektor (Nakskov) 462
- Falkeegen (i Christianssæde Skov) 159
- Falkerslev 428, 433
- Falsters Minder 225, 227, 287
- Faxe, Jørgen Christensen. Provst (Maribo) 404, 406, 407, 408, 409, 410, 412
- Feilberg, H. F. Præst, Forfatter 165
- Fejø 158, 171, 180, 337
- Femø 171, 180, 337
- Ferdinandsen, Laurits. Gaardejer (Haugbølle) 227
- Fers, Else Jensdatter. Præstekone (Købelev) 249
- Fibiger, Johannes. Præst (Ønslev) 276
- Fiskebæk 436
- Fiuren, Søster (Nielstrup) 250
- Fjelde 328
- Flintinge 224, 225
- „Flora“, Dampskib 461
- Foged, Lars Jensen. Gaardmand (Frejlev) 458
- Formann, Johan Henriksen. Præst i Vaalse 166
- Frederik I 458
- Frederik II 13, 15, 409
- Frederik III 14, 19, 229, 230, 257, 458
- Frederik IV 338, 350, 352, 359
- Frederik VI 83, 311
- Frederik, Ærkebiskop i Bremen (senere Fr. III) 229
- Frederiksdal 243
- Frederiksen, Erhard. Landøkonom 282, 285

- Fredsholm 209, 210
 Frejlev 282, 457, 458
 Frejlev Skove 457, 464
 Freudendal, J. C., Lærer i Uterleslev. 177, 178
 Freund, Georg Chr. Billedhuger. 120
 Freys Hotel (Stubbekøbing) 264
 Friis, Anna Christine (Nielstrup) 250
 Friis, F. R. Historiker 414
 Friis, J. J. F., Præst og Historiker 209, 212, 249, 331, 446
 Friis, Niels, Lensmand 18
 Frijs, Benedicte f. Reventlow. (Juellinge) 128
 Frijs, Frederik Carl Krag-Juel-Vind. Greve, Stiftamtmand, til Juellinge 92, 298
 Frisch, Hartvig. Professor 329
 From, Bodil Cathrine (Engestofte) 247
 Fugl, Hans. Godsejer (Tandil) 286
 Fuglebæk (Østofte Sogn) 76, 375, 376, 389
 Fuglsang 30, 161, 224, 235, 237
 Fuglse 31, 157, 158, 177, 337
 Fuglse Herreds Læseselskab 303
 Fuglse Kirke 344
 Fussing, Hans H., Dr. phil. 157
- G**aabense 19, 29, 115, 461
 Gaabense Færge 341
 Gaabense Postekspedition 81
 Gaardmand, N. P. Forstander (Næsgaard) 162
 Gad, P. C. Stenersen. Biskop 160, 448
 Galschiøt, Chr. Ludvig. Præst (Stokkemarke) 161
 Galschiøt, F. V. Forstmand, Diaklektforsker 178, 179
 Galster, Georg. Museumsinspektør 461
 Galster, Georg: Møntfundet fra Lymose Skov 213—222
 Gedde, Margrethe (Øllingsø) 238
 Gedesby 343, 344 ff., 436
 Gedser 34, 353, 355
 Gedsergaard 431
 Geismar, Oscar. Præst (Brandstrup) 284
 Gerringe 184, 186
 Gerringebækken 184
 Gerringe Skov 182
- Gjellerup, Carl Adolph. Præst (Landet) 452
 Glirevangsgaard (Lindet) 224
 Gloslunde 228, 296, 459
 Gloslunde Mølle 272
 Glukse 155
 Goldschmidt, M. A. Forfatter 320
 Gorm, Alexander. Amtsforsvalter (Aalholm og Maribo Amter) 242, 250
 Gram, Fr. Carl von. Etatsraad 245
 Gravlund, Thorkild. Forfatter 428, 429, 431, 433, 438, 439
 Gregersen, Gudrun: En Gravskrift 150
 Greisen, Frederik, Rentier (Rødby) 191
 Grimsted (nu Frederiksdal) 243, 244, 246
 Grimstrup 76, 383, 424
 Grono. Bogbinder (Maribo) 299
 Grubbe, Erik (Gammelgaard) 37
 G. ubbe, Lavrids. Landsdommer (Gammelgaard) 406
 Grubbe, Margrethe Eilersdatter (Aarsmarke) 402
 Grubbe, Marie 37—49, 162
 Grubbe, Peder (Lensmand paa Bønved) 13
 Grubbe, Sidsel (Nielstrup) 250
 Grundtvig, Frederik Lange. Præst, Folklorist 172, 174, 436, 438
 Grundtvig, N. F. S. 117, 118, 126, 127, 128, 160, 309, 331
 Grundtvig, Otto. Provst i Torkilstrup 166 ff.
 Grundtvig, Svend. Folkemindesamler 175
 Grænge 227
 Grænge Mose 227
 Græshave 31, 459
 Grønsund 14, 162, 341
 Grønsund Færgegaard 47, 162
 Grønsund Færgested 37, 38
 Grøshauge (se Græshave) 31
 Gude, Ludvig Jacob Mendel. Præst (Hunseby) 425
 Guldborg 461
 Guldborgsundbaaden 287
 Gundelack, Amtsforsvalter i Vordingborg Amt 358
 Gunslev 80, 193, 200, 201, 263, 267, 436
 Gunslevmagle 431, 434

- Gutfeldt, Frederik Carl. Præst 310
 Gyldenløve, Ulrik Chr., Generaladmiral 340, 341
 Gyldenløve, Ulrik Frederik 37
 Gyldenstjerne, Knud Pedersen (Rigsraad) 13
 Gyldenstjerne, Per (Rigsmarsk, til Tim) 13
 Gyntersen, Gynter. Ridefoged (Aalholm) 236
 Gøye, Christoffer til Orebygaard 157
Haagen, Politimester (København) 295
 Hahn, Joachim. Byfoged (Rødby) 33
 Hald, Kristian. Dr. phil. Stednavneforsker 280
 Halsted 31, 114, 155, 228
 Halsted Kloster 225, 249, 254, 373, 377, 388, 389, 402
 Halsted Kloster Amt 232, 233, 234, 235, 237, 242
 Hammer, Frue. København 120
 Hammer, Niels. Rektor (Odense) 402
 Hammerich, F., Historiker 153
 Hansen, Gartner (Valnæs) 363, 367
 Hansen, Birte (g. m. Søren Hansen, Landet) 450, 451
 Hansen ,Ellen, Frøken (Maribo) 113
 Hansen, Erna Vest. Bibliotekar (Maribo) 322, 323, 324, 330, 336
 Hansen, Frederik. Musiker (Lise-lund) 263
 Hansen, Frederik. Musiker (Skerne) 261 264
 Hansen, Georg. Højskolelærer, Historiker 462
 Hansen, Hans. Postbonde i Tir-sted 29
 Hansen, Heinrich. Proprietær (Valnæs) 362 ff.
 Hansen, Jens. (Lieberkind) Smed (Ryde) 451
 Hansen, Johanne (Bønned) 439
 Hansen, Johannes. Møller (Brandstrup) 272
 Hansen, Karen. Frøken (Maribo) 113
 Hansen, Kristian (Klodskov Skole) 275
 Hansen, L. D., Gaardejer (Strandholm ved Rødby) 185
 Hansen, Louise. Frue (Rødby) 113
 Hansen, Magdalene Barbara (g. m. Maleren Constantin Han-sen) 121
 Hansen, Malling. Præst 315
 Hansen, Marius. Adjunkt (Nak-skov) 462
 Hansen, Morten. Gaardmand (Bjerregaard, Sdr. Kirkeby) 435
 Hansen (Selling), Niels (Landø) 184
 Hansen, Olaf. Forfatter (Nak-skov) 284, 462
 Hansen, Olav. Dommerfuldmæg-tig (Maribo) 336
 Hansen, P. Bonde (Raa) 69
 Hansen, P. Oberstløjtnant 34
 Hansen, Peder. Bonde (Erik-strup) 70, 72
 Hansen, Søren. Husmand (Lan-det) 450
 Hansen, Vilhelm. Musiker (Guns-lev) 263
 Harlev, Christine Sophie. Præ-stekone (Sjelle) 250
 Hartvigsen, Claus. Amtsskriver (Halsted Kloster Amt) 233, 249
 Hasselø 282, 348, 350, 353, 355, 431
 Hassø, Arthur G. Arkivar ved Rigsarkivet 279
 Haugbølle 227
 Haugner, C. C. Redaktør, Histo-riker. 154, 157, 158, 212, 249, 280, 283, 284, 285, 331, 332, 372, 374, 381, 388, 390, 444—447, 456, 463
 Haugner, C. C.: Fra Nakskovs Barndom og Ungdom 1—9
 Haugner, C. C.: Hvorledes bli-ver man Lokalhistoriker? En Opdagerfærd paa Nakskovs hi-storiske Enemærker. 251—259
 Havlykke 76, 372 ff., 389
 Havlykkegaard 51, 373, 375, 376, 377, 378—379, 381, 382, 383, 389
 Havlykke Mølle 379
 Havnsø 260, 263
 Hegelund, Peder Jensen. Biskop, Forfatter (Ribe) 414
 Heiberg, P. A. 115, 299, 308
 Heinen, C. Kartograf 7
 Heinzelmann, J. C. F. Forfatter 295

VIII

- Helgenæs 462
 Hellinge Hede 32
 Hemmet, Ivar Ivarsen. Biskop (Ribe) 401, 411
 Hemmingsen, Niels. Teolog 285, 402
 Henriksen, Købmand (Rødby) 189, 190
 Henrik I, Hertug af Bajern, 220, 221
 Henrik II, Hertug af Bajern, 220
 Henrik den Gode, Greve af Stade 218
 Henriksen, Marie. Lektor (Nakskov) 284, 462
 Henriques, Marie. Malerinde 266
 Herfort, Chr. Præst (Hillested) 236, 249
 Herfort, Christoffer. Hofapoteker (Nykøbing F.) 249
 Herredskirke 228
 Herritslev 31, 236, 238
 Heslegaarden (Aastrup Sogn) 49
 Hesnæs 13
 Hestholm (Nakskov Fjord) 203, 204, 205
 Heye, Marie Elisabeth. Degnekone (Købelev) 250
 Heye, Peder. Degn (Købelev) 250
 Heye, Poul Petersen. Præst (Sjelle) 247, 250
 Hildebrand, Bror Emil. Svensk Numismatiker 214
 Hillested 29, 55, 68, 236, 318, 328
 Hillested Kirke 377
 Hillestrup 430
 Hindernæs 383
 Hjelholt, Holger. Arkivar, Dr. phil. 39, 249
 Hjelholt, Holger: Czar Peter den Stores Besøg paa Falster 338—361
 Hjelm 69
 Hjelmholt 92
 Hjortebjerg Skole 152
 „Hjørundemesteren“ 398
 Hobe, Frederik. Lensmand paa Aalholm 18
 Hoby 29, 189
 Hoby Skov 451
 Hoffmann, Johan Jeronymus. Justitsraad (Frederiksdal) 243, 250
 Hofman, H. de, Historiker 249
 Holbein, Hans (den yngre) Tysk Maler 397
 Holberg, Ludvig 37, 295, 299, 319, 326
 Holck, Axel. Amtsforvalter (Maribo) 321, 322, 324, 335, 336, 427
 Holck, Elise. Jørgenslund i Tjenemærke. G. m. Inspektør Poul Chr. Clausen 425
 Holck, Ida: Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800—1870. To lollandske Præstekoner. 415—427
 Holck, Johan Christopher (sen.) Præst. Christianshavn 120, 128, 425, 427
 Holck, Sophia Amalia (g. m. Amtmand J. E. v. Reichow) 250
 Holck, Søren Hagerup. Præst (Sandby) 419, 425, 427
 Holeby 68, 159, 337
 Holeby Kirke 31
 Holm, Postdirektør 33
 Holm, Andreas Krag. Præst (Holeby) og senere Provst ved Holmens Kirke 331
 Holm, P. Musiker (Nr. Alslev) 264
 Holstein, Stahl von, svensk Major 208
 Holtse, Niels: Af Østofte Sogns Historie. Erikstrup i 1680'erne. 50—77
 Holtse, Niels: Om Fællesskabet i Østofte-Bandholm og Stokkemærke Sogne 369—390
 Homer 310
 Horbelev 166, 227
 Horbelev Kirke 13
 Hornemann, Chr. Maler 342
 Hornemann, Christence (Næstved) 243, 250
 Hornemann, Christine (g. m. B. Fr. Suhr, Købelev) 243, 244
 Hornemann, G. Landsarkivar. 360, 361
 Hornemann, Hans. Købmand (Næstved) 237, 243
 Hornemann, Karen Johanne (g. Bindsbøll) 462
 Hornværket (Nakskov) 205
 Horreby 167, 431, 432, 435
 Horslunde 171, 282, 286, 448
 Horslunde Præstegaard 211, 212
 Hostrup, J. C. 116
 Hovmand, C. Købmand (Rødby) 189
 Hovmand, Ib (eller Jeppe) Han-

- sen. Bonde (Erikstrup) 70, 72, 74
- Hovmand, Rasmus Christensen, Bonde (Erikstrup) 70, 72
- Huitfeldt, Arild. Historiker 2, 299
- Hundrup, F. C. Historiker 249
- Hundsaa 380
- Hunseby 76, 155, 228, 241, 285, 315, 328, 337, 390, 400—414, 420, 423
- Hunseby Alderdomshjem 328
- Hunseby Kirke 426
- Hunseby Præstegaard 415, 416, 420—426
- Høegh, J. C. Provst (Hunseby) 335
- Høfding, Hans Dinesen (Johannes Dionysii) Præst i Maribo 403
- Høfding, Jørgen Dinesen (Georgius Dionysii) Præst i Nordby paa Samsø 403
- Højby, S. Rektor (Maribo) 336
- Højbygaard 235
- Højer, Inspektør (Maribo) 305, 306, 307
- Højet 298, 431
- Hørup, Cathrina Sibylla. Præstekone (Søllested) 250
- Høst, Johs. Nic. Bogtrykker, Bladudgiver (Maribo) 302, 319
- Høyen, Niels Laurits Andreas. Kunsthistoriker 117
- I**bsen, Lambert. Raadmand og Købmand (Ribe) 414
- Ibsen, Peder. Bonde (Bursø) 69
- Ibsen, Peder. Skomager (Maribo) 182
- Idestrup 430
- Ingemann, B. S. 310
- Ingemann, Søren. Præst (Torkilstrup) 115
- Isager, Læge (Øm) 278
- Iversdatter, Bodil. G. m. Amtsskriver Claus Hartvigsen (Ny-købing F.) 249
- Iversen, Bogtrykker, Bladudgiver 305, 331
- Iversen, Dr. phil., Statsgeolog 223
- J**acobsdatter, Anna (g. m. Skræder Niels Rasmussen, Vindeby) 250
- Jacobsen, Albert. Bonde (Erikstrup) 70, 72, 74
- Jacobsen, Jacob. Præst (Østtofte) 377
- Jacobsen, Lis. Dr. phil. 156
- Jacopone da Todi. Italiensk Digtter 396
- Jarløv, Lærer, Folkemindesamler 179
- Jarløv, Sofie, f. Lange 146 ff.
- Jensen, Tandlæge, København 121
- Jensen, A. Læge (Maribo) 335
- Jensen, Arild. Gaardejer (Nr. Radsted) 227
- Jensen, Christen. Skipper (Stubbekøbing) 356
- Jensen, Fr. Gartner (Ordrup) 444
- Jensen, Lydia (Klodskov Skole) 276
- Jensen, Simon. Provst (Maribo) 316, 317, 335
- Jensen, Sv. Michael. Gaardejer (Grænge) 227
- Jensen, Thyra. Forfatterinde 418
- Jerlitze 155
- Jespersen, Niels. Biskop (Odense) 331
- Jessen, Forvalter (Valnæs) 364, 367
- Jessen, Franz von. Redaktør, Forfatter 459
- Jessen, Matthias Reinhold von. Stiftamtmand 435, 459
- Johannessen, Andreas. Rentier (København) 270
- Johannessen, Andreas: Fra Brandstrup Mølle. 270—272
- Johannessen, Andreas: Sagn fra Landet Sogn. 450—452
- Johannessen, Hans Jørgen. Møller (Gloslunde Mølle, senere Landet Mølle) 272
- Johannessen, Marie (Brandstrup Mølle) 272
- Juul, Julie (Usserød) 151
- Jöcher, Christian Gottlieb. Tysk Leksikonforfatter 319
- Jørgensen, Dines. Præst (Hunseby) 402, 403, 407, 408, 409
- Jørgensen, Grethe (f. Clausen) Søllestedgaard og Søholt 123
- Jørgensen, H. L. H.: Gamle Pottemager Petersen i Skovalleen paa Søllestedgaard 440—443
- Jørgensen, Hans. Bonde (Erikstrup) 70, 72, 73, 74
- Jørgensen, Harald. Historiker 152

- Jørgensen, J. P. Lærer (Maribo) 335
- Jørgensen, Jens Laurits Verner. Provst (Maribo) 314, 316, 317, 332, 335
- Jørgensen Jomtou, Johan. Væver. Jurist, Forfatter (Maribo) 310, 331
- Jørgensen, J.: Fra Sprogets Verden. Østlollandske Ord. 141—145
- Jørgensen, Jørgen. Adjunkt 177, 289, 464
- Jørgensen, Jørgen. Fæstegaardmand (Vaalse) 221
- Jørgensen, Jørgen. Lærer (Keldby) 178
- Jørgensen, Karl. Gaardejer (Virket) 227
- Jørgensen, Laurina Dorthea, g. Holck. Præstekone (Sandby) 419, 427
- Jørgensen, Laurits. Bonde (Paarup) 69
- Jørgensen, Lauritz. Etatsraad (Søllestedgaard) 419, 420
- Jørgensen, Niels. Bonde (Erikstrup) 67, 68, 70, 72, 73
- Jørgensen, Rich.: Svenske Krigsminder i Nakskov og Omegn 203—212
- Jørgensen, Svend. Lærer (Torreby) 37, 48, 212
- Jørgensen, Svend: Fra Bogverdenen. 152—161, 279—286, 456—462
- Jørgensen, Svend: Helene Strange. 1874—1943. 265—269
- Jørgensen, Svend: Tiulshøjmarken 272—273
- Jørgensen, Svend: C. C. Haugner. 444—447
- Jørgenslund (Tjennemarke) 425
- K**all, Abraham. Professor, Historiker 330
- Kappel 282
- Karl X Gustav, svensk Konge, 49
- Karen, salig Rasmus Klemmens, Erikstrup 74
- Karleby Præstegaard 418
- Karsemosen (Østøfte Sogn) 374
- Karleby (Falster) 117, 128, 166
- Karleby Børnehjem 152
- Karleby Plejehjem 152
- Kastø (Rødby Fjord) 182
- Katharina, g. m. Czar Peter den Store 357, 361
- Kettinge 171, 228
- Kingo, Thomas 126
- Kippinge 15, 428, 430, 432, 434
- Kippinge Grøftestykker 363, 367
- Kippinge, Vester. 363, 364, 365, 367
- Kippinge, Øster 80
- Kirkeby, Nørre. 31
- Kirkeby, Sønder. 156, 431, 433, 434, 437
- Kirkeby, Sønder (Børneasylet) 152
- Kirsten, g. m. Niels Torkildsen (Ribe) 414
- Kirstinefeldt (Græshave) 281
- Kissler. Købmand i Rødby 189
- Kjær, Severin. Historiker 37
- Kjøbenhavnsposten 364 ff.
- Kjøll, Peter. Musiker (Nr. Vedby) 264
- Klodskov Skole 274—276
- Klokker, Rasmus (Klokkergaarden i Bjørup) 434
- Klokkergaarden (Bjørup) 174, 178, 281, 430, 438, 439
- Knap, Major (Maribo) 311, 334
- Knud, Præst (Egense) 413
- Knudsdatter, Zidsele (g. m. Borgmester Peder Nielsen, Nyborg) 249
- Knudsen, Knud. Gaardmand (Vesterborg) 93
- Knudsen, Niels. Bonde (Sørup) 69
- Knudsen, P. Bonde (Erikstrup) 74
- Knuth, A. W. Lensgreve (Knuthenborg) 315, 335
- Knuth, Anna Margrethe (g. m. Amtmand J. E. v. Reichow) 250
- Knuth, Benedikte, g. Rosenørn Lehn (Orebygaard) 423, 424
- Knuth, Frederik. Greve (Knuthenborg) 390
- Knuthenborg 51, 158, 258, 280, 373, 374, 378, 380, 381, 389, 390, 402, 423, 424
- Knuthenlund 378, 388, 389
- Koch, Hans Christoffer Ehlers. Præst (Horbelev) 166 ff.
- Koch, Hans Ludvig Schielderup Parelus. Præst og Kirkehistoriker 330

- Koch, O. Partikulier, Eskildstrup 202
- Koczy, L. Polsk Historiker 154
- Koholt 380
- Kohlerne (Landet Sogn) 451
- Kok, Maren. Husbeboer i Erikstrup 70, 75
- Kolbye, V. fhv. Driftsbestyrer (Maribo) 282, 283, 322, 330, 336
- Koldinggaarden (Østofte Sogn) 373, 389
- Kolthoff, Ernst Vilh. Dr. theol. Sognepræst ved Helligaands Kirken, Kbh. 119
- Kongsnæs 159
- Kong Svends Høj (Svinsbjerg) 287
- Koretke, Pottemager i København 130
- Korselitse 83, 152, 154, 155
- Kortrup 450
- Koustrup, J. Agent 83
- Krag (Slægten) 406
- Krag, M. Generalmajor (Wismar) 361
- Kramnitze 17, 20, 28, 29, 33, 34, 154, 155
- Kramnitze Gab 34, 186
- Kramnitze Havn 187, 189, 190
- Kramnæs (se Kramnitze)
- Kring, L.: Oldtidsfund paa Lolland-Falster i de senere Aar 223—227
- Kristensen, Evald Tang: Folke-mindesamler 175, 437, 439
- Kristensen, Marius. Filolog, Dr. phil. 153, 154
- Kristinelund (Gaard ved Maribo) 426
- Krøncke, Ingeniør 34
- Krøyer, Chr. Købmand (Maribo) 298
- Krøyer, Hans Chr. Købmand (Maribo) 461
- Kuddeholm (Nakskov Fjord) 204
- Kuditze 155
- Kuhr, Victor. Professor 329
- Kyllingegaarden (Stokkemærke Sogn) 387
- Kældernæs 384, 390
- Kællevigen 384
- Købelev 166, 170, 228, 236, 237, 243, 244, 245, 246, 248
- Købelev Præstegaard 243, 247, 248
- Køllegaarden (Bjørup) 436
- Kørbitz, Johan Christopher von. Rigmarskal 232
- Lambertsdatter, Ingeborg. G. m. Jens Christjensen Varder (Ribe) 414**
- Landet 31, 272, 282, 318, 450, 451
- Landet Kirke 273
- Landet Mølle 272, 451
- Landet Præstegaard 451—452
- Landet-Ryde Kapellani 228
- Landø (Rødby Fjord) 182, 184
- Landøgaard (Rødby Fjord) 184, 225
- Lang (Ø i Rødby Fjord) 34, 181, 183, 186, 187, 188
- Lange, Købmand (Maribo) 424
- Langesø 449
- Langet (Østofte Sogn) 68, 372
- Langs Vejle (Rødby Fjord) 186
- Larsen, Prokurator, Bogtrykker (Maribo) 311
- Larsen, Alfred. Grosserer (Nakskov) 285
- Larsen, Alfred: Den Hunseby Præst Jens Olufsen og hans Strid med Knud Urne til Aarsmarke. 400—414.
- Larsen, Alfred: Lidt om den lollandske Del af Slægten Suhr. 228—250
- Larsen, Hans. Musiker (Vaalse) 263
- Larsen, Henrik. cand. phil. (Egebjerg pr. Ballerup) 258
- Larsen, Henrik. Historiker 76
- Larsen, Kristine. (Klodskov Skole) 275
- Larsen, L. Prior, Lærer (Nørre Vedby Nyskole) 213
- Larsen, William. Billedhugger 277.
- Laursen, Svend: Fra Bogverden 277—279, 453—456
- Lavridsdatter, Lene. G. m. Købmand Oluf Nielsen, Ribe 400, 401
- Lehmann, Orla. Politiker 117
- Leo X, Pave 13, 15
- Lerbjerggaard (Bandholm) 381
- Lerche, Cornelius. Stiftamtmand 236, 249
- Lerche, Knud Madsen. Præst (Nysted) 249
- Lerche, Oluf. Præst (Nysted) 236, 249

- Lichtenstein, Betty. Lærerinde (Maribo) 326
 Lidstrup 435
 Lidsvejle 28
 Lidsø 28
 Lieberkind (se: Hansen, Jens. Smed i Ryde) 451
 Liljefalk, Axel. Historiker 212
 Lillebrænde 260, 261, 263, 436
 Lind, Margrethe Henriette Hansdatter. Præstekone. (Nysted) 237, 250
 Lindberg, Elise (Tingsted) 172
 Lindberg, Jakob Christian. Præst (Tingsted) 97, 160, 222
 Lindberg, Niels. Præst 172
 Lindet 224, 449
 Linvald, Axel. Rigsarkivar 330
 Lisbeth. g. m. Lambert Ibsen (Ribe) 414
 Liselund (ved Stubbekøbing) 263
 Lisse, Chr., cand. mag. 176
 „Lolland“. Dampskibsselskab 461
 Lolland-Falsters Stiftstidende 102, 126, 301, 302, 330, 331, 367, 368
 Lollands Højskole 285
 Lollands-Posten 102, 125, 330
 Lollands Sønder-Herred 459
 Lollsgaard, Johs., Lektor, Dr. phil. 287
 Lollike, Gaardejer (Gunslev) 438
 Lollænder, Peder Rasmussen. Husmand (Kippinge) 362 ff.
 Lommelev-Lurerne 277—278
 Lorenz, C. H. Agent (Maribo) 314, 334
 Lorenzen, Villh., Dr. phil. 159, 162
 Ludvig den Fromme, tysk Keiser 216
 Lund, Slægten (Stokkenæs, Stokkemarke Sogn) 384
 Lund, F. G., Købmand i Krage-næs 106
 Lund, Ole Hansen. Møller. (Brandstrup) 272
 Lundbo, M. Lærer (Maribo) 336
 Lunddahl, Amtsforvalter (Maribo) 305
 Lunddahl, Købmand (Maribo) 424
 Lunde (Fyn) 285, 412
 Lundgaard, Anna. Præstekone (Arninge) 250
 Lundt, Oluf. Præst (Væggerløse) 357
 Lungemosen (Stokkemarke Sogn) 385
 Lungholm 147
 Luxdorph, Etatsraad 21
 Lymose Skov (Nr. Vedby Sogn) 213 ff, 461
 Lyngbye, Mette Katrine g. Thanning. Præstekone (Hunseby) 420, 427
 Lyngbye, Urtekræmmer. (København) 420
 Lyschander, Claus Christoffersen. Historiker 299
 Lütken, Slægten 418
 Lytton, E. Bulwer. Engelsk Forfatter. 313
 Lützhøft, Hans Henrik Holten. Stiftsprovst (Odense) 117
 Lützhøft, Holten Fr. Præst (Lendemarke ved Tønder) 117
 Lützw, Kaptajn i Flaaden 33
 Lützw, Henning Ulrich von, Stiftamtmand, Geheimeraad 344 ff
 Læseselskab, det lollandske 330
 Læseselskab, Fuglse Herreds 330
 Læseselskab, Maribos 330
 Læseselskab, Musse Herreds 330
 Læseselskab, Nakskovs 330
 Læseselskab, Sønder-Herreds 330
 Løjet 387, 389
 Løjtofte 156
 Løvenørn, Poul Vendelbo. Generaladjutant 342
Mackeprang, M., Dr. phil. 155
 Mads, Smed (Erikstrup) 70, 75
 Madsdatter, Elisabeth. Præstekone (Købelev) 249
 Madsen, Jens. Sognefoged. (V. Kippinge) 364, 365
 Madsen, J. C., Tjenestekarl (Orehoved) 213
 Madsen, Jacob. Biskop (Odense) 402
 Madsen, Jørgen. Bonde (Erikstrup) 70, 72
 Madsen, Peter. Veteran (Helgenæs) 462
 Madsen. Prokurator (Oustrup) 458
 Mageltving 449
 Mageltving Skole 104
 Magister Majestatis (gullandsk Stenhugger) 156
 Maglebrænde 263, 264
 Maglemer 76, 383, 424
 Maglemosen (Bandholm Sogn) 381, 383

- Majbølle 69
 Margrethe, Dronning 12
 Maribo 28, 29, 31, 32, 130, 157,
 158, 178, 236, 246, 293ff, 404,
 405, 406, 420, 423, 446, 461
 Maribo Amt 234, 236, 242
 Maribo Biblioteksforening 324,
 325
 Maribo Bispegaard 281, 286
 Maribo Børnehjem 322
 Maribo Diskonto- og Laanbank
 330
 Maribo Domkirke 298, 309, 331
 Maribo Gymnasium 327
 Maribo Handelsskole 328
 Maribo Kloster 234, 235, 298, 373,
 377, 380, 382, 414
 Maribo Klosters Ladegaard 69,
 374, 382
 Maribo Kommune 316
 Maribo kommunale Mellemskole
 327
 Maribo Landsogn 337
 Maribo private Realskole 327
 Maribo Raadhus 313, 321, 322
 Maribo Socialdemokrat 321
 Maribo Stiftsmuseum 224, 266,
 315, 316, 430
 Maribo Sukkerfabrik 282
 Maribo Sygehus 327
 Maribo tekniske Skole 328
 Mariebjerg 282
 Markmann, tysk Skipper 191
 Marrebæk 430, 436
 Marryat, Frederick M. Engelsk
 Forfatter 313
 Martensen, H. L. Biskop 117,
 119, 120, 125
 Martini, Lucas. Tysk Forfatter
 299
 Mathiassen, Therkel. Dr. phil.,
 Museumsinspektør 287
 Matthiessen, Hugo. (Magister,
 Museumsinspektør) 1-2, 8, 159
 Meier, Købmand i Rødby 189
 Meincke, H. Justitsraad (Skov-
 næs) 424
 Mejer, Hans. Præst paa Fejø.
 244, 250
 Mejlbye, Stine (Hunseby Præste-
 gaard) 424
 Merrittskov (Bandholm Sogn)
 383
 Meyer, Trikotagehandler, Maribo
 130
 Michelsen, F. Adjunkt (Maribo)
 336
 Midtllands Ungdomsskole 328
 Mikkelsen, Hans. Biskop (Oden-
 se) 405, 412, 413, 414
 Millot, Claude. Fransk Historiker
 299, 319
 Minerth, Mads. Bonde (Købelev)
 250
 Minerth. Mogens Madsen. Præst
 (Arninge) 244, 250
 Molbech, Christian. Historiker,
 Sprogmand 170, 177
 Molbech, Chr. Knud Fr. Forfat-
 ter 115, 309, 331
 Moldenhawer, D. G. Professor,
 Overbibliotekar 309
 Mollevædden (Bjørup) 436, 437
 Moltke, C. G., Amtmand paa
 Møn. 360
 Moltke, Erik. Museumsinspektør.
 Runolog 156
 Montelius, Oscar. Svensk Arkæo-
 log 454
 Montros, Alexander. Købmand
 (Stubbekøbing) 356
 Morgenstjerne, Caspar Vilhelm
 Munthe af Amtmand (Gammel-
 gaard) 318
 Mortensen, Christen. Præst
 (Herritslev) 236, 249
 Mortensen, Hans. Seminarie læ-
 rer paa Jonstrup 172
 Mortensen, Laura (Oreby) 179
 Mortensen, R. P., Lærer (Brand-
 strup) 177
 Mortensen, Th. (Gerringe) 184
 Moseby 226, 436
 Moseby Præstegaard 418
 Mossin, Karen Birgitte (Guns-
 lev) 267, 268
 Moth, Matthias. Ordbogsamler
 430
 Munch-Petersen, J. Professor 35
 Mund, Edle Urne (Øllingsø) 246
 Munk, Kaj 161
 Munk, Trine (Opager) 161
 Munthe, Mette Johanne Ludvigs-
 datter. Præstekone (Fejø) 250
 Myggefied 16, 28, 34
 Müller, Abigael Maria Dorothea
 (g. m. Fr. Bernh. Suhr, Købe-
 lev) 246
 Müller, Christian Rud. Biskop.
 237
 Müller, Georg Rudolph. Kancelli-
 raad (Øllingsø) 246
 Müller, Heinrich. Rentemester
 246

XIV

- Müller, Johan Georg. Kaptajn (Gaabense) 341
Münchhausen, Karl Fr. Tysk Friherre 310
Mynster, J. P., Biskop 116, 118
Münter, Frederik, Biskop 106 f
Møller, Kaptajn (Gaabense Færge) 341 se: Müller Johan Georg.
Møller, Andreas. Møller (Brandstrup) 270 f
Møller, Christian Ditlev. Landmaaler, Forpagter af Skelstoftte 99
Møller, Chr. Skolebestyrer (Maribo) 314, 335
Møller, J. S. Kredslæge, Historiker 438
Møller, Poul Martin 281
Møller, Rasmus. Biskop 166, 171, 281, 286, 310
Møller, Rasmus, Gaardfæster (Ravnsby) 93
Møller, Søren, Færgemand (Grønsund) 37, 39, 40
Møller, V.: Oplevelser paa Stormflodsdagen d. 13. Novbr. 1872 146—148
Møn. 193, 194.
Møns Dagblad 444.
Møns Folkeblad 444
Møsting, Oberst 342
- N**achtegall, F. Gymnastikpædagog 331
Nakkegaarden (se: Reersnæsgaard) 382
Nakskov 1—9, 29, 30, 31, 112, 157, 189, 203 ff., 228, 245, 246, 251—259, 444, 446, 456, 460
Nakskov Borgerskole 283
Nakskov Byraad 284
Nakskov Fjord 12, 203, 204, 210
Nakskov Friskole 283
Nakskov Gymnasium 283
Nakskov Havn 204
Nakskov Kirke 206, 208, 456
Nakskov Latinskole 245, 246, 247, 283, 284, 296
Nakskov Realskole 316
Nakskov Samfundet 283, 462
Nakskov Tidende 444, 456
Nannestad, Conrad. Præst (Landedt) 451
Nathan, Købmand i Rødby 189
Nebbelunde 31, 182, 184, 228, 330
Neergaard, Bodil. Godsejerinde 161
Neergaard, R. V., Godsejer (Fuglsang) 161
Nicephorus II Phocas, Kejser i Bysanz 214
Nielsen, Lærer i Stubberup 177, 178
Nielsen, Christian. Musiker (Lillebrænde) 260, 261, 263
Nielsen, Christjern. Borgmester (Varde) 285
Nielsen, E. Lærer (Østofte) 336
Nielsen, Hans. Tjenestekarl (Sortsø) 194
Nielsen, Iver (Nysted) 249
Nielsen, Iver. Præst (Vaabenssted) 404, 407, 412
Nielsen, Lauritz. Bibliotekar, Dr. phil. 319, 330
Nielsen, Niels. Bonde (Sølyst paa Øen Lang) 181, 184
Nielsen, Niels. Bonde (Tirstedgaarden) 185, 187
Nielsen, Oluf. Købmand (Ribe) 400, 401
Nielsen, Peder. Bonde (Søborg paa Øen Lang) 185, 186
Nielsen, Peder. Borgmester (Nyborg) 249
Nielsen, Povl. Bonde (Søborg paa Øen Lang) 185, 187, 188, 189
Nielsen, R. P., Lærer (Klods-kov) 276
Nielsen, R. P.: Da Børnene i Klodskov Skole skrev til Bjørnstjerne Bjørnson 274—276
Nielsen, Rasmus. Bonde (Sølyst paa Øen Lang) 185
Nieman, Skoleholder i Vesterborg. 166
Nissen, Tage. Forfatter 285
Nordlunde 177, 178
Nyerup, Rasmus. Professor 308
Nygaard, Fredrik. Forfatter 37
Nykøbing 14, 31, 32, 226, 227, 228, 234, 237, 246, 287, 338, 343 ff., 459, 461
Nykøbing Amt 232, 233, 234, 249
Nykøbing Hospital. 238, 287
Nykøbing Kirke 287
Nykøbing Kloster 287
Nykøbing Latinskole. 161, 235, 284, 313, 420
Nykøbing Slot 12, 13, 14, 39, 346, 357, 358

- Nykøbing Slot (Ruinen) 287, 402
 Nykøbing Vandmølle 348
 Nymann, Gaardejer (Moseby) 226
 Nyrop, C., Historiker 249
 Nysted 31, 236, 237, 242, 354
 Nysted Kirke 237, 238, 239, 240, 241, 242
 Nysted Skibsbro 235
 Næs 38, 47
 Næsbaek (Landingssted ved Rødby) 34, 184, 187, 189, 190, 191, 192
 Næsgaard 49, 152, 153, 162, 172
 Næsted, Frederik Vilhelm. Præst (Kippinge) 364
 Nøbbet 449
 Nørgaard, Carl Leuning. Præst (Bandholm) 335
 Nørreballe 76, 372 ff., 376, 389
 Nørreballe Fattiggaard 375
 Nørreballe Hospital 158
- Ødsted, Jesper Jensen. Kapellan (Nysted) 237, 242, 250
 Oehlschlager, Adam Gottlob 308, 310
 Olesen, Chr. H., Direktør 35
 Olesen, Hans. Gaardejer i Sæddinge, Folketingsmand 82, 87
 Olivarius, Sigurd: Hvad siger Nattergalen? 150
 Olrik, Axel. Folkemindeforsker. 175, 438
 Olrik, Jørgen. Arkæolog 438
 Olsen, J. Kustode (Maribo) 317
 Olsen, Jens. Gaardmand (Egebjerg) 439
 Olsen, Lene (Lenesgave) 150
 Olsen, Oluf: Hvad siger Nattergalen? 273—274
 Olsen, Peter. Gaardmand (Horeby) 431, 432, 439
 Olufsen, Chr. Professor, Forfatter (Næsgaard) 295
 Opager (Landet Sogn) 29, 161, 272, 282, 450
 Ore 436
 Oreby 179, 379
 Orebygaard 423, 462
 Orehoved 213
 Orenæs 213
 Ostenfeld, Elisabeth. Bibliotekar (Maribo) 325, 336
 Ostenfeld, Elisabeth: Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944. 293—337
- Osulf, engelsk Møntmester 215
 Otto, Hertug af Bajern. 220
 Otto I, tysk Kejser 215, 218, 220
 Otto II, tysk Kejser 215, 220
 Otto III, tysk Kejser 215, 220
 Oustrup 227, 265
 Oxe, Peder 19
- P**aare (ved Stubbekøbing) 260, 261, 263
 Paarup 65, 372, 373 ff., 389
 Paarup Mølle 375
 „Palæet“ (Nykøbing F.) 459, 460
 Panton, Jens Peter. Musiker (Maglebrænde) 263, 264
 Panum, Peter Ludv. Læge 158
 Paulli, V. Læge (Nakskov) 457
 Pedersdatter, Ane. Præstekone (Taars) 249
 Pedersdatter, Cathrine (g. m. Fr. Suhr, Nysted) 236, 240
 Pedersdatter, Karen. Præstekone (Nysted) 249
 Pedersen, Chr. Bonde (Erikstrup) 73
 Pedersen, Daniel. Bonde (Østoftete) 69
 Pedersen, H., Amtstuefuldmægtig (Maribo) 315, 335
 Pedersen, Hans. Ridefoged (Møn) 339
 Pedersen, Helga (Klodskov Skole) 275
 Pedersen, Jens. Foged og Kromand (Gedesby) 346, 352 ff.
 Pedersen, Jens. Husmand (Erikstrup) 70
 Pedersen, Morten. Bonde (Bandholm) 69
 Pedersen, Niels. Bonde og Skipper paa Øen Lang 186 ff.
 Pedersen, Niels P.: Omkring Rødby Fjord. 181—192
 Pedersen, Peder. Gaardmand (Bønned) 93
 Pedersen, Rasmus. Bonde (Erikstrup) 70, 72
 Pedersen, Rasmus. Lærer (Toreby) 177, 178
 Pedersen-Sejerbo, Lærer (Krønge) 322, 324, 335, 336
 Pederstrup 99, 102, 160, 280, 287, 447, 448, 456
 Perlestikkerbogen 257
 Peter den Store, Czar af Rusland. 338—361, 459

- Peters, Lutemelle (Frederiksdal) 243, 250
- Petersen, A. Chauffør (Maribo) 130
- Petersen, Andreas Kristian. Pottemager (Søllestedgaard) 440—443
- Petersen, Carl: Lollands sidste Haandpottemageri 130—140
- Petersen, Carl H. Th., Pottemager (Maribo) 130, 132
- Petersen, Hans Peter. Pottemager (Maribo) 130—131
- Petersen, Heinrich. Murermester (Flensborg) 442
- Petersen, P. Viceskoleinspektør 191
- Petersen, R., Viceskoleinspektør (Nykøbing F.) 174
- Petersen, Vict. Juul. Præst (Userød) 151
- Petersen, Vict. Juul: Fra gamle Dage 151
- Petri, Axel. Ingeniør 162
- Petri, Axel: Udgravningen af Marie Grubbes Hus „Borrehuset“ ved Grønsund Færgested paa Falster. 37—49
- Philibert, Claude. Boghandler og Bogtrykker 330
- Pilekærgaard (Toeby) 227
- Pille, Axel. Journalist 285
- Ploug, Carl 116, 118
- Plov, Hans Pedersen. Gaardmand (Bønved) 93
- Plovenborg (Gaard i Hjelmholt) 92
- Pontoppidan, Erik. Historiker 2, 299, 319
- Pontoppidan, Erik Peter. Birkedommer (Nykøbing F.) 200
- Porse, Margrethe (Maribo Kloster) 409, 414
- Porse, Stig til Øllingsø 414
- Poulsen, Chr. Michael Julius. Sognepræst og Provst i Karleby 117, 128
- Poulsen, L. P., Overlærer (Masnedesund) 178
- Povlsen, Povl. Gaardmand (Skelby) 176, 439
- Prier, Kathrine (g. m. A. P. Strange, Oustrup) 265
- Prior, Alexis J. Arkitekt 460
- Prior, Andreas. Skomager (Nakskov) 460
- Prior, Hans Peter. Skibsreder (København) 460—461
- Prior, Peder Chrestensøn. Klokker (Rødby) 460
- Prior, Thomas. Bogtrykker (Charlottenlund) 460
- Priorskov 237
- Pæregaard (= Carlsfeldt) 10
- Pöhler, Købmand (Rødby) 189
- Pørtner, Sukkervarefabrikant (Maribo) 130
- Q**uist, Hans. Kobberstikker 346
- Qvade, C. A. & Co. 281
- Qvade, Carl Anton. Købmand (Maribo) 281
- Qvade, Carl Ludvig. Proprietær (Baadesgaard og Kirstinefeldt) 281
- R**aben, Emerentia f. Levetzow, Geheimeraadinde (Aalholm) 458
- Radbjerg-Lurerne 277—278
- Radsted 148—149, 179
- Radsted, Nørre 227
- Rahder, John. Amtsskriver (Aalholm Amt) 242, 250
- Randrup, Eggert Chr. Sognepræst (Taagerup) 308, 334
- Rask, Rasmus Kristian. Sprogforsker 170
- Rasmus fra Strynø 88, 108
- Rasmussen, Maler (Maribo) 324
- Rasmussen, H. J. Forstander (Næsgaard) 285
- Rasmussen, Hans. Gaardejer og Sognefoged (Egense) 78, 268, 365
- Rasmussen, Jens. Bonde (Næs) 41
- Rasmussen, Jørgen. Bonde (Erikstrup) 70, 72, 73, 75
- Rasmussen, Karl. Lærer, historisk Forfatter 179
- Rasmussen, Kirsten (g. m. P. P. Stryhn, Stryhns-Eje) 93, 108
- Rasmussen, Lars (Klokkergaarden i Systofte Sogn) 174, 436
- Rasmussen, Michael. Hører (Nakskov) 247
- Rasmussen, Niels. Skræder (Vindeby) 250
- Rasmussen, Ole. Gaardmand (Nr. Ørslev) 439
- Ravn, Mads. Foged hos Knud

- Urne paa Aarsmarke 406
 Ravnsborg 402, 463
 Ravnsby 93
 Ravnsby Bakke 93
 Ravne 436
 Reersnæs 76, 381 ff., 383, 390
 Reersnæsgaard 382
 Reersnæs Mølle 381
 Reichow, Christian Frederik von, Aalholm 242
 Reichow, Jørgen Ernst von. Amtmand 236, 242, 250, 347
 Replin, Nikolaj Vasiljevitsj, russisk Fyrste, Feltherre og Diplomat 357
 Resen, Hans Poulsen. Professor, Bibeloversætter 299
 Reventlow, C. D. F., Statsminister 88, 90, 105, 160, 181, 182, 183, 280
 Reventlow, Chr. Ditlev, Kammerherre. Pederstrup 126, 184, 448
 Reventlow, Conrad til Sandbjerg i Sundeved 181
 Reventlow, Frederik Ditlev (Frits) Gesandt i London 122
 Reventlow-Museet. Pederstrup 280, 287, 447
 Reventlow-Parken 447, 456
 Revise 155
 Rhode, P. Historiker. 211, 212, 243, 244, 249, 318, 331, 413, 445, 446
 Riber, Jens Olufsen. Præst (Hunseby) 285, 400—414
 Riegels, Niels Ditlev. Historiker (Højet) 298
 Riis, Jørgen. Udgiver af Tidsskrift 320
 Ringsebølle 155
 Ringsing, Chr.: En Nemaaning. 148—149
 Riserup 78, 79
 Rist, P. Fr. Forfatter 360
 Roed, Emilie Mathilde f. Kruse (g. m. Maleren Jørgen Roed) 128
 Roed, Jørgen. Maler, Professor. 117—120
 Rohde, A. Skolebestyrer (Maribo) 335
 Rosenacher, Amund, svensk Krigskommissær 49
 Rosenfeldt, Hans. Amtsskriver (Nykøbing Amt) 234, 236, 249
 Rosenfeldt, Iver, Værtshusholder og Postmester (Nykøbing F.) 350, 359
 Rosengård, Christoffer 18
 Rosenkrantz, Holger. Lensmand (Odense) 412
 Rosenpalm, Andr., Schoutbynacht 342
 Rosling, J. H. fhv. Viceskoleinspektør (Maribo) 335
 Ross, C. W. Lærer (Maribo) 311, 312, 314, 315 316, 332, 334, 335
 Rossvall. Svensk Historiker 156
 Rostrup, Emil. Botaniker 285
 Rousseau, Jean Jacques. Fransk Forfatter 302
 Rubbeløkke (Præstegaard) 115, 119, 124, 125, 161, 310, 420
 Rud, Margrethe. Præstekone (Ø. Ulslev) 249
 Rundsted Vaad (se Runestens Vaad) 31
 Runestens Vaad (Vadested i Sædinge Sogn) 31
 Runevældsmarken (Vaalse) 222
 Rybmordts, Lowys, svensk Major 208
 Ryde 112, 282, 451
 Ryde Aa 280
 Rye, Hendrik Sørensen. Forvalter over Maribo Kloster Amt 69 ff.
 Rye-Clausen. Boghandler (Maribo) 326
 Rytter, Arne. Sognefoged (Opager) 273
 Rødby 16—36, 109, 112, 157, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 228, 258, 321, 446, 460
 Rødby—Femern Ruten 16—36
 Rødby Fjord 181—192, 225
 Rødby Fælånd 185
 Rødby Havn 35, 36
 Rødby Mark 185
 Rørdam, H. F. Kirkehistoriker 249
 Rørmarken (Skov under Knuthenborg) 51, 375, 376, 379
 Rørmosen (Bandholm Sogn) 379, 381
 Sadolin, Hans. Præst (Horbelev) 14
 Saksfjed 148
 Salmønsen, Isaac. Boghandler (København) 320
 Saltvig 384
 Saltvig Kapel 385

XVIII

- Samuelson, Samuel (Nakskov) 113
- Samuelson, Søren. Bager (Rødby) 113
- Sandby 228, 425
- Sandby Præstegaard 419
- Satterup, Laurits. Provst (Danemarre) 330
- Saxkøbing 31, 32, 462
- Saxo Grammaticus 154, 222, 296, 299, 331
- Saxtrup, Niels. Kapellan (Nakskov) 207
- Sawicki, Stanislaw. Polsk Stednavneforsker 153 ff
- Schack, A. Historiker 249
- Scheremetzew, Boris Petrovitsch. Russisk Feltmarskal 342
- Schiern, Fr. Historiker 153, 155
- Schjern, Hans Chr. Kapellan (Købelev) 244
- Schmidt, Urmager (Maribo) 298
- Schmidt, Anders. Borger (Nakskov) 257
- Schmidt, August F.: Fra den gamle falsterske Landsby 428—439
- Schrøder, Johannes. Højskoleforstander (Brøderup) 462
- Schrøder, Ludvig. Højskoleforstander 285, 462
- Schultz, Charlotte Lucilie f. Pedersen. Præsteenke (Maribo) 310
- Schultz, Chr. Eichenbroch. Kapellan, Bogtrykker, Bibliotekar (Maribo) 301, 302 ff, 319, 334
- Schüt, Edvard. Gaardmand (Ulslev) 429
- Schytt, Niels Andersen. Kapellan (Nysted) 250
- Scott, Walter 310
- Sebbe Skomager (Stokkemarke) 378
- Sehested, Christen Thomesen. Admiral 340
- Sehested, Christian. Udenrigsminister 343
- Seidelin, Claus. Apoteker (Nykøbing F.) 247, 249, 343 ff, 459
- Seidelin, Friderich. Apoteker (Nykøbing F.) 459
- Seidelin, Hans. Apoteker (Nykøbing F.) 459
- Seidelin, Hans. Præst (Gloslunde) 296, 459
- Seidelin, Klaus Henrik. Bogtrykker og Litterat (Maribo) 166, 294 ff, 459
- Seidelin, Mogens. Reservelæge (Odense) 330, 360, 459
- Seneca, Lucius Annæus. Romersk Forfatter 299
- Sibberud (Østofte Sogn) 373, 377, 378, 386
- Sibille 378
- Sidenius, Diderich Nikolaj Blicher. Lærer i Skovby, Folketingsmand 78—87, 153
- Sidenius, E. Købmand (Maribo) 298, 303, 305, 310, 334
- Sidenius, Henning Christopher. Skolelærer i Egelev (senere Gunslev) 78 ff
- Sidenius, Isac. Provst (Riserup) 78, 79
- Sidenius, Knud. Købmand (Maribo) 303, 304, 305, 310, 313, 334
- Sidenius, Kristian Ulrich. Skolelærer (Skovby) 80
- Sidenius, Vilh. Sparekassedirektør (Nykøbing F.) 457
- Siedenburg. Pottemager (København) 130
- Siersted, Niels. Byfoged (Rødby) 25
- Sillestrup 437
- Simonsen, Bertha (Klodskov Skole) 275
- Sipperenden (Nakskov Fjord) 204
- Sjælstofte 146, 148
- Skaft, Maren Rasmusdatter (g. m. Rs. Pedersen Stryhn, Stryhns-Eje) 95, 108
- Skaft, Rasmus. Bonde (Skelstrup) 69
- Skaft, Rasmus. Gaardmand (Lille Lindet) 95
- Skelby 156, 176, 431, 436
- Skelstofte 99
- Skerne 261
- Skipperhullet (Rødby Fjord) 186
- Skodsebølle 450
- Skottemarke 223
- Skovby 80
- Skovlænge 156, 223
- Skovmand, Edvard. Bonde (Gerringe Skov) 182

- Skovmand, Roar, Dr. phil., Historiker 222, 461
 Skovnæs 424
 Skram, Peder. Admiral 13
 Skrubbeltang, Fridlev. Dr. phil. 152, 160
 Skrækkenborg (Gaard i Hjelmholt) 92
 Skræppenborg, Peder Larsen (Dons) Vækkelsesprædikant 96, 97
 Skullermand, Henrik. Tolder (Nysted) 236
 Skørringe (Lolland) 126, 285, 372
 Slange, Niels. Historiker 299
 Slemminge 228, 328
 Smidt, C. M. Arkitekt ved Nationalmuseet 159, 463
 Smith, Jens Hansen. Professor, Præst i Aastrup 171, 319
 Smith, Daniel Peter. Provst (Horslunde) 171
 Smolett, Tobias G. Engelsk Forfatter 302, 310
 „Sniphuset“ (Landet Sogn) 450, 451
 Soesmarke 19
 Sommer, Maria Catharina (g. m. Murer Heinrich Petersen, Flensborg) 442
 Sonne, O. E. Amtsforvalter (Maribo) 336
 Sophie, Enkedronning (Frederik d. II's Dronning) 13, 254
 Sortsø 193 ff, 260, 261, 263, 264
 Staël-Holstein, Anna Louise Germaine, Madame de. Fransk Forfatterinde 310
 Staffensen, Hans. Magister (Sorø) 406
 Standagergaard (Bønned, Lolland) 92, 99
 Stangerup 225, 226
 Stangmosen (Bandholm Sogn) 379
 Stauning, Jørgen. Provst (Maribo) 298, 303
 Stavreby 436
 Steenberg, A. S. Schack. Professor 317
 Steenbuch, Otto, svensk Feltmarskal 208
 Steensberg, Axel. Dr. phil. Museumsinspektør 281
 Steenstrup, Hans Resen. Provst (Karleby, Falster) 166
 Steenstrup, Johannes. Historiker 153
 Stege 461
 Stensø (ved Nakskov) 205, 210
 Stephanius, Stephan Hansen. Historiker, Udgiver af Saxo 299
 Stiftrup. Præsteenke (Maribo) 298
 Stiftsbiblioteket i Maribo 293—337, 459
 Stockfleth, E. C. Kartograf 49
 Stokkemark 32, 68, 76, 156, 158, 161, 178, 211, 282, 328, 337, 369 ff, 383, 385, 386, 388, 389
 Stokkemarkgaardene 386
 Stokkemark Kirke 378
 Stokkemark Skovhuse 387
 Stokkenæs (Gaard i Blands) 282, 384, 389
 Stolhof, Birte. Præstekone (Taars) 249
 Støpther, Christian. Postbonde i Toreby 30
 Storeholm (Rødby Fjord) 182
 Storstrømmen 34—36
 Stoufsgaard (Stokkemark Skovhuse) 388
 Strandgaard, C. Lærer og Organist (Stubbekøbing) 463
 Strandgaard, C.: Bønned Slot 10
 Strandholm (tidl. Lineslyst) ved Rødby 185
 Strange, Godsforvalter (Venerslund) 367, 368
 Strange, A. P. Gaardmand (Oustrup) 265
 Strange, Hans J. Gaardmand (Virket) 439
 Strange, Helene. 153, 176, 265—269, 287
 Strange, Helene: Politiske Skikkelser paa Falster. Folketingsmand D. N. B. Sidenius. 78—87
 Strange, Helene: Gamle Bondevejregler. 149—150
 Strange, Helene: Mordet i Sortsø 193—202
 Strange, Helene: Prygleaffæren paa Valnæs (Fra Husmandshoveriets Dage) 362—368
 Struensee, J. Fr. 310, 319, 331
 Stryhn, Anders Pedersen. Gaardfæster (Ravnby) 93
 Stryhn, Ane Marie (g. m. Gmd. Hans Pedersen Plov i Bønned) 93

- Stryhn, Birthe Sofie Rasmussen (g. m. Hans Sørensen Stryhn, Stryhns-Eje) 98, 102, 104 ff, 108
- Stryhn, Birthe Sørensen (g. m. P. P. Stryhn, Standagergaard i Bønned) 99
- Stryhn, Grethe Pedersen (g. m. Gaardfæster Søren Hansen Stryhn, Vesterborg Skovhuse) 98, 108
- Stryhn, Hans Sørensen. Stryhns-Eje 97, 98 ff, 108
- Stryhn, Jens Pedersen, Stryhns-Eje, 93
- Stryhn, Katrine (g. m. Gmd. Knud Knudsen, Vesterborg) 93
- Stryhn, Peder Hansen: Optegnelser om Familien Stryhn. 88—108
- Stryhn, Peder Hansen. Gaard-ejer i Torrig 88, 103, 104, 108
- Stryhn, Peder Pedersen. (Standagergaard i Bønned) 99
- Stryhn, Peder Pedersen. Arvefæster paa Stryhns-Eje i Torrig 88, 90, 92, 93, 99, 108
- Stryhn, Peder Rasmussen. Gaardfæster under Pederstrup 88, 108
- Stryhn, Rasmus Hansen 104, 108
- Stryhn, Rasmus Pedersen. Stryhns-Eje 93, 94 ff, 99, 106, 108
- Stryhns-Eje (Gaard i Torrig) 91, 92, 97, 98, 106, 108
- Stryhn, Søren Hansen. Gaardfæster (Vesterborg Skovhuse) 98, 108
- Stryhn, Søren Hansen. Gaardmand, Stryhns-Eje 104, 106, 108
- Stubbekøbing 42, 159, 195, 199, 264, 356, 357
- Stubbekøbing Havn 10
- Stubbekøbing Kirke 13
- Stubberup 177, 178
- Stöcken, Anna Cathrine Folkmarsdatter von. Præstekone (Købelev) 249
- Stöcken, Gerhard Christian von. Generalmajor 340, 341, 350, 360
- Sue, Eugene. Fransk Romanforfatter 313
- Suhm, P. Fr. Historiker 293, 299, 319, 330
- Suhr, Slægten 228—250
- Suhr, Toldkontrolør i Kramnitze 189
- Suhr, Anne 237
- Suhr (Sauer), Bernt. Hoffurér. Bryghusskriver 229 ff
- Suhr, Bernt Frederik. Præst (Købelev) 236, 237
- Suhr, Caspar 232
- Suhr, Cathrine Marie (Købelev) g. m. Hans Chr. Schjern. 244
- Suhr, Christine 237
- Suhr, Claus. Forpagter (Fuglsang) 237
- Suhr, Elisabeth 232
- Suhr, Frederik. Kammerraad (Nysted) 232 ff
- Suhr, Frederik Bernt, Præst i Købelev 244, 245 ff
- Suhr, Jochum Evan, Rektor (Vordingborg) 115
- Suhr, Johan 232
- Suhr, Johan Christopher (København) 232
- Suhr, Johan Christopher (Nysted) 237
- Suhr, Johan Christopher. Præst. (Nr. Vedby-Nr. Alslev) 237, 242
- Suhr, Johannes Hornemann. Præst (Hunseby) 241
- Suhr, Johan Peter, Etatsraad og Borgmester (København) 241, 250
- Suhr, Margrethe (Næstved) 237, 243
- Suhr, Peder. Præst (Utterslev) 237
- Sundby (Falster) 80
- Sundby (Lolland) 227
- Sundby Færge 31
- Surholt Mose (Stokkemarke Sogn) 385
- Suso, Heinrich. Tysk Mystiker 398
- Svane, F. N. Kaptajn ved 11. Bataillon 110
- Svanevigen (Bandholm) 380, 381
- Svaning, Hans. Historiker 299
- Sven Tveskæg 222
- Svensbjerg 287
- Syltholm 34, 35
- Systofte 430, 437
- Syv, Peder. Præst og Forfatter 310
- Sæbyholm 122, 284
- Sædinge 31, 82, 87, 156

- Sæwine, Engelsk Møntmester 215
- Søborg (Gaard paa Øen Lang) 185
- Søborg Mose (ved Stubbekøbing) 223
- Søgaard, Thyge J., Oberstløjtnant, Historiker 428
- Søgaard (Gaard paa Øen Lang) 185, 186
- Søholt 422, 441
- Søllested 228
- Søllestedgaard 235, 389, 419, 420, 440—443
- Sølvsten, Jens. cand. mag. 109
- Sølyst (Gaard paa Øen Lang) 181
- Sørensdatter, Kristine (g. m. Mads Minerth, Købelev) 250
- Sørensen, Jens. Hjelpepræst (Lunde) 413
- Sørensen, Jens. Kartograf, Søkortdirektør 38
- Sørensen, Samuel. Bager og Avlsbruger (Rødby) 109
- Sørup (Østofte Sogn) 32, 65, 76, 372, 376—377, 389
- Sørup Sø (Østofte Sogn) 377
- Søtoft, Nicolai. Forfatter 115
- T**aaderup 223, 224
- Taagense 227, 282
- Taagerudsgaarden 377—378, 389
- Taagerup 156, 228, 308
- Taars 179, 228, 236
- Taarup 263
- Tandil (Argentina) 286
- Teichman, Ditlev. Amtsforsvalter 353
- Thaning, Thyga Elisabeth Kirstine Thomine, g. Holck. Præstekone (Kbhvn.) 423, 426, 427
- Thaning, Vilhelm. Præst (Hunseby) 420, 427
- Thiele, Just Mathias. Forfatter, Kunsthistoriker 315
- Thomas à Kempis. Nederlansk Forfatter 398
- Thomas fra Celano, italiensk Franciskanermunk 396
- Thomsen, C. J. Arkæolog 222
- Thomsen, Ejnar. Professor 329
- Thomsen, Peder. Præst (Hunseby) 406, 408, 409, 411
- Thoreby 30, 177, 178, 227
- Thorlacius-Ussing, V. Kunsthistoriker 160, 280, 287
- Thorsbanke (Tirsted Sogn) 270
- Thorvaldsen, Bertel 120, 315
- Thott, Birgitte. Adelsdame. Oversætter af Seneca 299
- Thousig, Carl Martin. Købmand (Maribo) 281
- Thuesen, C. E., Lektor (Nykøbing F.) 287
- Thøgersen, Lavrids. Borgmester (Ribe) 400, 414
- Tikiøb, Boghandler (Maribo) 299
- Tillitze 155, 156
- Tingsted 155, 160, 172
- Tingsted Kirke 391, 396
- Tirsted 29, 31, 126, 156
- Tirstedgaarden 185
- Tirsted Skole 183
- Tiulshøjmarken 272
- Tjennemarke 384, 386, 389, 419, 425
- Topsøe-Jensen, Helge. Dr. phil. 329
- Torkildsen, Niels (Rosenstjerne). Kannik (Ribe) 401, 414
- Torkilstrup 155, 166, 176, 436
- Torkilstrup Gaard 10
- Torkilstrup Len 13
- Torrig 91
- Toste 373
- Tostrup 270
- Toxværd, Karen. Folkemindesamlerske. 175, 176, 431, 437
- Trannese 155
- Trap, Jens Peter, Kabinetssekretær 320
- Troelsby 443
- Troelsen, Mikael. Byfoged (Nysted) 236
- Trojel, Jacob Kofod. Præst (Nebbelunde) 330
- Trojel, T. Historisk Forfatter 318
- Truelsen, Johan, Musiker (Vaal-se) 264
- Tryde, Anders. Dialektforsker 177
- Tryde, Eggert Christopher. Stiftsprovst 118
- Tullin, Christian Braumann. Forfatter 301
- Tuxen, S. C. A. Forstander (Næsgaard) 439
- Tyske Vilhelm, Skipper 192
- Tønnesen, Peder. Husmand (Erikstrup) 70, 75
- Tøttrup, Ferdinand. Landsdommer (Nakskov) 298, 304, 334

- U**gleholt (Skov i Stokkemarke Sogn) 384
 Ugleholtgaarden (Stokkemarke Sogn) 388
 Uglevænget (Skov i Bandholm Sogn) 379
 Uhtregt, Conrad. Skipper (Nysted) 354
 Ulfeldt, Flemming. Lensmand (Orebygaard) 257
 Ulfstand, Arvid Jensen (Lensmand paa Bønned) 13
 Ulfstand, Gert Jensen (Lensmand paa Bønned) 13
 Ulfstand, Hack Holgersen til Hikkebjerg 18
 Ulfstand, Oluf Holgersen. Lensmand 11—12
 Ulfstand, Sidsel (til Bønned) 13
 Ulslev 429, 434
 Ulslev, Vester 31, 228, 238
 Ulslev, Vester (Præstegaard) 423
 Ulslev, Øster 236
 Ungermann, Jørgen. Musiker (Nr. Vedby) 260, 261
 Urne, Axel. Landsdommer (Aarsmarke) 409
 Urne, Knud. Lensmand (Aarsmarke) 258, 285, 400—414
 Utterslev 114, 177, 178, 228, 237
- V**aabensted 32, 328, 337, 404
 Vaalse 155, 166, 221, 263, 264, 268
 Vaalsefundet 216, 221, 222
 Vaalse Kro 264
 Vaalse Vig 225
 Vaarskov 373, 374, 379—380, 383, 390
 Waarøe, Sagfører (Maribo) 317
 Wad, G. Personalthistoriker 249
 Wadskiær, Chr. Fr. Forfatter 299
 Valdemar den Store 153
 Valerius, V.: Stiftsbiblioteket i Maribo 1794—1944. 293—337
 Valnæs 362 ff.
 Vandman, Rasmus Jensen. Husmand (Skørringe) 285
 Varder, Jens Christiernsen. Præst (Ribe) 414
 Varder, Karen Jensdatter, g. m. Borgmester Lavrids Thøgersen, Ribe. 400, 414
 Vater, D. C. Sognepræst (Hunseby) 315, 335
 Vedby, Nørre 78, 213, 228, 237, 260, 261, 264, 461
- Vedel, Anders Sørensen 331
 Wegener. Johan Jørgen Stillerr. Præst (Halsted) Folketingsmand 80
 Veggerløse 155, 175, 228, 357, 431
 Veillodter, V. K. Forfatter 126
 Vejleby 68, 272
 Vejringe 436
 Wendt, Brødrene. (Nykøbing F.) 349
 Wendt, Christian (Borrehuset) 40
 Vennerlund 367, 368
 Werner, Henrik. Billedskærer (Maribo) 238
 Wessel, Joh. Herman 295, 299
 Vestenskov 228
 Vesterborg 89, 156, 166, 281, 449
 Vesterborg Seminarium 286, 318
 Vesterland 28
 Westphalen, Hans Georg. Dansk Gesandt i Rusland 343, 355
 Weyse, Etatsraadinde 246
 Wiberg, S. W. Historiker 249, 315, 400
 Wichfeldt, Henning. Oberstløjtnant, Kammerherre (Engestofte) 308, 310, 311, 315, 334
 Wickmand, Anna Elisabeth (Engestofte og Købelev) 246, 248
 Wickmand, Bertel (Engestofte) 247
 Widding, Ole: Indsamlingen af Dialektord paa Lolland og Falster. 165—180
 Widerold, tysk Biskop 220
 Wieland, Joachim. Tidsskriftudgiver 320
 Viet 184, 186
 Wigandt, Kaptajn i Flaaden 21, 24, 25, 26, 28
 Vignæs 159
 Wiinholt, Dorthea. Præstekone (Vesterborg) 281
 Wilcken, Andreas. Politifuldmægtig (Nykøbing F.) 199
 Wildenhjelm Winzentz von. Svensk Major 208
 Wilhjelm, Læge (Maribo) 317
 Wilhjelm, Georg. Godsejer (Ornæs) 213
 Willert, C. Lærer (Maribo) 178, 179, 314, 315, 335
 Vind, Erik (Øllingsø) 246
 Wind, Holger (Harrestedgaard) 238

- Wind, Rasmus. Kapellan (Søllested) 244, 250
 Vindeby 237, 243, 244, 245, 246, 248, 282
 Winkel, Edle Kirstine. Præstekone (Arninge) 250
 Winther, Chr. 171, 281
 Virket 227, 282, 428, 430, 432, 433, 434, 436, 438
 Virket Sø 10
 Witte, Joh. Albr. Major 342, 358, 359, 361
 Wivet, Lorentz, Stiftsfysikus (Maribo) 298, 304, 334
 Wolff, Nicolai. Maler 280
 Wolsing, Jens. Gaardejer (Bursø) 159
 Worm, Jens. Historiker 249
 Wrangel, svensk General 203
 Vriet (Østofte Sogn) 374, 383
 Wroth, Warwick. Engelsk Numismatiker 214
 Wulf, Cecilie Kathrine (g. m. H. C. Sidenius, Gunslev) 80
 Wulfgar, engelsk Møntmester 215
 Wunstan, engelsk Møntmester 215
 Wærum, Direktør (Maribo) 335
- Z**achariasdatter, Kirsten. Præstekone (Købelev) 249
- „Zampa“. Dampskib 461
 Zangenberg, H. Historiker, Museumsinspektør 415
 „Zephyr“. Dampskib 461
 Zimmer, Gregers. Præst (Nykøbing F.) 237
- Æ**lfget, engelsk Møntmester 214
 Ælfwi, engelsk Møntmester 215
 Æthelræd II den Raadvilde, engelsk Konge 214, 218
- Ø**llingsø 373, 389
 Øllingsø Vaad 31
 Ønslev 276
 Ønslev Galgebakke 200
 Ørbygaard (Stokkemark Sogn) 388
 Ørnsholt, Ejnar. Arkitekt (Nakskov) 456
 Ørslev, Nr. 155, 263, 432, 435
 Ørslev, Sønder 430
 Østergaard, Bengt (Orehoved) 213
 Østofte 32, 50, 77, 98, 158, 178, 328, 337, 369 ff., 389
 Østofte Degnebolig 373
 Østofte Kapellanbolig 373
 Østofte Kirke 158
 Østofte Præstegaard 373, 377, 378, 424
 Østofte Tørvemose 372, 377

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Kasserer, Lærer Svend Jørgensen, Toreby pr. Søllested, faas:

Aargangene 1918—1933 (med Undtagelse af Aargang 1920, der er udsolgt) á.....	Kr.	1.00
Aargangene 1934—1943 á.....	—	2.00
Aargang 1944.....	—	3.00
Norvin William: Kilder og Hjælpebidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I—II	—	1.00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi.....	—	0.50
Beretning om Hjemstavnskursuset paa Søllested Højskole 1926.....	—	2.00
Jørgensen, J. og Ussing, H.: Lollandsk Landsbyliv	—	2.00
Hjelholt, H.: Falsters Historie I—II.....	—	10.00
Haugner, C. C.: Maribo Historie I—II.....	—	7.00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Segl.....	—	0.50
Jørgensen, J.: Ordbog over det lollandske Sprog	—	3.00

Vore Medlemmer kan ved Henvendelse til Dansk historisk Fællesforening, Askov pr. Vejen (Postkonto 20185) bestille Tidsskriftet *Fortid og Nutid* til Favørpris 3.00 Kr. aarlig (Bogladepriis 6.00 Kr.).